

FRIES SOCIAAL PLANBUREAU

CIJFERS / MENSEN / INZICHT

LEVEN IN FRYSLÂN

EDITIE 2021

Leven in Fryslân

editie 2021

// VOORWOORD

Twee jaar geleden verscheen de eerste versie van de leefbaarheidsmonitor in de vorm van Leven in Fryslân. De Friese paradox zag het licht: op economische factoren scoren we laag in Fryslân, maar op de sociale factoren en geluk het hoogst van Nederland. Dit inzicht was ontstaan door integraal te kijken. En dit inzicht landde goed in Fryslân. In het bestuursakkoord 'Lok op 1', maar ook in het theater, in het debat en in de media. Veel mensen in Fryslân herkennen zich in het beeld dat in Fryslân het welzijn en de ruimte minstens zo belangrijk zijn als de economische welvaart.

Integraal kijken en analyseren: daar gaat het om. Inmiddels is het concept van de 'Brede Welvaart' ontwikkeld met een monitor waarin de scores voor Fryslân, ook in vergelijking met andere provincies, te vinden zijn. Voor Fryslân en haar regio's maakten we Brede Welvaartsscans en voor de Regio Deals werken we samen aan lerende evaluaties met datzelfde model. Brede Welvaart is een nog integraler kader dan leefbaarheid en we gaan de integrale analyse en verdieping die u in deze publicatie vindt de komende jaren vervlechten met de Brede Welvaartsmonitor. Zodat we voor Fryslân één herkenbaar model hebben, met veel vergelijkingsmogelijkheden en verdiepende analyses over Fryslân, haar regio's en gemeenten met de uitdagingen voor de toekomst.

In deze uitgave staan die uitdagingen meer centraal dan in de vorige. Naast de cijfers en de informatie van inwoners uit Panel Fryslân interviewden we professionals en bestuurders over hun uitdagingen en de toekomst. Het zorgvuldig omgaan met het landschap en keuzes maken rond wonen en landbouw is zo'n uitdaging. Evenals het voorkomen van een verdere tweedeling in de samenleving. Ook het opvangen van de gevolgen van de vergrijzing en het aantrekkelijk houden van Fryslân voor jongvolwassenen zijn grote vraagstukken waar visie en samenwerking voor nodig is.

Juist voor grote transities en opgaven is een integrale blik nodig: een deel van de huidige problematiek is ontstaan door eenzijdige en sectorale oplossingen. Een balans tussen de verschillende waarden die het leven ook in de toekomst de moeite waard maken ontstaat door samen te werken aan de Brede Welvaart. En daarvoor is kennis nodig die samenhang aanbrengt tussen ontwikkelingen en de informatie biedt om bij te sturen waar nodig. Dat blijven we graag doen.

/ **Ingrid van de Vegte**
Directeur-bestuurder FSP

INHOUD

Leven in Fryslân
editie 2021

Klik hier om terug te keren
naar de inhoudsopgave

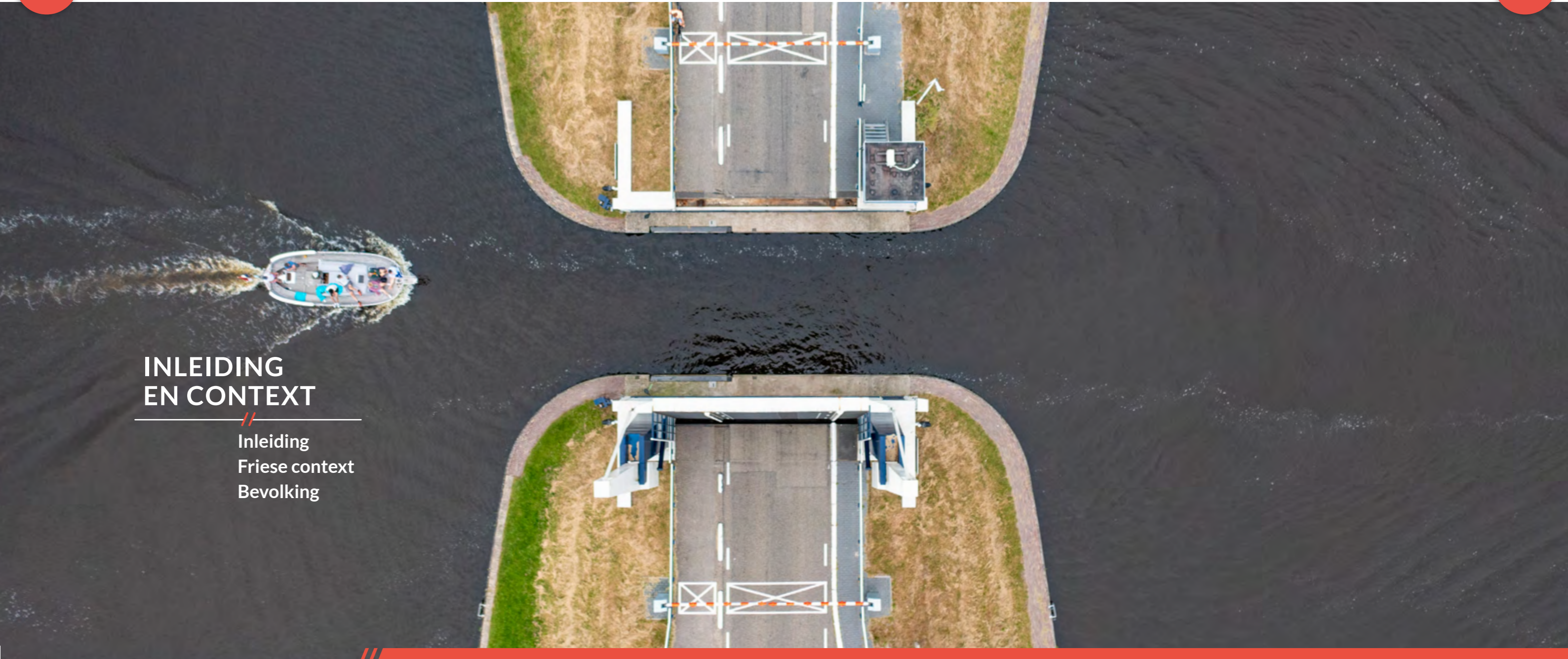

Voorwoord	5
>> INLEIDING EN CONTEXT	
1. Inleiding	10
2. De Friese context	16
3. Bevolking	26
>> SOCIALE LEEFOMGEVING	
4. Welzijn	44
5. Gezondheid en zorg	56
6. Sociale samenhang	78
7. Vrije tijd	94
8. Veiligheid	110

Klik op de tekst
om naar de
pagina te gaan.

Klik op de tekst
om naar de
pagina te gaan.

>> ECONOMISCHE LEEFOMGEVING	
9. Onderwijs	122
10. Werk	140
11. Inkomen	161
>> FYSIEKE LEEFOMGEVING	
12. Wonen	174
13. Bereikbaarheid	196
14. Landschap en milieu	214
>> BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN EN UITDAGINGEN	232
Bronnen	246
Colofon	252

INLEIDING EN CONTEXT

- //
- Inleiding
- Friese context
- Bevolking

INLEIDING

Leefbaarheid in Fryslân

Een leefbare omgeving is een omgeving waarin mensen goed leven, wonen, werken en recreëren. Hoe is het gesteld met de leefbaarheid in Fryslân? En hoe gaat het met de inwoners van Fryslân in veranderende omstandigheden? Zijn er ook verschillen tussen groepen inwoners, en zo ja, welke? Dit zijn de onderwerpen die aan de orde komen in de tweede editie van 'Leven in Fryslân'. De rode draad is de vergelijking van cijfers over leefbaarheid tussen Fryslân en Nederland. Wat zijn belangrijke trends, wat gaat goed in Fryslân in vergelijking met de rest van Nederland en waar is winst te halen? 'Leven in Fryslân' geeft een integraal beeld van hoe het met de inwoners van Fryslân en de (ervaren) leefbaarheid gaat.

Naslagwerk voor trends en ontwikkelingen

In 2019 is de eerste editie van 'Leven in Fryslân' verschenen. Met de provincie Fryslân is afgesproken dat het FSP deze leefbaarheidsmonitor voortaan tweejaarlijks zou publiceren (Beleidsbrief Leefberens, 2018). De monitor kan dienen als naslagwerk voor trends en ontwikkelingen in Fryslân. 'Leven in Fryslân' is primair bedoeld voor bestuurders en beleidsmakers van overheden en maatschappelijke organisaties. Maar ook burgers – de mienskip – kunnen er gebruik van maken. In de publicatie worden trends en ontwikkelingen gesignaleerd en knelpunten benoemd. Kortom, 'Leven in Fryslân' biedt input voor dialoog en discussie over het leven in Fryslân.

Friese paradox

In 'Leven in Fryslân, editie 2019' is geconcludeerd dat het op veel gebieden goed gaat met de leefbaarheid in Fryslân. In economische opzicht doet Fryslân het weliswaar wat minder goed dan de rest van het land: het opleidingsniveau en het gemiddelde inkomen zijn lager en de werkloosheid is hoger. De sterke sociale samenhang, een hoog geluksgevoel en een woonomgeving met veel groen, rust en ruimte lijken echter de economische achterstand te compenseren. Dit wordt de Friese paradox genoemd. Immers, in gebieden met ongunstige economische omstandigheden is ook in sociaal opzicht vaak sprake van ongunstige omstandigheden. In Fryslân is dit paradoxaal genoeg niet het geval.

Editie 2021

'Leven in Fryslân, editie 2021' is een update van hoe het leven in Fryslân zich sinds het verschijnen van de eerste editie heeft ontwikkeld. Waar mogelijk wordt naar de ontwikkelingen van de afgelopen tien jaar gekeken. Om vast te houden aan het principe van monitoren komt een groot deel van de onderwerpen (indicatoren) overeen met die van editie 2019. Ook nu bestaat deze indicatorenset uit objectieve data uit openbare bronnen en subjectieve data van vooral Panel Fryslân (FSP). Er zijn echter ook nieuwe indicatoren toegevoegd, passend bij veranderende omstandigheden, zoals indicatoren die te maken hebben met de coronacrisis, energietransitie en de toenemende digitalisering. Ook is gekeken of indicatoren van de Regionale Monitor Brede Welvaart (CBS, 2020) aanvullend of als vervanging voor eerder gebruikte indicatoren gebruikt kunnen worden.

Perspectief van inwoners

Verder staat in deze editie het perspectief van de inwoners meer centraal dan in de editie van 2019. Dit sluit aan bij de hoofdvraag van het FSP: "Hoe gaat het met inwoners van Fryslân in veranderende omstandigheden?" De data van vragenlijsten die via Panel Fryslân zijn uitgezet (oa. over leefbaarheid, toerisme en corona) bieden hiertoe veel mogelijkheden. Panel Fryslân is een representatief burgerpanel voor de Friese bevolking van 18 jaar en ouder. Het panel bestaat uit ruim 6.000 panelleden. Door analyse van de datasets van Panel Fryslân kan inzicht verkregen worden in verschillen tussen groepen inwoners qua leeftijd, opleidingsniveau, wonend in stad of platteland, en verschillen tussen Friese gemeenten en/of regio's. Steeds wordt het vermeld als er opvallende verschillen zijn.

Leefbaarheidsmodel

Om inzicht te geven in het leven in Fryslân en de ervaren kwaliteit ervan, is het oorspronkelijke leefbaarheidsmodel van het FSP (FSP, 2019) doorontwikkeld. Dit model was geïnspireerd op het OECD-model Regional well-being (2015) en op een aantal punten aangepast aan de Friese situatie. Bij de recente doorontwikkeling zijn relevante indicatoren uit de Regionale Monitor Brede Welvaart toegevoegd (CBS, 2020). In 2022 zal een verdere samenvoeging van het leefbaarheidsmodel met data uit de Regionale Monitor Brede Welvaart plaatsvinden, leidend tot de 'Friese schil' van Brede Welvaart. Centraal in het leefbaarheidsmodel staan de inwoners. Voor een goed leven zijn meerdere leefgebieden van betekenis. Welk belang aan de verschillende leefgebieden wordt gehecht, kan per persoon en per levensfase verschillen. De leefgebieden kunnen gegroepeerd worden in drie leefomgevingen: de sociale, economische en fysieke.

Bij de sociale leefomgeving gaat het om de verbindingen tussen inwoners en het welbevinden. Dat gaat bijvoorbeeld over de tevredenheid met het leven, mogelijkheden voor vrije tijdsbesteding, gezondheid en veiligheid. De economische leefomgeving gaat over werk, inkomen en onderwijs. In hoeverre is er passend werk, voldoende inkomen en voor jongeren mogelijkheden voor het volgen van een opleiding die bij hen past. De fysieke leefomgeving is de bebouwde omgeving, maar ook het landschap. Het heeft te maken met wonen, voorzieningen, milieu en ruimtelijke kwaliteit.

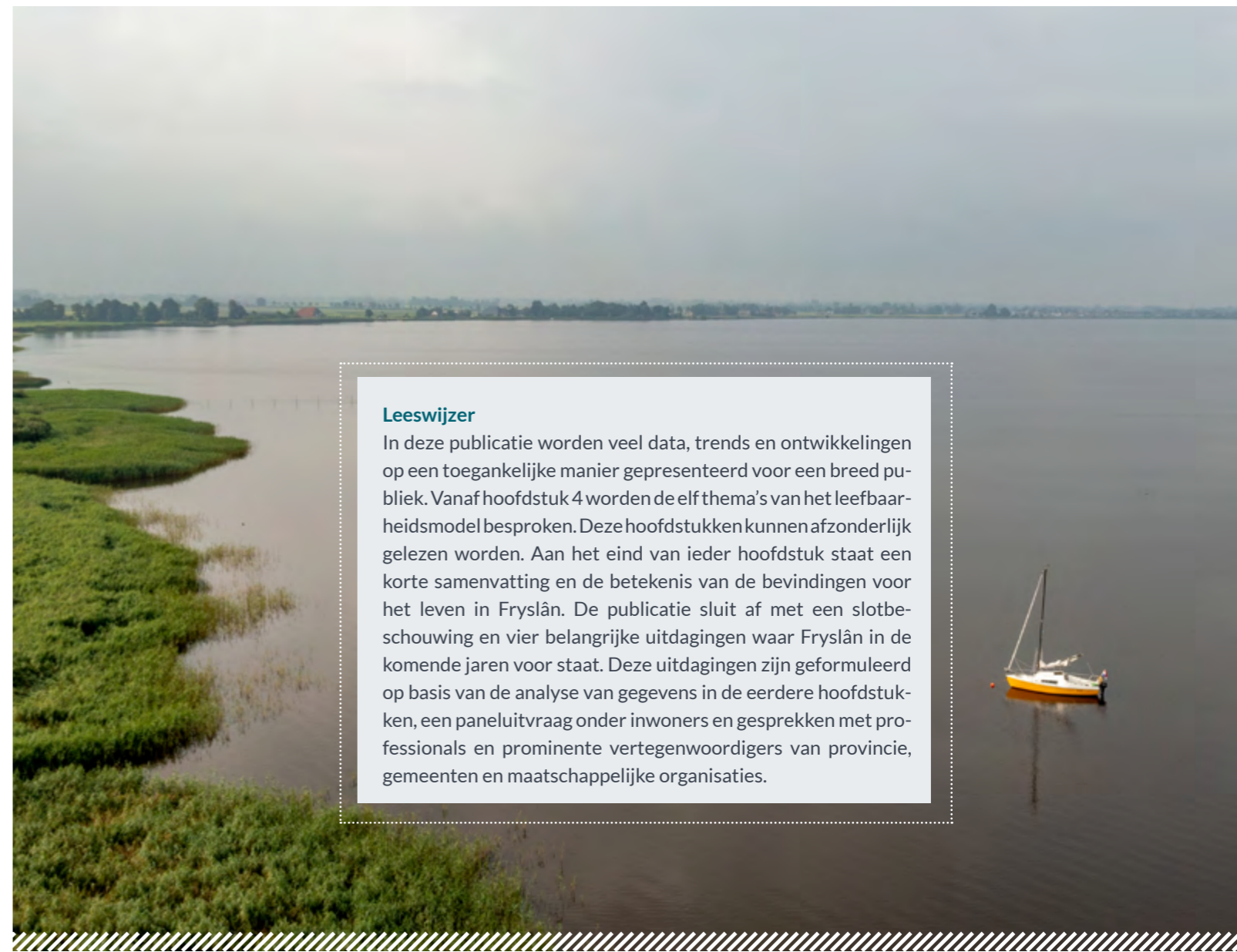
Nieuw in model

In het uitgebreide leefbaarheidsmodel zijn ten opzichte van het eerdere, uit acht thema's bestaande model, twee thema's samengevoegd (gezondheid en zorg) en vier nieuwe toegevoegd: welzijn, vrije tijd, bereikbaarheid, landschap en milieu. Het thema 'welzijn' heeft betrekking op de beleving van het welbevinden van inwoners, een thema dat ook in de Regionale Monitor Brede Welvaart is opgenomen. 'Bereikbaarheid' is toegevoegd, omdat dit steeds belangrijker lijkt te worden als voorwaarde om deel te nemen aan de samenleving, zowel fysiek (mobiliteit) als digitaal (internet). Vrije tijd en de mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding zijn voor veel inwoners eveneens een belangrijk aspect om prettig te kunnen leven. Aantrekkelijke mogelijkheden tot vrijetijdsbesteding zorgen voor reuring en vitaliteit voor inwoners, en trekken bezoekers van elders. Tenslotte is het thema 'landschap en milieu' toegevoegd. Klimaatverandering, energietransitie en wendingen in de landbouw zijn steeds urgenter thema's geworden, die zowel milieu als landschap raken. Ontwikkelingen rond deze thema's hebben daardoor direct invloed op de fysieke leefomgeving, maar ook op de leefbaarheid.

Thema's in samenhang

In 'Leven in Fryslân, 2021' worden de thema's en de daarbij behorende indicatoren afzonderlijk belicht. De thema's hangen echter met elkaar samen en beïnvloeden elkaar. Juist deze samenhang geeft inzicht in het leven in Fryslân, zowel in objectieve als in subjectieve zin. Per thema worden, om de publicatie overzichtelijk te houden, alleen de belangrijkste indicatoren belicht. Waar mogelijk wordt Fryslân vergeleken met Nederland, wordt een ontwikkeling door de tijd weergegeven, en worden verschillen tussen groepen belicht. Gezien de hoeveelheid indicatoren is het niet mogelijk op elke indicator verdieping aan te brengen. Dit vindt in andere onderzoeken plaats.

De vier nieuwe thema's zullen in 2022 ook in de digitale monitoren van het FSP opgenomen worden. In deze digitale monitoren worden de trends en ontwikkelingen gemeld en in interactieve kaarten in beeld gebracht, waarbij meestal een uitsplitsing per gemeente en/of regio mogelijk is.

Leeswijzer

In deze publicatie worden veel data, trends en ontwikkelingen op een toegankelijke manier gepresenteerd voor een breed publiek. Vanaf hoofdstuk 4 worden de elf thema's van het leefbaarheidsmodel besproken. Deze hoofdstukken kunnen afzonderlijk gelezen worden. Aan het eind van ieder hoofdstuk staat een korte samenvatting en de betekenis van de bevindingen voor het leven in Fryslân. De publicatie sluit af met een slotbeschouwing en vier belangrijke uitdagingen waar Fryslân in de komende jaren voor staat. Deze uitdagingen zijn geformuleerd op basis van de analyse van gegevens in de eerdere hoofdstukken, een paneluitvraag onder inwoners en gesprekken met professionals en prominente vertegenwoordigers van provincie, gemeenten en maatschappelijke organisaties.

DE FRIESE CONTEXT

Het leven in Fryslân wordt deels bepaald door macro-ontwikkelingen, zoals demografische, sociale, culturele, economische en ruimtelijke ontwikkelingen waar een individuele burger weinig invloed op heeft. Deze ontwikkelingen beïnvloeden het leven van de inwoners, en hoe zij hun leefomgeving beleven en waarderen, echter wél. Als context voor het leven in Fryslân wordt daarom eerst een overzicht van een aantal specifieke kenmerken gegeven. Waarin verschilt Fryslân van andere delen van het land? Wat zijn de meest opvallende verschillen?

In het kort:

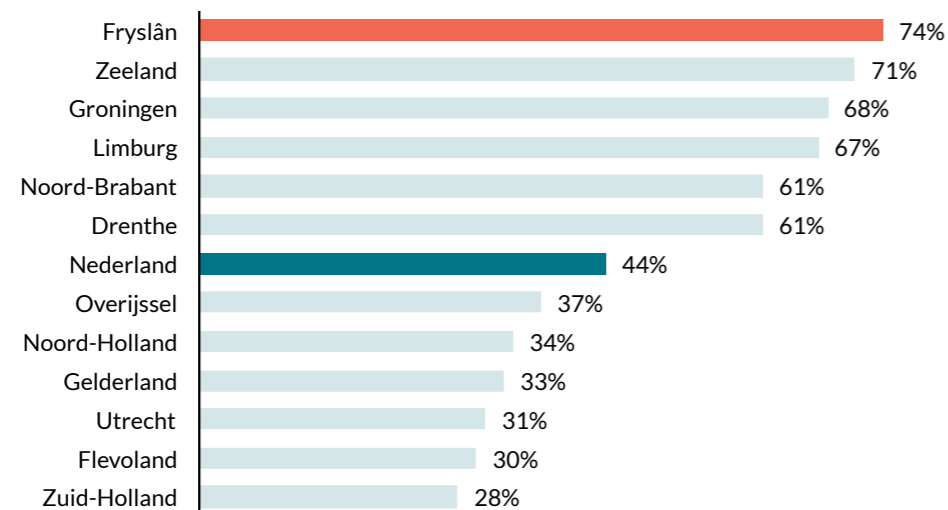
- / Sterke verbondenheid met provincie
- / Lagere economische ontwikkeling en sociaal-economische status
- / Overwegend plattelandsprovincie
- / Fryslân grotendeels krimp- of anticipeergebied

/ DE FRIESE CONTEXT

Sterke culturele verbondenheid

De Friese taal en cultuur zijn typerend voor het leven in Fryslân. Fryslân heeft een officiële tweede rijkstaal, het Fries. Deze taal geeft een culturele verbondenheid en identiteit waarmee de provincie zich onderscheidt van andere delen van het land. De specifieke culturele verbondenheid komt ook naar voren in hoe verbonden de inwoners van Fryslân zich voelen met de provincie. In vergelijking met andere provincies, voelen de inwoners van Fryslân deze binding met de provincie het sterkst. Ook als het gaat om de vraag in hoeverre men trots is op de eigen provincie, scoort Fryslân met 73% hoger dan landelijk (41%).

>> **Percentage 'voelt zich verbonden' met eigen provincie, 2019**

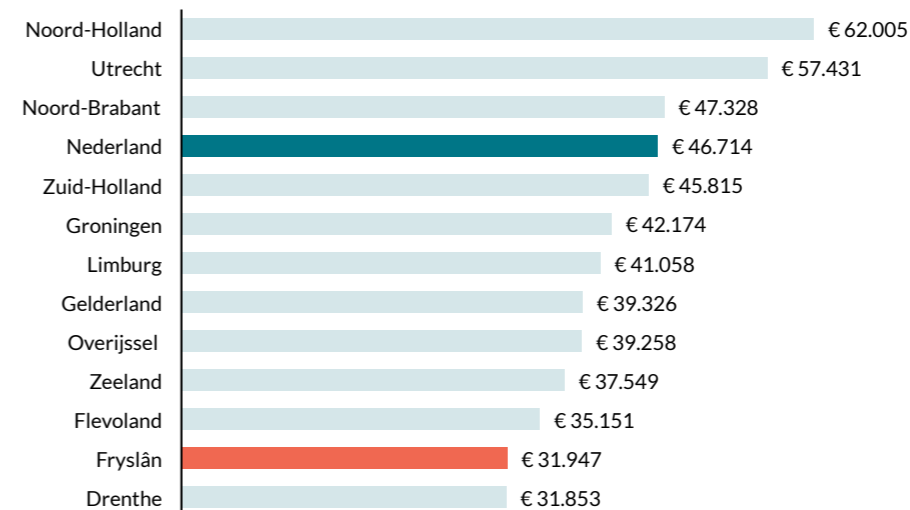
Bron: I&O Research, bewerking FSP

Laag bruto binnenlands product (bbp) per inwoner

Een belangrijke graadmeter voor economische ontwikkeling is het bruto binnenlands product (bbp). Het bbp is de totale marktwaarde van alle in een land, provincie of regio geproduceerde goederen en diensten gedurende een bepaalde periode. Het bbp per inwoner is het bbp gedeeld door het aantal inwoners van Nederland of een provincie in een bepaalde periode.

In 2019 hadden inwoners van Fryslân gemiddeld een bbp van 31.947 euro per jaar. Vergeleken met het landelijk gemiddelde heeft Fryslân op Drenthe na het laagste bbp per inwoner. In Nederland bedraagt het bbp 46.714 euro gemiddeld per inwoner. In de meest verstedelijkte provincies is het bbp per inwoner het hoogst.

>> **Bbp per inwoners in euro's naar provincie, 2019**

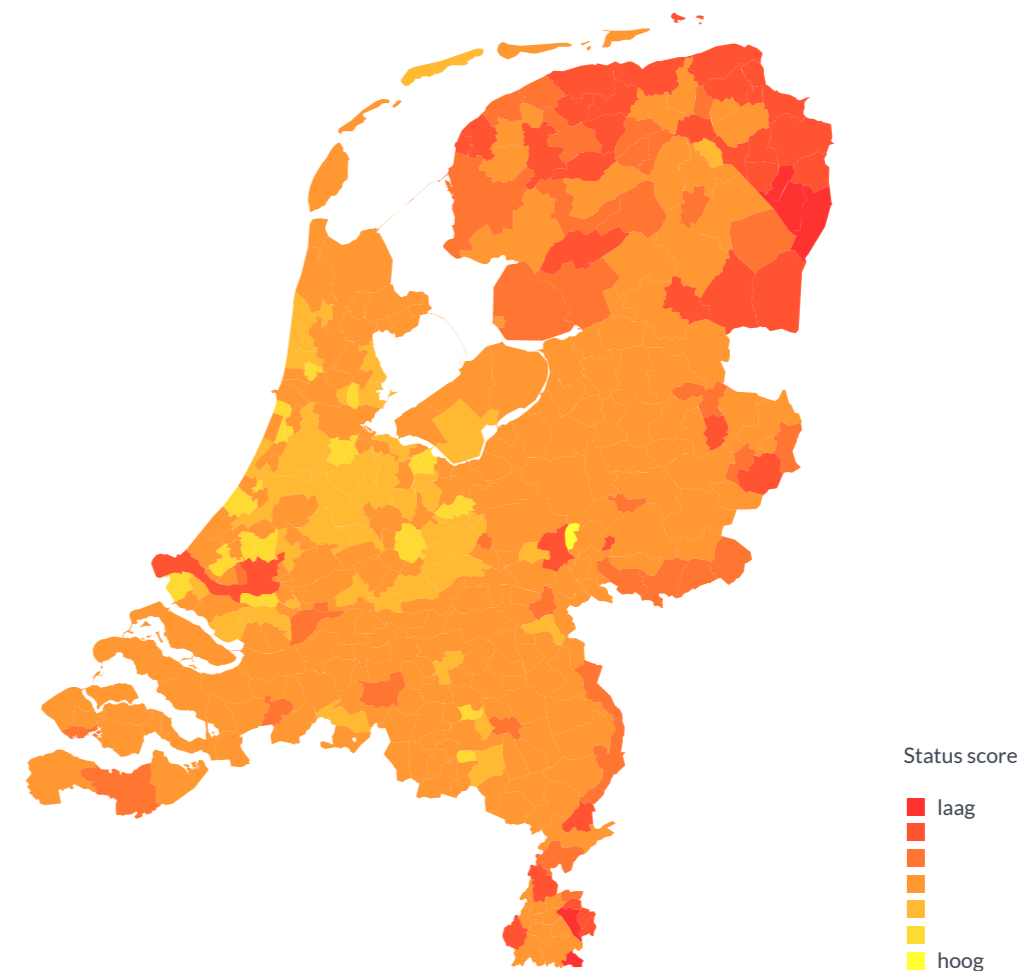
Bron: CBS, bewerking FSP

Veel inwoners met lage sociaal-economische status

in Noord-Nederland zijn in vergelijking met andere delen van het land de scores op de sociaal-economische status (SES) laag. De SES staat voor de positie van mensen op de maatschappelijke ladder met het daaraan verbonden aanzien en prestige. Een lage SES is dikwijls een voorspeller voor een slechtere gezondheid en een lagere levensverwachting, maar ook voor minder kansen en mogelijkheden in de samenleving. De sociale status is afgeleid van een aantal kenmerken van de mensen die in een gebied wonen: opleiding, inkomen en positie op de arbeidsmarkt (SCP, 2019). Binnen Fryslân zijn de scores het laagst in de regio Noordoost Fryslân. Het SCP is inmiddels gestopt met het berekenen van de statuscores waardoor alleen de laatste, in 2017 gepubliceerde scores bekend zijn. Deze scores zijn echter vrij stabiel.

>> Sociaal-economische status per gemeente, 2017

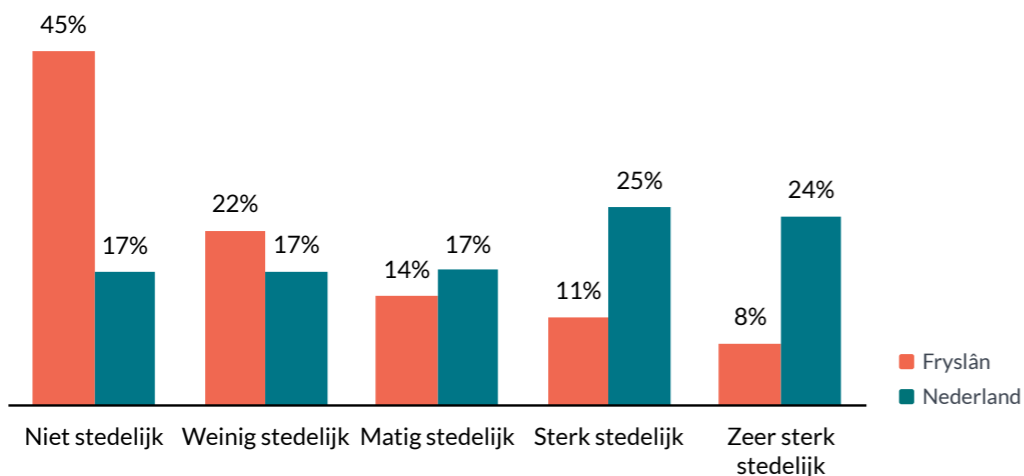
Bron: Sociaal en Cultureel Planbureau, bewerking FSP

/ DE FRIESE CONTEXT

Plattelandsprovincie

Fryslân is in vergelijking met Nederland weinig verstedelijkt. In 2020 woonde twee derde (67%) van de inwoners van Fryslân in een niet of weinig stedelijk gebied. In Nederland ging het om een derde (34%). In Fryslân woonde 19 procent van de inwoners in 2020 in een sterk of zeer sterk stedelijk gebied, terwijl dit in Nederland bijna de helft (49%) was. Ten opzichte van 2018 is dit verschil tussen Fryslân en Nederland nagenoeg gelijk gebleven.

>> **Mate van stedelijkheid in Fryslân en Nederland, 2020**

Bron: CBS, bewerking FSP

STEDELIJKHEID

- Niet stedelijk:** minder dan 500 adressen per km²
- Weinig stedelijk:** 500 tot 1.000 adressen per km²
- Matig stedelijk:** 1.000 tot 1.500 adressen per km²
- Sterk stedelijk:** 1.500 tot 2.500 adressen per km²
- Zeer sterk stedelijk:** 2.500 of meer adressen per km²

Bron: CBS

Vier krimp- en anticipeerregio's en twee Regio Deals

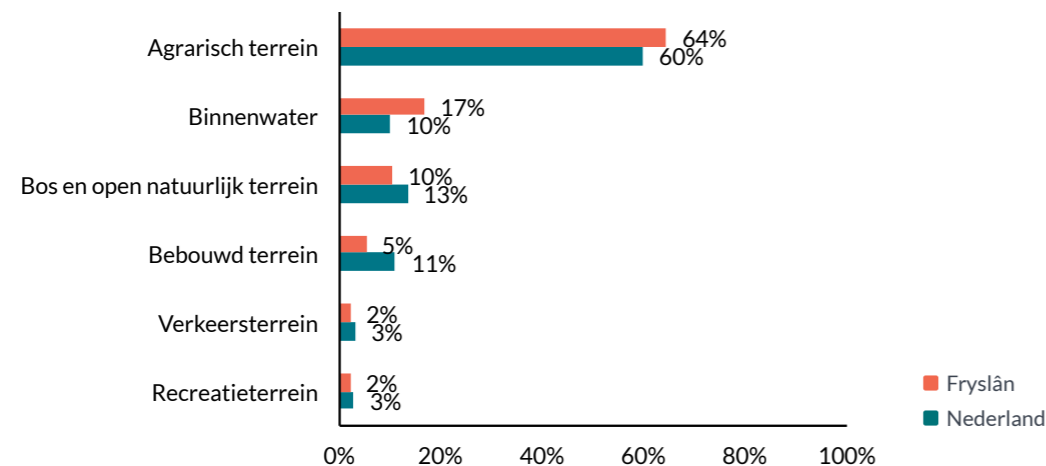
De totale Nederlandse bevolking groeit jaarlijks in aantal, maar vooral in plattelandsgebieden is sprake van een daling. Ook in Fryslân heeft een aantal regio's met bevolkingskrimp te maken of wordt dit in de nabije toekomst verwacht. De regio Noordoost Fryslân is in 2015 door het Rijk tot krimpregio benoemd. Eerder hadden al regio's in de provincies Groningen, Zeeland, Limburg en Gelderland deze status. De regio's Noordwest Fryslân, Zuidoost Fryslân en de Friese Waddeneilanden zijn anticipeergebieden. In deze regio's wordt in de toekomst een afname van het aantal inwoners verwacht. In de afgelopen jaren hebben Noordoost Fryslân en Zuidoost Fryslân een Regio Deal met het Rijk gesloten. Inmiddels zijn er in heel Nederland 30 Regio Deals. De betreffende regio's krijgen door deze Deals extra financiële middelen van het Rijk, met als doel dat de projecten en activiteiten in dit kader bijdragen aan de brede welvaart en de kwaliteit van leven, wonen en werken voor inwoners en ondernemers versterken.

Meeste grond landbouwgrond

Fryslân is altijd een belangrijke agrarische provincie geweest. Landbouw is ook nu nog de grootste grondgebruiker. Van de totale oppervlakte (exclusief buitenwater) in Fryslân wordt 64 procent gebruikt voor agrarisch terrein, landelijk is dit 60 procent. Fryslân heeft relatief meer binnenwater (17%) dan Nederland (10%) door de vele meren. Landelijk is een groter deel van de bodemoppervlakte van de grond bebouwd (11%) dan in Fryslân (5%). Fryslân is zelfs de minst bebouwde provincie. De meest recente gegevens stammen uit 2015. Het hoge percentage landbouwgrond komt recentelijk volop aan de orde in de politieke en maatschappelijke dialoog over klimaat en milieu. In hoofdstuk 14, landschap en milieu, wordt hier nader op ingegaan.

>> Bodemgebruik in percentage van totaal (exclusief buitenwater), 2015

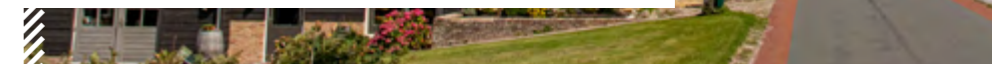
Bron: CBS, bewerking FSP

// SAMENVATTEND

Fryslân is vooral een plattelandsprovincie met weinig verstedelijkte gebieden. Fryslân ligt aan de rand van Nederland op, voor Nederlandse begrippen, relatief grote afstand tot het politieke en economische centrum van het land: de Randstad. De provincie heeft veel ruimte en is dunbevolkt. Twee derde van Fryslân is tot krimp- of anticipeerregio benoemd. De inwoners voelen zich sterk verbonden met hun provincie, waarbij de eigen taal en cultuur een belangrijke factor is. De economische ontwikkelingen blijven achter in Fryslân. De provincie telt veel inwoners met een lage sociaal-economische status door een laag opleidings- en inkomensniveau.

// WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?

Dit beeld schetst kansen maar ook bedreigingen. De eigen taal, rijke cultuur, sterke provincieverbondenheid maken Fryslân tot een provincie met een eigen identiteit. Het plattelandskarakter geeft aan de ene kant veel rust, ruimte en recreatiemogelijkheden, maar anderzijds ontbeert het de grootstedelijke dynamiek. Echter, deze verschillen brengen ook weer eigen uitdagingen met zich mee. Zo leidt bevolkingsgroei in verstedelijkte gebieden vaak tot problemen (drukke, meer verkeer, minder groen), terwijl problemen in plattelandsgebieden juist ontstaan door bevolkingskrimp, zoals het verdwijnen van voorzieningen, het sluiten van scholen, leegstand, het wegtrekken van hoger opgeleiden en het ontstaan van sterk vergrijsde dorpen. Welke effecten hebben deze ontwikkelingen op onderwijskansen, kansen op een baan, de kans op het ontvangen van informele zorg en het kunnen verrichten van vrijwilligerswerk, om maar enkele uit krimp voortvloeiende uitdagingen te noemen? Daar komt bij dat veel inwoners een lage sociaal-economische status hebben die een negatieve invloed kan hebben op de gezondheid en levensverwachting. Tot slot vraagt het hoge plattelandsgehalte om specifieke beantwoording van het klimaat- en energievraagstuk. Fryslân staat kortom voor de grote uitdaging om haar kracht te behouden en vele uitdagingen in hun complexe samenhang het hoofd te bieden.

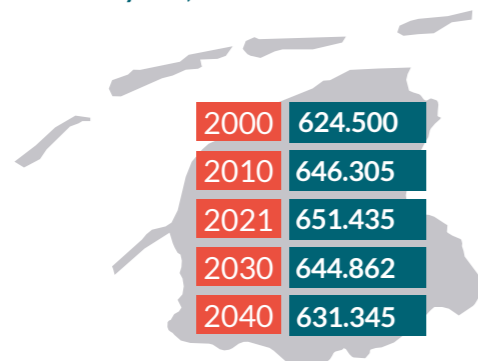
BEVOLKING

Hoe de bevolking zich ontwikkelt heeft veel invloed op de samenleving. Toe- of afname van het aantal inwoners, maar ook hun leeftijdsgroepen en of er bijvoorbeeld sprake is van vergrijzing of ontgroening, heeft invloed op vele aspecten in de samenleving, zoals wonen, werken, onderwijs, zorg en voorzieningen. Hoe de bevolking is samengesteld vormt dus een belangrijke context voor de leefbaarheid van een omgeving. Hoe ziet het Friese plaatje eruit qua bevolking? Wat zijn belangrijke demografische ontwikkelingen in Fryslân? Welke ontwikkelingen zijn er ten aanzien van verschillende leeftijdsgroepen? Welke verschillen zijn waar te nemen tussen regio's, en tussen grotere en kleinere kernen?

TRENDS

- / Lichte groei totaal aantal inwoners Fryslân
- / Toename vergrijzing en ontgroening
- / Aantal huishoudens stijgt
- / Krimp platteland, groei grotere kernen
- / Minder inwoners met migratieachtergrond dan landelijk

>> Aantal inwoners provincie Fryslân, 2000-2040

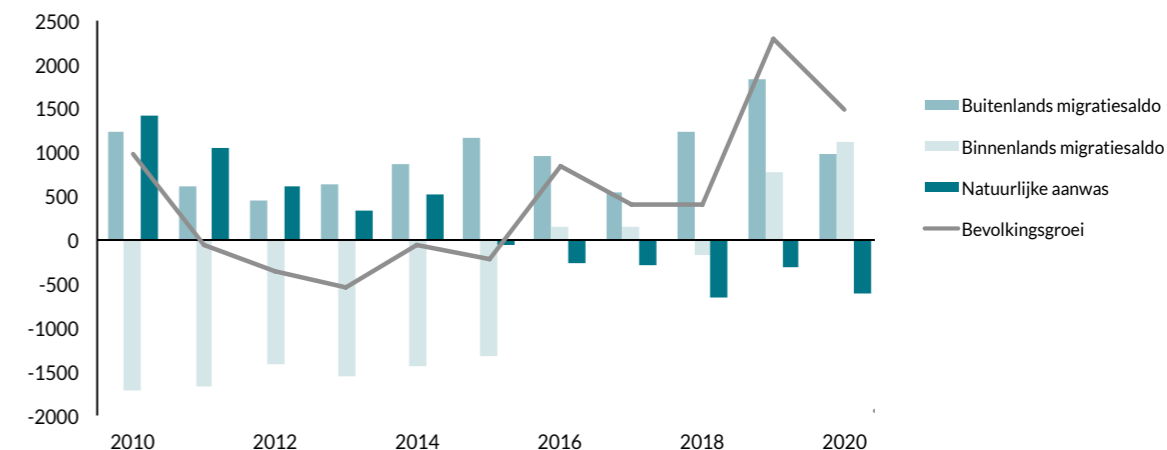
Bron: CBS en prognoses provincie Fryslân, 2020

Afgelopen jaren weer enige groei

Op 1 januari 2021 telt Fryslân meer dan 651.000 inwoners. Fryslân heeft nog nooit zoveel inwoners gehad. In 2040 verwacht de Provincie volgens de meest recente prognoses (2020) een daling van het bevolkingsaantal met bijna 20.000 inwoners. Bevolkingsontwikkelingen worden bepaald door natuurlijke aanwas en het migratiesaldo. Jarenlang groeide het aantal inwoners vooral doordat er meer geboorten waren dan overlijdens (natuurlijke aanwas). Vanaf 2015 is het geboorteoverschot omgebogen naar een sterfteoverschot. De recente lichte groei van de bevolking is volledig het gevolg van een positief migratiesaldo. Het migratiesaldo bestaat uit een binnenlands en buitenlands saldo. In de afgelopen jaren was er een positief buitenlands migratiesaldo, maar een negatief binnenlands migratiesaldo. Sinds 2019 is er ook weer een positief binnenlands migratiesaldo. Dat betekent dat meer mensen vanuit de rest van Nederland zich in Fryslân vestigen dan dat er vertrekken.

>> Bevolkingsontwikkelingen in Fryslân, 2010-2020

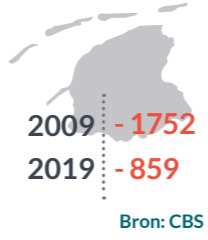
Bron: CBS, Bewerking FSP

MIGRATIESALDO EN GROEI

- Buitenlands migratiesaldo:** vestiging vanuit buitenland minus vertrek
- Binnenlands migratiesaldo:** vestiging van buiten de provincie minus vertrek
- Natuurlijke aanwas:** geboorten minus sterfte
- Bevolkingsgroei:** toename van het aantal inwoners

Saldo jongvolwassenen (15-29 jaar) vertrokken uit Fryslân:

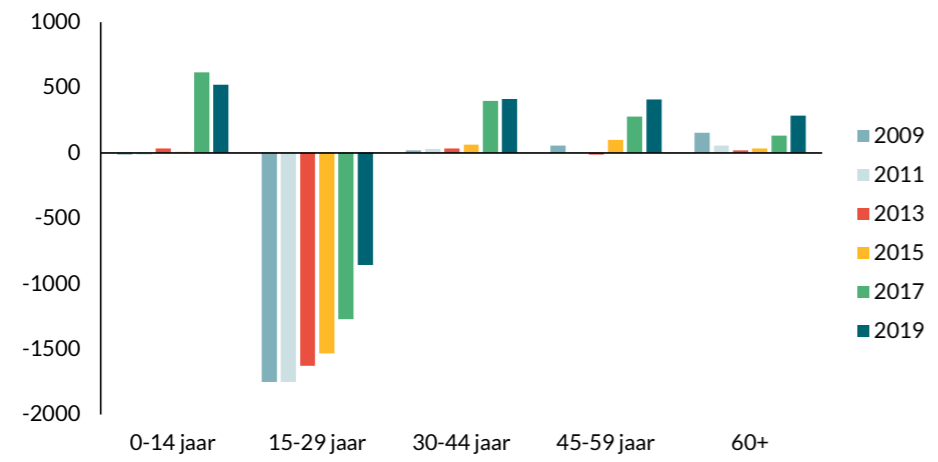
/ BEVOLKING

Vooraf jongeren vertrekken

Het negatieve binnenlands migratiesaldo komt vooral door het vertrek van jongvolwassenen (15-29 jaar) die elders gaan studeren of werken. Het aantal vertrekkers is in de afgelopen jaren iets afgenomen. Een van de redenen hiervoor lijkt de verandering van de studiefinanciering te zijn, waardoor Friese jongeren die bijvoorbeeld in Groningen of Zwolle studeren, langer thuis blijven wonen. Ook zijn er meer opleidings- en baanmogelijkheden in de provincie, waardoor een vertrek minder noodzakelijk is. De vestiging van andere leeftijdscategorieën is iets toegenomen. Het positieve saldo van 0-14-jarigen en 30-59-jarigen in de afgelopen jaren geeft aan dat ook gezinnen met kinderen zich (weer) in Fryslân vestigen. Hieronder zijn ook statushouders (vluchtelingen met een verblijfsvergunning) die vanuit andere delen van Nederland naar Fryslân komen.

>> Binnenlands migratiesaldo Fryslân naar leeftijd, 2009-2019

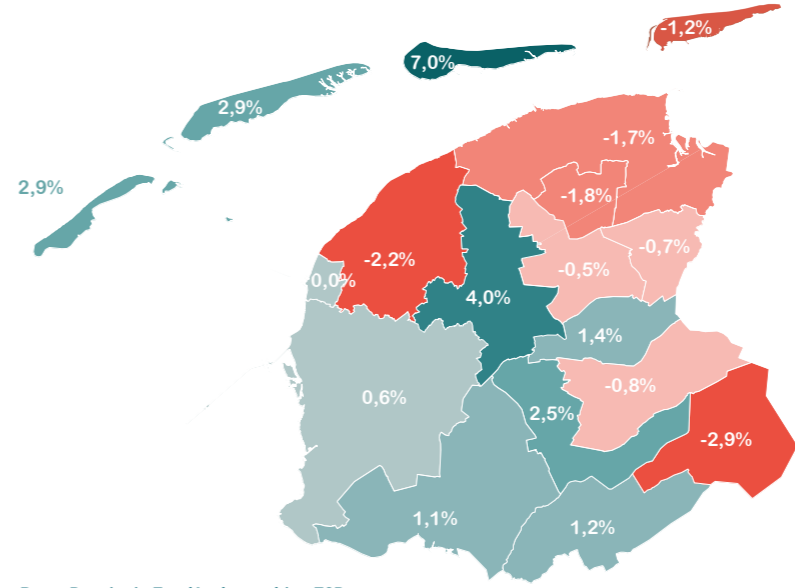

Bron: CBS, Bewerking FSP

Vooraf bevolkingsgroei in Leeuwarden

De bevolkingsontwikkeling verschilt tussen Friese gemeenten en regio's. Sinds 2010 heeft de grootste toename van het bevolkingsaantal plaatsgevonden in de gemeenten Leeuwarden (+4%) en Heerenveen (+3%). Ook op de meeste Waddeneilanden nam het aantal inwoners toe, met uitzondering van Schiermonnikoog. In de gemeenten langs de Waddenkust en in Ooststellingwerf is het totale bevolkingsaantal in de afgelopen tien jaar daarentegen met 2 tot 3 procent afgenomen.

>> Bevolkingsontwikkeling 2010-2021 per Friese gemeente

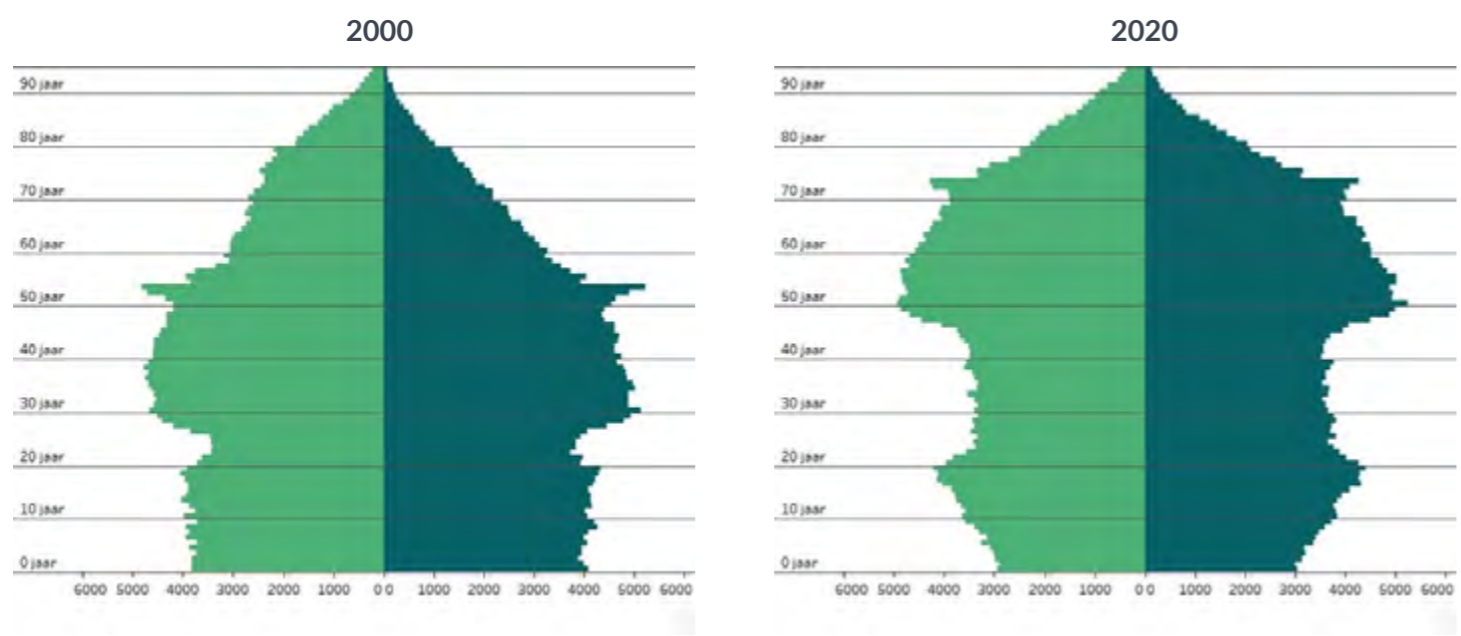
Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

/ BEVOLKING

Veranderende samenstelling van de bevolking

Fryslân heeft te maken met een veranderende samenstelling van de bevolking: ontgroening en vergrijzing. Ontgroening betekent dat het aandeel kinderen en jongeren in de totale bevolking afneemt. Vergrijzing betekent een toename van het aandeel senioren in de bevolking. In de bevolkingspiramide van 2020 is te zien dat de meest omvangrijke leeftijdscohorten momenteel tussen de 50 en 70 jaar liggen. Het betreft de omvangrijke groep babyboomers, die zoals de piramide van 2000 weergeeft, toen tussen de 30 en 50 jaar was. In 2040 zal deze groep tussen de 70 en 90 jaar zijn. Tussen 2000 en 2020 is het aantal jongeren jaarlijks geleidelijk afgenomen.

>> Bevolkingspiramides Fryslân

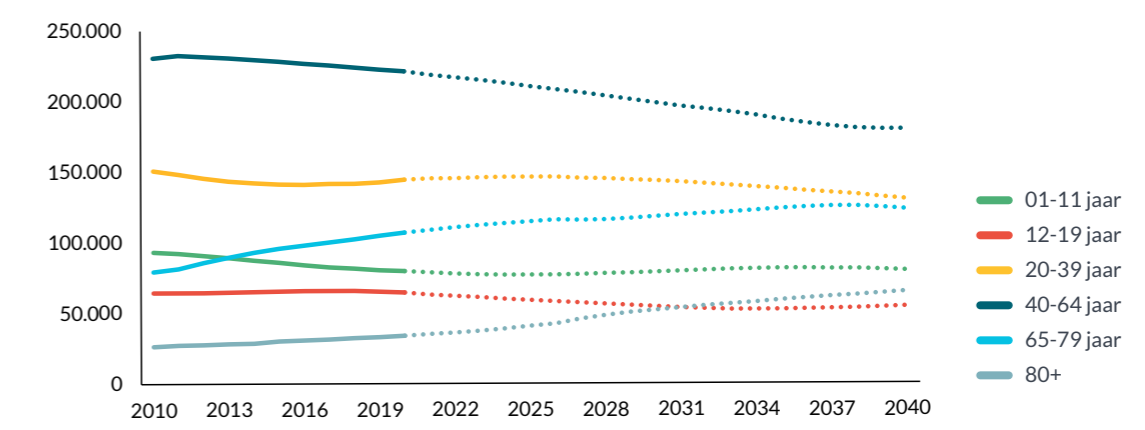
Bron: CBS, bewerking FSP

Vergrijzing zet door

In de afgelopen tien jaar is in Fryslân het aantal inwoners tot 65 jaar afgenomen. Tot 2040 zal naar verwachting vooral de leeftijdsgroep 40-64 jaar verder afnemen (-19%).

De grootste toename sinds 2010 vond plaats bij de 65- tot 79-jarigen (+35%). Naar verwachting zal vooral het aantal 80-plussers de komende twintig jaar toenemen: van ruim 34.000 nu tot bijna 65.000 in 2040 (+91%). Op dit moment is 5 procent van de Friese inwoners 80-plus, in 2040 zal dit 10 procent zijn. Dit wordt dubbele vergrijzing genoemd: er zijn meer én oudere senioren.

>> Ontwikkeling leeftijdsgroepen Fryslân, 2010-2020 en prognose tot 2040

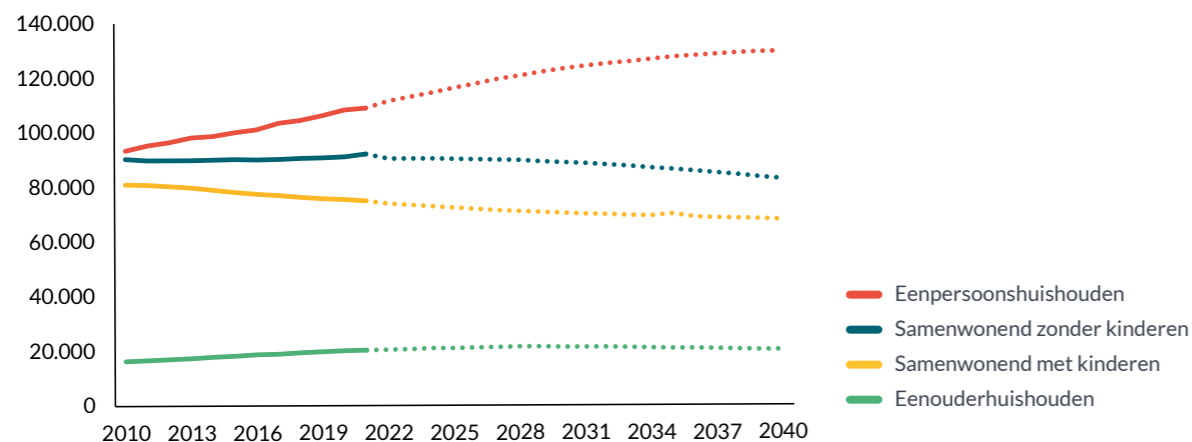
Bron: CBS, Prognose provincie Fryslân, bewerking FSP

Meer huishoudens, maar kleiner

Het totale aantal huishoudens is in Fryslân in de afgelopen tien jaar met ongeveer 2000 per jaar gestegen. Deze groei komt vooral door de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens. Het aantal gezinnen met kinderen is daarentegen afgenomen. De gemiddelde huishoudensgrootte wordt steeds kleiner, zowel in Fryslân als in Nederland. Een huishouden in Fryslân telt nu gemiddeld 2,18 personen, in 2000 was dit nog 2,36 (CBS, 2020). De toename van het aantal huishoudens heeft gevolgen voor het benodigde aantal woningen. Ook de kleinere huishoudens vragen om een passend woningtype.

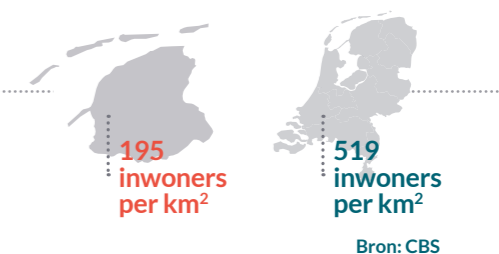
Naar verwachting neemt het aantal huishoudens in de komende jaren nog verder toe, met een hoogtepunt van bijna 306.000 huishoudens in 2032. Daarna wordt een geleidelijke daling verwacht. Vooral het aantal eenpersoonshuishoudens blijft voorlopig stijgen, van bijna 110.000 huishoudens in 2021 tot naar verwachting 129.000 in 2040. Deze stijging wordt grotendeels veroorzaakt door de toename van het aantal zelfstandig wonende alleenstaande ouderen. Het aantal huishoudens met kinderen zal naar verwachting de komende jaren verder dalen.

>> Samenstelling huishoudens in Fryslân, 2010-2040

Bron: CBS, Prognose provincie Fryslân, bewerking FSP

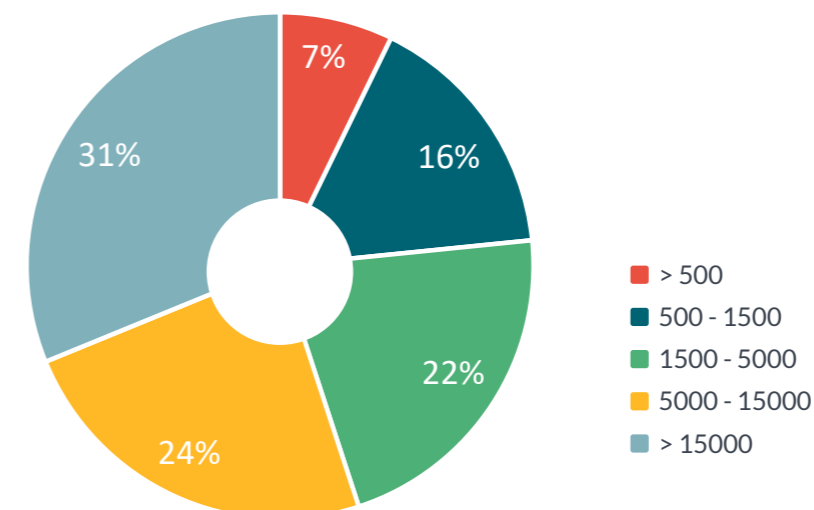
Bevolkingsdichtheid 2021

Plattelandsprovincie

Fryslân is relatief dunbevolkt in vergelijking met andere delen van Nederland. Dit heeft te maken met het plattelandskarakter en de relatief geringe verstedelijking. In Fryslân zijn veel kleine kernen. Van de inwoners van Fryslân woont 44 procent in één van de bijna 400 dorpen met minder dan 5.000 inwoners. Bijna een derde van de Friese bevolking woont in één van de vier grote kernen met meer dan 25.000 inwoners (Leeuwarden, Drachten, Sneek en Heerenveen). Een kwart van de bevolking woont in een regionaal centrum (5.000 tot 15.000 inwoners).

>> Percentage inwoners van Fryslân naar omvang kern, 2020

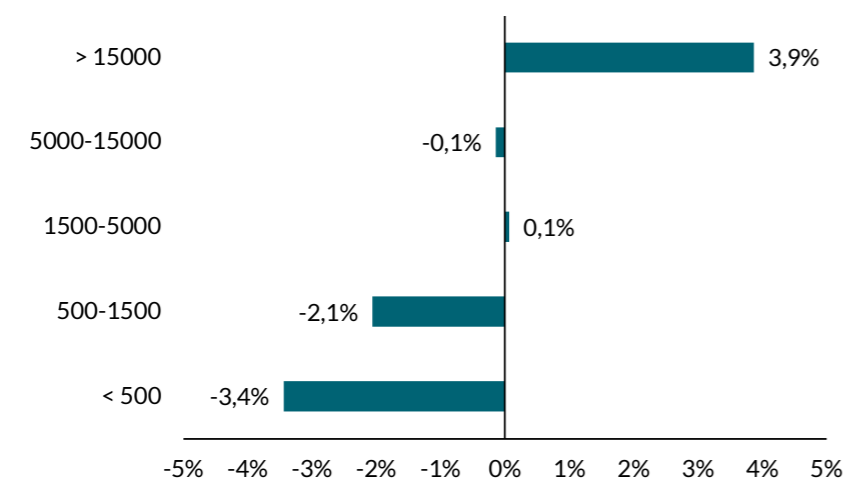
Bron: Provincie Fryslân, bewerking CBS

/ BEVOLKING

Krimp in kleinere kernen, groei in grotere kernen

In de afgelopen tien jaar is het aantal inwoners in de Friese dorpen gedaald. Deze daling vond vooral plaats in de kleine dorpen tot 500 inwoners (-3,4%) en in de middelgrote dorpen met 500-1.500 inwoners (-2,1%). In de vier grote plaatsen van Fryslân is de bevolking in totaal toegenomen met 3,9 procent. De dorpen krimpen dus en de groei vindt vooral plaats in de vier grootste kernen.

>> **Bevolkingsontwikkeling naar omvang kern in Fryslân tussen 2010 en 2020, in percentages**

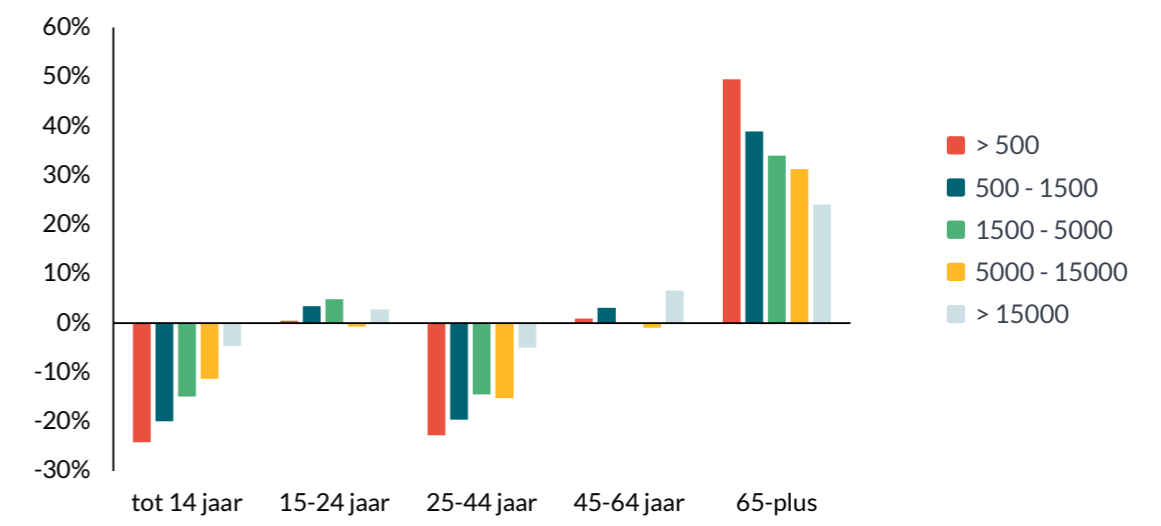

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Minder kinderen, meer senioren in dorpen

In de periode tussen 2010 en 2020 is vooral in dorpen het aantal kinderen en het aandeel 25-44-jarigen afgenomen. Dit wijst erop dat in de dorpen vooral het aantal gezinnen met kinderen afneemt. Hoe kleiner de plaats, hoe groter de afname. Voor 65-plussers geldt het omgekeerde: hoe kleiner de plaats, hoe groter de toename. In de kleinste dorpen is het aandeel senioren zelfs met de helft toegenomen.

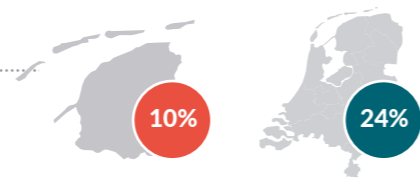
>> **Percentuele bevolkingsgroei/-afname naar leeftijd en omvang kern, 2010-2020**

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Inwoners met migratieachtergrond in 2020

/ BEVOLKING

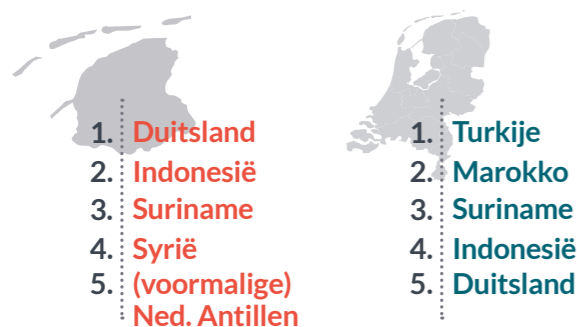
Bron: CBS

Minder mensen met een migratieachtergrond

Van alle inwoners van Fryslân had 10 procent in 2020 een migratieachtergrond. Dit aandeel is lager dan het landelijk gemiddelde van 24 procent. Inwoners hebben een migratieachtergrond als zij zelf of (één van) hun ouders in het buitenland geboren is. Met name het aandeel inwoners afkomstig van buiten Europa is in de afgelopen tien jaar toegenomen in Fryslân. Een belangrijke reden is de instroom van asielzoekers en statushouders. De meeste inwoners met een migratieachtergrond wonen in Leeuwarden. Ze vormen in deze gemeente 18 procent van de bevolking.

In Fryslân is de top 5 van migrantengroepen anders samengesteld dan landelijk. Landelijk zijn inwoners met een Turkse en Marokkaanse achtergrond de grootste migrantengroepen. In Fryslân zijn de meeste migranten afkomstig uit Duitsland en Indonesië (voormalig Nederlands Indië) en Suriname. Vooral het aantal migranten uit Syrië is in de afgelopen jaren toegenomen, op de vlucht voor de oorlog in hun land. Zij zijn nu qua omvang de vierde groep migranten in Fryslân.

>> Top 5 migratieachtergrond, 2020

Bron: CBS, bewerking FSP

// SAMENVATTEND

Fryslân heeft te maken met een demografische overgang. Lange tijd groeide de bevolking. Deze groei is nu beperkt en met name in het noorden van Fryslân is de bevolking in de afgelopen tien jaar licht gedaald. De samenstelling van de bevolking verandert. Het aantal senioren groeit en het aantal jongeren neemt af, vooral in plattelandsgebieden. Ook zijn er veranderingen in de huishoudensamenstelling. Het aantal eenpersoonshuishoudens neemt toe en het aantal huishoudens met kinderen daalt. Deze trends zullen naar verwachting ook de komende jaren doorgaan.

// WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?

Deze bevolkingsontwikkelingen hebben consequenties voor vele aspecten van de Friese samenleving. Een samenleving functioneert over het algemeen beter als er een evenwichtige samenstelling van de bevolking is. De Friese bevolking vergrijsd meer dan landelijk. Dit vraagt om voldoende geschikte woningen waar ouderen zelfstandig kunnen (blijven) wonen. Door de vergrijzing zal ook de vraag naar zorg toenemen, zowel de professionele zorg als de mantelzorg. De afname van het aantal jongeren roept de vraag op of er genoeg 'handen' zullen zijn die deze zorg kunnen leveren. De daling van de bevolking op het platteland en de toename in de grotere plaatsen lijkt een relatie te hebben met het woningaanbod. In de grotere plaatsen zijn in de afgelopen tien jaar nieuwbouwwoningen bij gekomen, op het platteland is de nieuwbouw beperkt gebleven. Beperkte nieuwbouw in dorpen, maar ook het in stand houden van belangrijke condities voor prettig leven, wonen, werken en recreëren, kan voorkomen dat jongeren het platteland verlaten. Vooral jongeren verlaten Fryslân voor werk of studie. Sommigen keren terug, maar velen ook niet. Jongeren zijn echter hard nodig om de toenemende krapte op de arbeidsmarkt op te vangen.

SOCIALE LEEFOMGEVING

- Welzijn
- Gezondheid en zorg
- Sociale samenhang
- Vrije tijd
- Veiligheid

4
//

WELZIJN

Met het toenemen van de welvaart groeide het besef dat het leven om méér gaat dan alleen economische groei en materiële zaken. Naast welvaart is ook welzijn en welbevinden van belang. Welzijn is een individuele beleving, en gaat over tevredenheid met het eigen leven, de leefsituatie, de omstandigheden en de grip daarop. Hoe gaat het met de inwoners van Fryslân op het gebied van welzijn en de kwaliteit van leven?

TRENDS

>>

- / Stabiel hoge leefbaarheidsscore
- / Voorzieningen en groene omgeving belangrijk
- / Meeste inwoners weinig zorgen voor de toekomst
- / Hoge tevredenheid met het leven
- / Fryslân landelijk hoogste score op geluk
- / Gezondheid en financiële armslag belangrijk voor geluk

/ WELZIJN

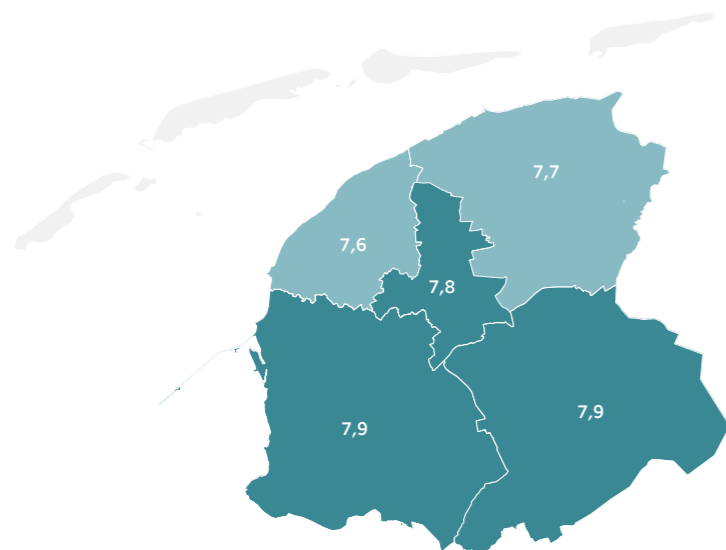
geven inwoners van Fryslân
als rapportcijfer voor leefbaarheid

Bron: Panel Fryslân, 2020

Ruime voldoende voor leefbaarheid

Leefbaarheid gaat over de relatie van inwoners met hun leefomgeving, over het goed kunnen leven, wonen en werken in een gebied. Inwoners van Fryslân geven in september 2020 gemiddeld een 7,8 als rapportcijfer voor leefbaarheid. In 2018 werd ditzelfde cijfer gegeven. Wel zijn er verschillen tussen groepen. Inwoners van het platteland (7,9) waarderen de leefbaarheid in hun dorp iets hoger dan inwoners van de grotere plaatsen (> 5000 inwoners) (7,8). Jongvolwassenen (18-34 jaar) geven gemiddeld een lager cijfer (7,6) dan 65-plussers (7,9). Tussen regio's zijn er kleine verschillen. Inwoners in de twee zuidelijke regio's geven het hoogste rapportcijfer (7,9) en inwoners van de regio Noordwest Fryslân het laagste (7,6).

>> Rapportcijfer leefbaarheid per regio in Fryslân, 2020

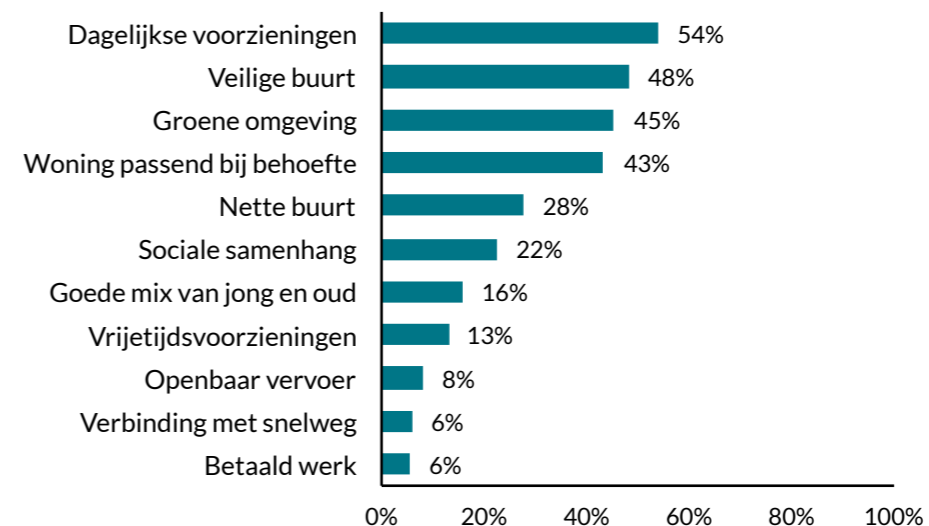

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Dagelijkse voorzieningen belangrijk voor leefbaarheid

Aan de leden van Panel Fryslân is gevraagd wat zij de drie belangrijkste aspecten vinden om aangenaam te kunnen wonen in een dorp of wijk. Meer dan de helft van de inwoners vindt de dagelijkse voorzieningen, zoals supermarkt, basisschool of huisarts, belangrijk. Ook een veilige buurt, een groene omgeving en een passende woning worden als belangrijk ervaren. Het minst vaak worden betaald werk (6%) en een verbinding met de snelweg (6%) genoemd. Tussen leeftijdsgroepen zijn er geen grote verschillen.

>> De belangrijkste aspecten om aangenaam te kunnen wonen in dorp of wijk, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ WELZIJN

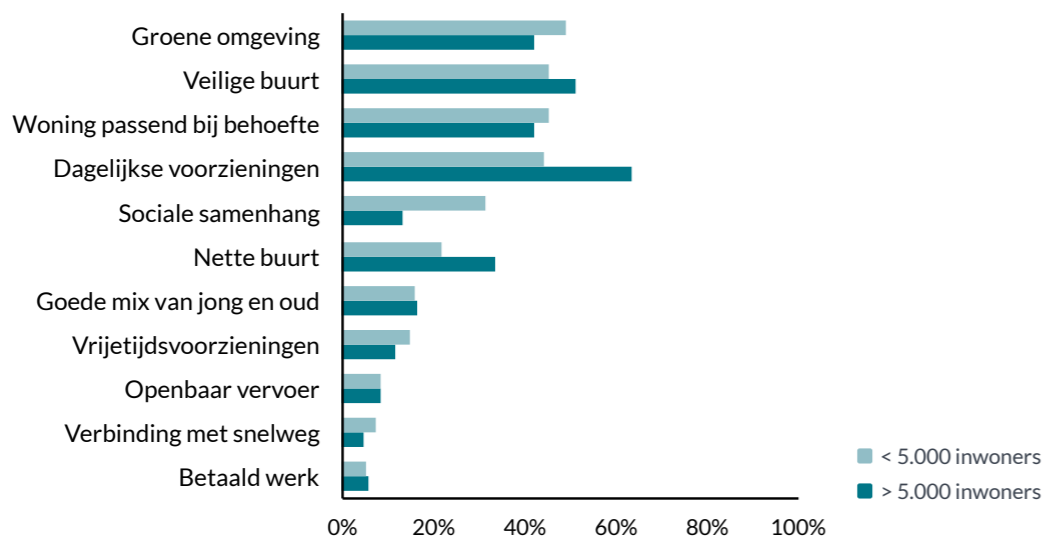

Sociale samenhang belangrijk op het platteland

Inwoners van het platteland noemen een groene omgeving (49%) het belangrijkste aspect om aangenaam te kunnen wonen. Dit wordt door inwoners van het platteland belangrijker gevonden dan door inwoners van grotere kernen (42%). Bijna een derde (31%) van de inwoners van het platteland (kernen met minder dan 5000 inwoners) vindt de sociale samenhang belangrijk om aangenaam te kunnen wonen, ten opzichte van 13 procent van de inwoners van grotere kernen (met meer dan 5000 inwoners).

Bij inwoners van de grotere kernen valt op dat 63 procent de dagelijkse voorzieningen belangrijk vindt, ten opzichte van 44 procent van de inwoners van de dorpen. Ook noemen inwoners van de grote kernen vaker dan inwoners van dorpen een veilige en nette, goed onderhouden, buurt als belangrijk.

>> **Belang van aspecten om aangenaam te kunnen wonen in een dorp of wijk naar omvang kern, 2020**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Toekomst dorp of wijk

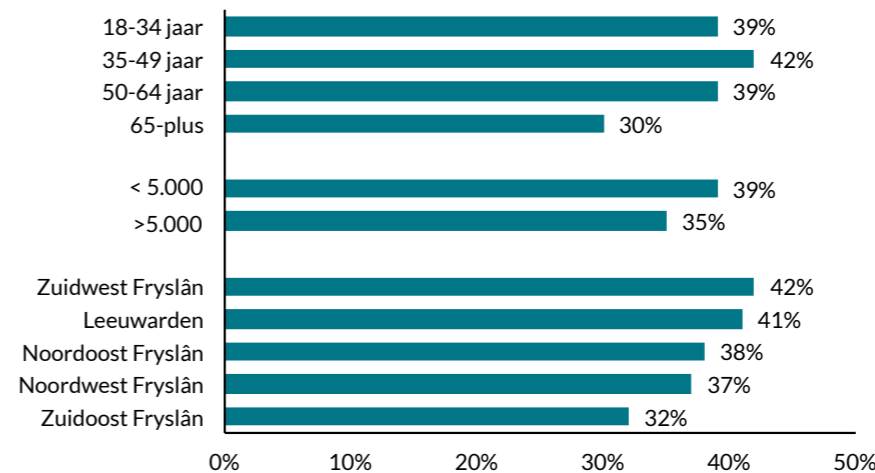
Bron: Panel Fryslân, FSP

Toekomst dorp of wijk

In Fryslân ziet 37 procent van de inwoners de toekomst van hun dorp of wijk zonnig tegemoet. De regio Zuidwest Fryslân scoort met 42 procent het hoogst, Zuidoost Fryslân met 32 procent het laagst. In de laatstgenoemde regio zijn inwoners vaker neutraal over de toekomst.

Elf procent van de inwoners van Fryslân maakt zich zorgen. Onder de leeftijdsgroep 18-34-jarigen is dat aandeel (14%) iets hoger dan bij de andere leeftijdscategorieën (10%). In de regio Zuidoost Fryslân maken inwoners zich het vaakst zorgen (12%), in Noordwest Fryslân het minst (8%). Wonen wordt het vaakst genoemd als reden van zorg. Veel panelleden vinden dat het woningaanbod te weinig passend is. Andere onderwerpen die vaak genoemd worden zijn het verdwijnen van voorzieningen, de gevolgen van de coronamaatregelen (minder sociaal contact en activiteiten) en de groeiende sociale kloof. Ten slotte maken inwoners zich zorgen over de klimaatverandering en de teloorgang van het landschap.

>> **Percentage inwoners dat de toekomst van hun dorp of wijk vooral zonnig tegemoet ziet per leeftijdscategorie, omvang kern en regio's, 2020**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ WELZIJN

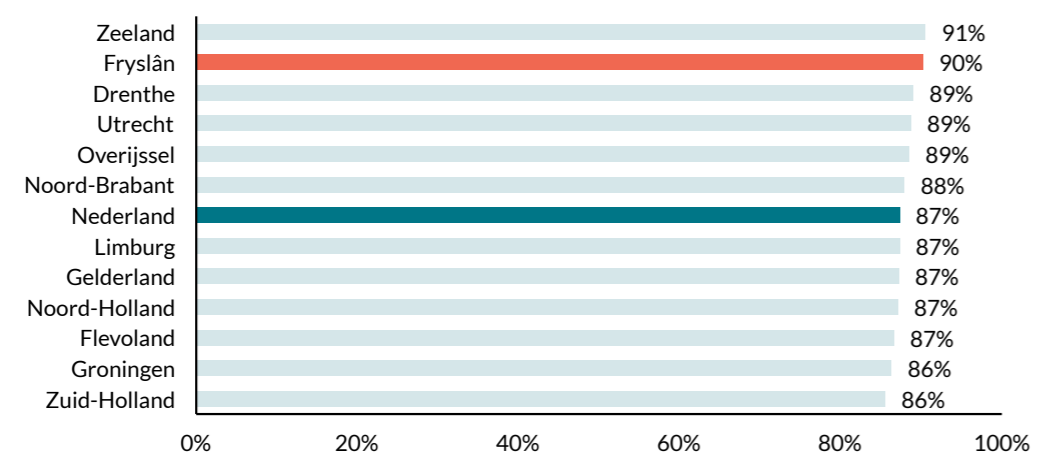
Hoge tevredenheid met het leven

Van de inwoners van Fryslân is 90 procent tevreden met het leven. In 2013 was dit nog 85 procent. Op de provinciale ranglijst staat Fryslân op een tweede plaats na de provincie Zeeland. Eén van de verklaringen hiervoor is het relatief lage aantal inwoners met een migratieachtergrond in Zeeland en Fryslân, bevolkingsgroepen die doorgaans minder tevreden met hun leven zijn (CBS, 2020). Binnen Fryslân zijn wel verschillen: in de gemeente Ooststellingwerf is de hoogste tevredenheid (95%) en in Smallingerland de laagste (88%). Deze laatste gemeente scoort echter nog steeds hoger dan het landelijk gemiddelde.

Fryslân landelijk hoogste score op geluk

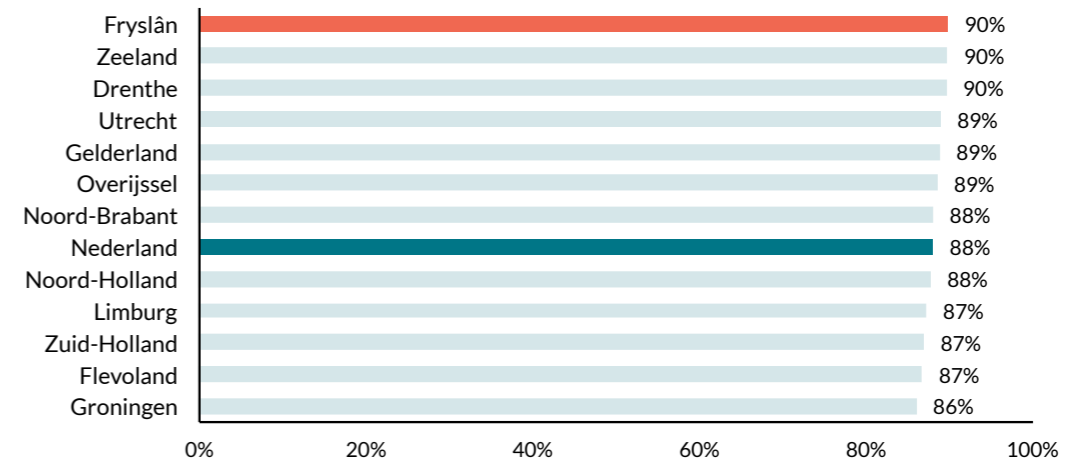
Hoewel Fryslân op economisch gebied lager scoort dan het landelijk gemiddelde, doen de inwoners van Fryslân het zeer goed op geluk (90%) en staan zij met inwoners van Zeeland en Drenthe – ook plattelandsprovincies - bovenaan de ranglijst. In de voorgaande jaren was er steeds dezelfde top drie van provincies.

>> Percentage inwoners dat tevreden is met het leven naar provincie, 2019

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart, bewerking FSP

>> Percentage inwoners dat zichzelf als (zeer) gelukkig beschouwt per provincie, 2013-2019

Bron: CBS, bewerking FSP

/ WELZIJN

geven inwoners van Fryslân
als rapportcijfer voor hun geluk

Bron: Panel Fryslân, 2020

Geluksbeleving beïnvloed door gezondheid, geld en leeftijd

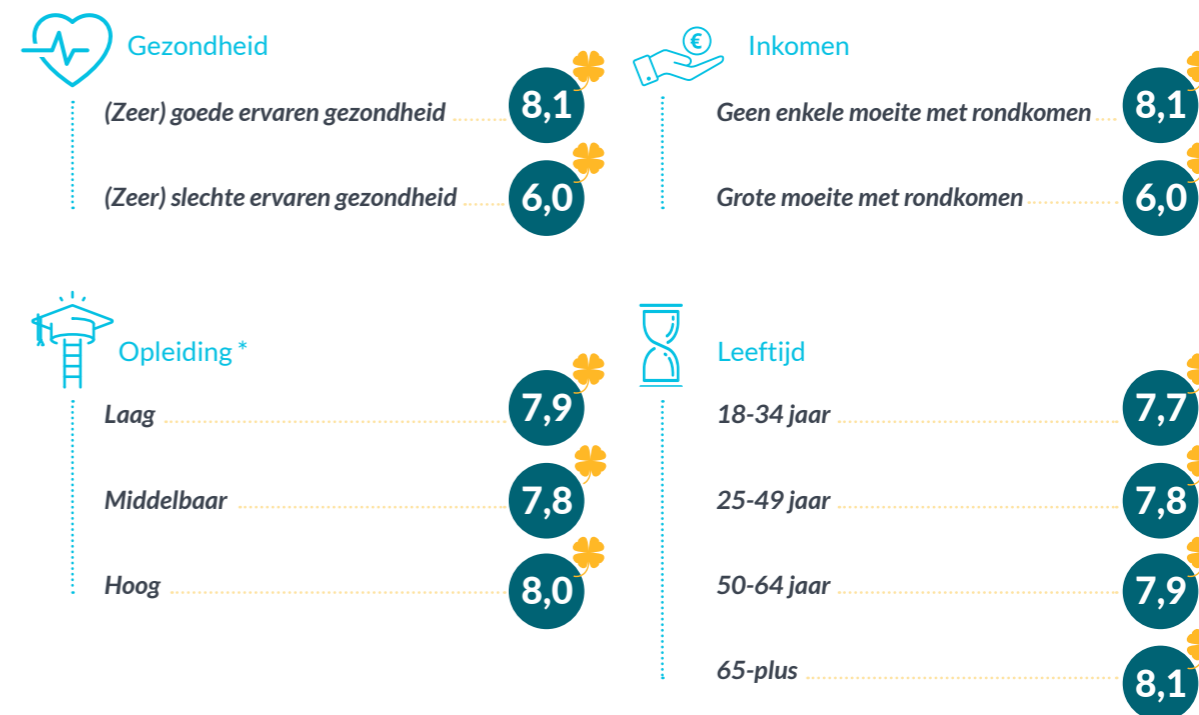
Gemiddeld waarderen inwoners van Fryslân hun geluk met een 7,9. Gezondheid blijkt een belangrijke indicator te zijn voor geluk. Inwoners die hun gezondheid als goed ervaren waarderen hun geluk met een 8,1. Inwoners met een als slecht ervaren gezondheid geven gemiddeld een 6 als rapportcijfer.

Er bestaat een gezegde dat geld niet gelukkig maakt, maar het goed kunnen rondkomen van het huishoudinkomen heeft wel degelijk invloed op de geluksbeleving. Inwoners van Fryslân die niet hoeven te letten op hun uitgaven scoren een 8,1 op geluk, terwijl inwoners die grote moeite hebben met rondkomen gemiddeld een 6 scoren.

Qua leeftijden geven oudere inwoners een hoger cijfer voor het geluksgevoel. 65-plussers geven gemiddeld het hoogste cijfer (8,1) en jongvolwassenen (18-34 jaar) het laagste (7,7). Opvallend is dat er in Fryslân weinig verschil is in de geluksbeleving per opleidingsniveau, terwijl dit landelijk wel het geval is (CBS, 2021). Tussen regio's in Fryslân en tussen tussen dorpen en grotere kernen zijn geen noemenswaardige verschillen.

>> Rapportcijfer mate van gelukkig mens zijn, 2020

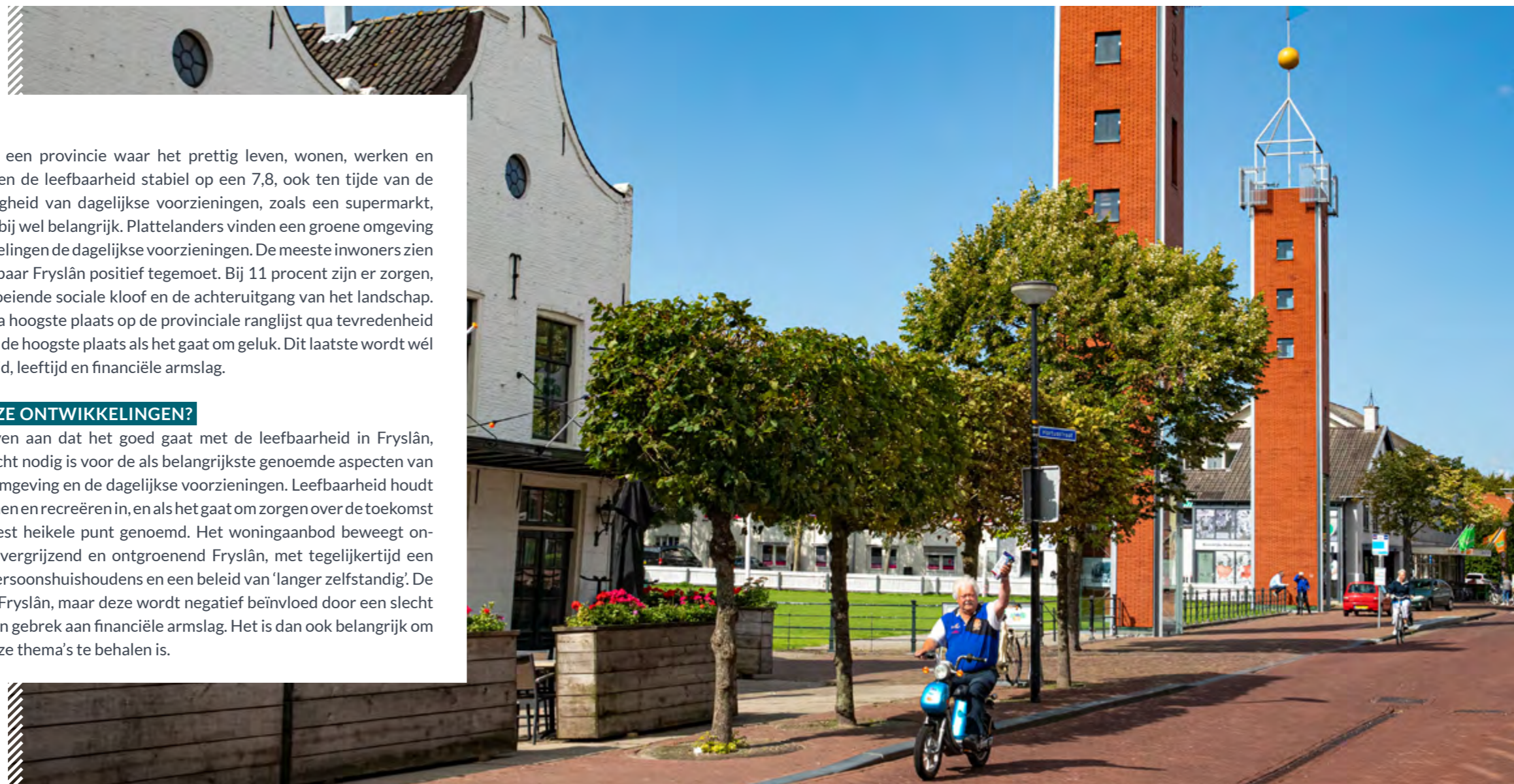
Bron: Panel Fryslân (FSP)

// **SAMENVATTEND**

Inwoners vinden Fryslân een provincie waar het prettig leven, wonen, werken en recreëren is. Zij waarderen de leefbaarheid stabiel op een 7,8, ook ten tijde van de coronacrisis. De aanwezigheid van dagelijkse voorzieningen, zoals een supermarkt, school en huisarts, is daarbij wel belangrijk. Plattelanders vinden een groene omgeving het meest belangrijk, stedelingen de dagelijkse voorzieningen. De meeste inwoners zien de toekomst van een leefbaar Fryslân positief tegemoet. Bij 11 procent zijn er zorgen, vooral over wonen, de groeiende sociale kloof en de achteruitgang van het landschap. Friezen staan op de één na hoogste plaats op de provinciale ranglijst qua tevredenheid met het eigen leven, en op de hoogste plaats als het gaat om geluk. Dit laatste wordt wél beïnvloed door gezondheid, leeftijd en financiële armslag.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen geven aan dat het goed gaat met de leefbaarheid in Fryslân, maar dat blijvende aandacht nodig is voor de als belangrijkste genoemde aspecten van leefbaarheid: de groene omgeving en de dagelijkse voorzieningen. Leefbaarheid houdt prettig leven, werken, wonen en recreëren in, en als het gaat om zorgen over de toekomst wordt wonen als het meest heikele punt genoemd. Het woningaanbod beweegt onvoldoende mee met een vergrijzend en ontgroenend Fryslân, met tegelijkertijd een groei van het aantal eenpersoonshuishoudens en een beleid van 'langer zelfstandig'. De geluksbeleving is hoog in Fryslân, maar deze wordt negatief beïnvloed door een slecht ervaren gezondheid en een gebrek aan financiële armslag. Het is dan ook belangrijk om te kijken of er winst op deze thema's te behalen is.

GEZONDHEID EN ZORG

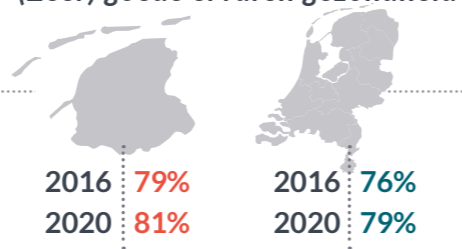
Een goede gezondheid is van grote waarde. Gezonde mensen ervaren over het algemeen een betere kwaliteit van leven, zijn productiever en doen minder beroep op de zorg. Benaderingen als Positieve Gezondheid en Blue Zones staan al langer op de politieke en maatschappelijke agenda. Daarnaast is er groeiende aandacht voor preventie. Met het uitbreken van de coronacrisis werden de thema's gezondheid en zorg opeens zeer actueel: de zorg raakte al gauw overbelast en de samenleving kwam grotendeels tot stilstand. Hoe is het gesteld met de gezondheid van de inwoners en de zorg in Fryslân?

TRENDS

- / Gezondheid als goed ervaren
- / Gezondheid negatief beïnvloed door laag opleidingsniveau
- / Minder psychische problemen in Fryslân, maar stijging bij jongvolwassenen
- / Helft inwoners kampt met overgewicht
- / Een derde heeft één of meer chronische aandoeningen
- / Groeiend tekort aan zorgpersoneel

/ GEZONDHEID EN ZORG

(Zeer) goede ervaren gezondheid

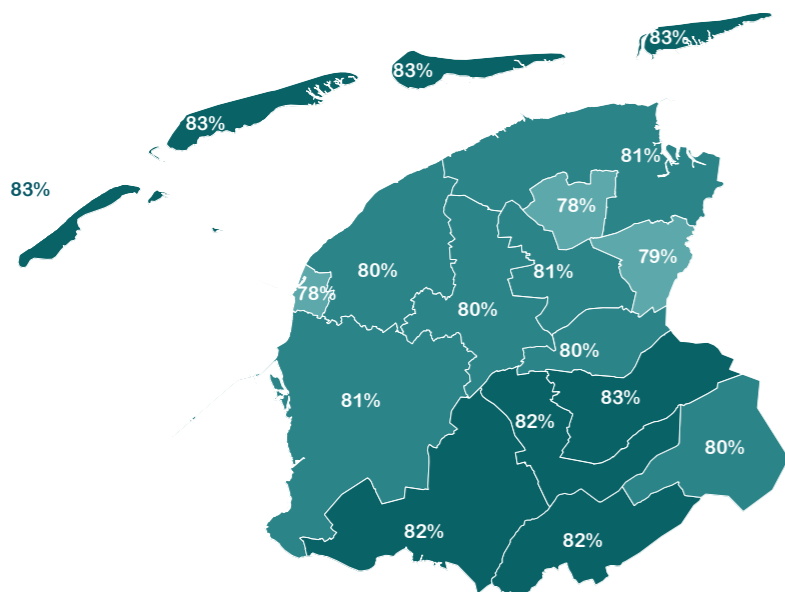
Bron: GGD Fryslân

Waardering ervaren gezondheid gestegen

Van de inwoners van Fryslânervaart 81 procent de eigen gezondheid in 2020 als (zeer) goed, ten opzichte van 79 procent in 2016. Inwoners van Fryslân scoren op dit thema hoger dan landelijk (79%). Ervaren gezondheid is het oordeel over de eigen lichamelijke en geestelijke gezondheid. Ook leefstijlfactoren, zoals roken of drinken, de mate van bewegen of het voedingspatroon, kunnen het oordeel over de eigen gezondheid mede bepalen.

Friese gemeenten scoren verschillend. Inwoners van de gemeenten Dantumadiel en Harlingen geven de laagste waardering (78%) voor hun gezondheid. Inwoners van de Waddeneilanden en gemeente Opsterland met 83 procent de hoogste.

>> Percentage inwoners dat de gezondheid als (zeer) goed ervaart per Friese gemeente, 2020

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

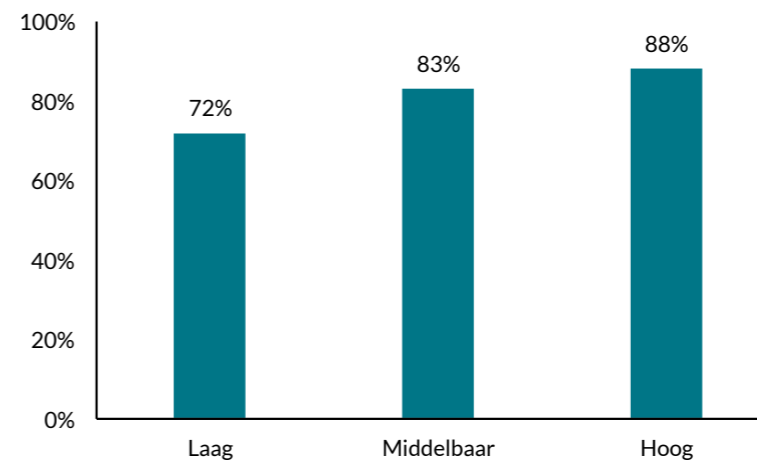

Laagopgeleiden ervaren minder goede gezondheid

Van de laagopgeleiden in Fryslânervaart 72 procent hun gezondheid als (zeer) goed, tegenover 88 procent van de hoogopgeleiden (GGD Fryslân, 2020). De gezondheidsverschillen tussen mensen met een hoge en lage sociaal-economische status zijn groot. In Nederland leven mensen met een laag opleidingsniveau gemiddeld 4,5 jaar korter en hun laatste 13 jaar in minder goede gezondheid dan mensen met een hoog opleidingsniveau (CBS, 2018).

Achter een verminderde gezondheid liggen vaak problemen die breder zijn dan het gezondheidsdomein. Armoede, schulden, eenzaamheid, stress, werkloosheid, een beperking, een lage opleiding of de kwaliteit en de inrichting van de leefomgeving kunnen invloed hebben op hoe gezond iemand is en zich voelt. Daardoor hebben mensen in een kwetsbare situatie een hoger risico op een slechtere gezondheid (Ministerie van VWS, 2020).

>> Percentage inwoners van Fryslân met een (zeer) goede ervaren gezondheid naar opleidingsniveau*, 2020

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

* zie hoofdstuk 9 voor uitleg

/ GEZONDHEID EN ZORG

geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor hun lichamelijke gezondheid

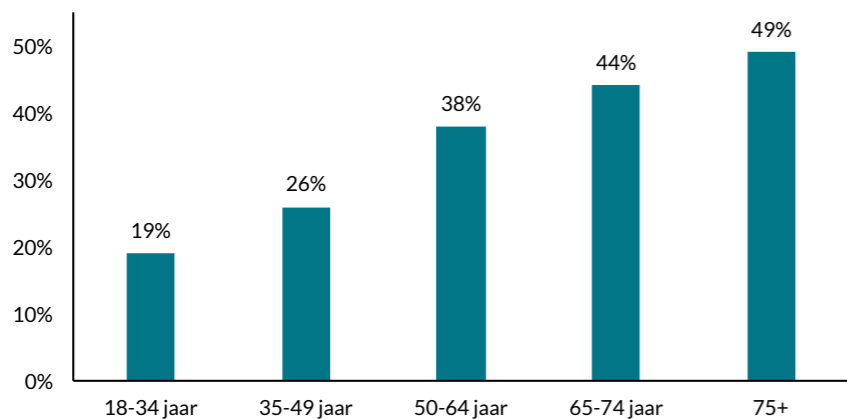
Bron: Panel Fryslân, 2020

Aantal mensen met chronische aandoening stijgt met de leeftijd

Een derde van de inwoners van Fryslân (33%) heeft één of meer langdurige ziekten of aandoeningen. Dat is vergelijkbaar met landelijk (32%). Het percentage inwoners met langdurige ziekten of aandoeningen neemt toe met de leeftijd. Van de 75-plussers heeft bijna de helft te maken met chronische aandoeningen, tegenover 19 procent van de 18-34-jarigen. Ook het opleidingsniveau en de arbeidssituatie spelen een rol. Lager opgeleiden, werklozen en arbeidsongeschikten hebben vaker te maken met chronische aandoeningen. Binnen Fryslân wonen op de Waddeneilanden (30%) de minste mensen met een chronische aandoening. In Achtkarspelen, Dantumadiel, Tytsjerksteradiel en Weststellingwerf wonen in 2020 de meeste inwoners (35%) met een langdurige ziekte of aandoening (GGD Fryslân, 2021).

Van alle chronische aandoeningen komen nek- en rugklachten, artrose en diabetes het vaakst voor. Niet alle langdurige ziekten hebben dezelfde ziektelast. Een aandoening die mede vanwege de vergrijzing gaat toenemen is dementie (RIVM, 2018). Deze aandoening heeft een grote ziektelast, zowel voor de patiënt zelf als voor de mantelzorgers.

>> Percentage inwoners van Fryslân met één of meer langdurige aandoeningen, 2020

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor hun psychische gezondheid

Bron: Panel Fryslân, 2020

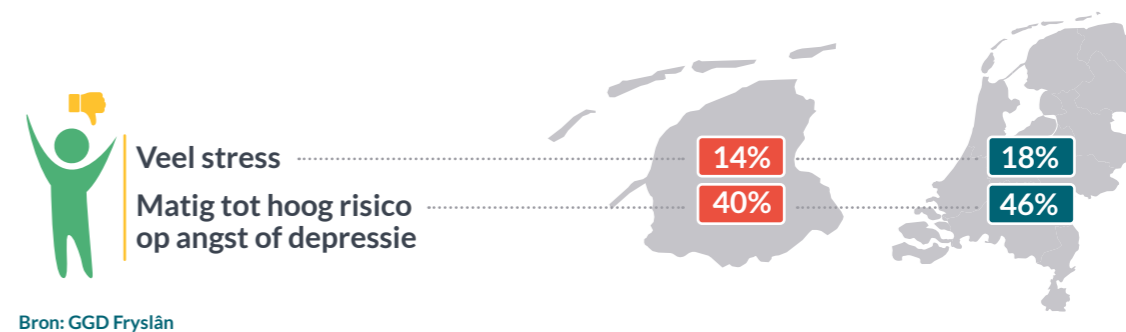
Minder stress en psychische klachten onder inwoners van Fryslân

In Fryslân heeft 40 procent van de inwoners een matig tot hoog risico op angst of depressie, ten opzichte van 46 procent landelijk. Daarnaast ervaren inwoners van Fryslân minder stress dan landelijk. Bijna 14 procent van de inwoners ervaart veel stress. Landelijk is dit aandeel hoger met 18 procent.

Psychische ongezondheid kan zich uiten in allerlei klachten, zoals sombere gevoelens, het ervaren van stress, zenuwachtig zijn of angst hebben. Het kan ook om psychosomatische klachten gaan, zoals hoofdpijn, vermoeidheid, duizeligheid of buikpijn.

De coronapandemie en de daaropvolgende maatregelen hebben landelijk gezorgd voor een toename van psychische klachten. Meer mensen geven aan slaapproblemen te hebben en ervaren gevoelens van depressie, angst en emotionele eenzaamheid (Trimbos-instituut, 2021).

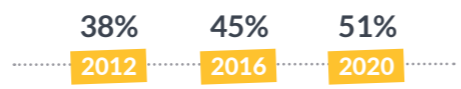
>> Percentage inwoners met psychische klachten, 2020

Bron: GGD Fryslân

/ GEZONDHEID EN ZORG

>> Percentage matig tot hoog risico op angststoornis of depressie onder 18-34-jarigen

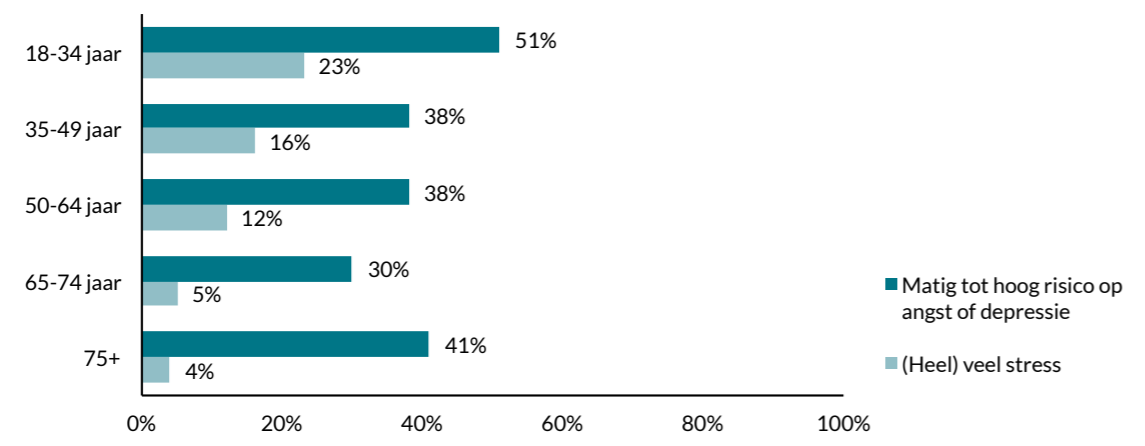
Bron: GGD Fryslân, 2020

Toename psychische klachten onder jongvolwassenen

Meer dan de helft (51%) van de jongvolwassenen (18-34 jaar) loopt risico op een angststoornis of depressie, waarvan 8 procent een hoog risico. Dit aandeel is flink toegenomen in de afgelopen jaren. In 2012 was dit percentage nog 38 procent (GGD Fryslân, 2021). Ook ervaren jongvolwassenen meer stress dan andere leeftijdsgroepen. Bijna een kwart van de jongvolwassenen in Fryslân ervaart (heel) veel stress, terwijl dit percentage onder oudere leeftijdsgroepen lager is.

Het was de afgelopen tijd vaak in het nieuws dat jongeren kampen met psychische klachten. Dit was voor de coronacrisis ook al het geval, maar is waarschijnlijk versterkt door de coronamaatregelen.

>> Percentage inwoners van Fryslân met psychische klachten per leeftijdscategorie, 2020

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

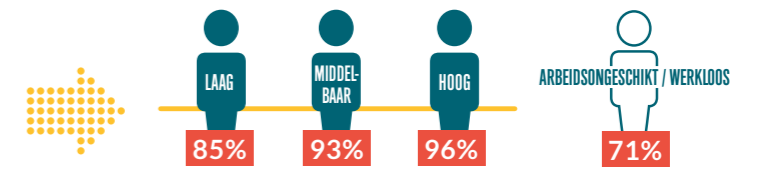
Een brede kijk op gezondheid

Machteld Huber introduceerde in 2012 het concept Positieve Gezondheid in Nederland. In dit concept wordt gezondheid niet meer alleen gezien als de af- of aanwezigheid van ziekte, maar ook over veerkracht, zingeving, meedoen in de maatschappij en het zoveel mogelijk voeren van eigen regie in het leven. Niet het niet-kunnen staat centraal, maar wat mensen (nog) wél kunnen (IPH, 2021). Overheden en organisaties maken hun beleid steeds meer volgens dit gedachtegoed van Positieve Gezondheid. Dit betekent dat zij breder kijken naar het thema gezondheid en domeinoverstijgend te werk gaan.

Laagopgeleiden en werklozen ervaren minder regie

Volgens het concept Positieve Gezondheid heeft regie over eigen leven een positieve invloed op de gezondheid. In Fryslân en Nederland heeft 91 procent van de inwoners voldoende regie over hun eigen leven. Vooral laagopgeleiden en mensen die werkloos of arbeidsongeschikt zijn ervaren minder regie.

>> Percentage inwoners van Fryslân met voldoende regie over eigen leven, naar opleidingsniveau en arbeidspositie, 2020

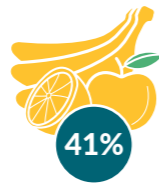

Bron: GGD Fryslân

van de inwoners van Fryslân eet voldoende **groente** per dag (200 gram)

van de inwoners van Fryslân eet voldoende **fruit** per dag (200 gram)

Bron: GGD Fryslân, 2020

Leefstijl belangrijke factor voor gezondheid

Een belangrijke factor ten aanzien van gezondheid is leefstijl. Ongezond gedrag is verantwoordelijk voor ongeveer 20 procent van de ziektelast (RIVM, 2018). Mensen zijn in eerste instantie zelf verantwoordelijk voor gezond eten, het goed zorgen voor zichzelf, voldoende bewegen, het onderhouden van sociale contacten en het gaan naar school of werk. Het vermogen van mensen om 'gezonde' keuzes te maken wordt echter vaak overschat: niet iedereen leeft in de omstandigheden om zelf gezonde keuzes te maken en de dagelijkse verleidingen te weerstaan (Ministerie van VWS, 2020).

Meer inzet op preventie

Preventie is zowel landelijk als in Fryslân hoger op de agenda gezet in de afgelopen jaren. Verschillende organisaties in Fryslân hebben gezamenlijk geïnvesteerd in de Friese Preventie Aanpak (2020). Daarnaast hebben verschillende organisaties zich verenigd in het project Bloeizone Fryslân (FSP, 2020). Dit project richt zich de komende jaren op initiatieven van inwoners en professionals voor een gezondere leefomgeving en 'meer gezonde jaren'.

/ GEZONDHEID EN ZORG

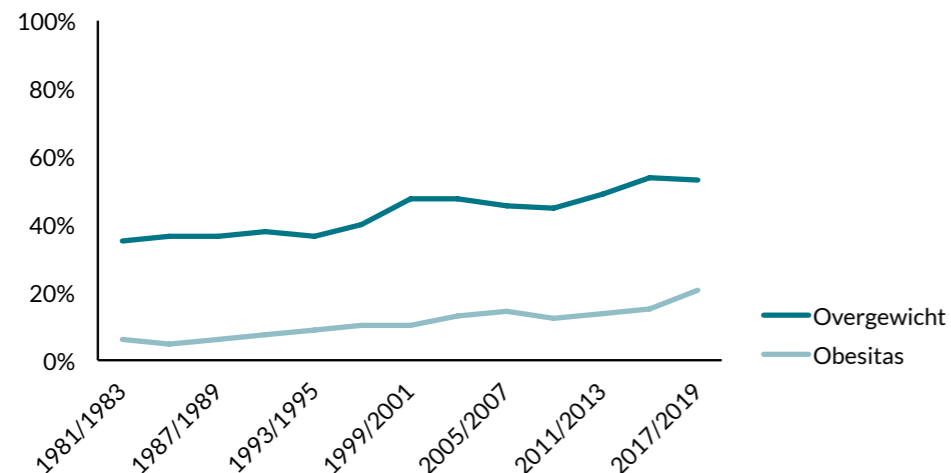
geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor hun gewicht

Bron: Panel Fryslân, 2020

Ruime helft volwassen inwoners van Fryslân heeft overgewicht

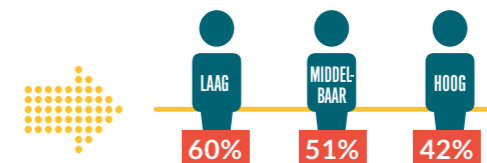
51 procent van de volwassen inwoners in Fryslân heeft overgewicht, waarvan 15 procent ernstig overgewicht (GGD Fryslân, 2020). In 1981 was het percentage inwoners in Fryslân met overgewicht nog 35 procent (CBS maatwerk, 2020). De verwachting is dat het aandeel inwoners met overgewicht gaat stijgen in de komende jaren. Mensen met overgewicht lopen meer gezondheidsrisico's dan mensen met een gezond gewicht. Het risico op bijvoorbeeld diabetes type 2, hart- en vaatziekten en verschillende soorten kanker wordt groter (Volksgezondheidszorg, 2021). Ook is gebleken dat mensen met overgewicht een grotere kans hebben om ernstig ziek te worden van het coronavirus (Radboudumc, 2021).

>> Percentage inwoners van Fryslân met overgewicht en obesitas, 1981-2019

Bron: CBS Maatwerk, bewerking FSP

>> Overgewicht naar opleidingsniveau in Fryslân

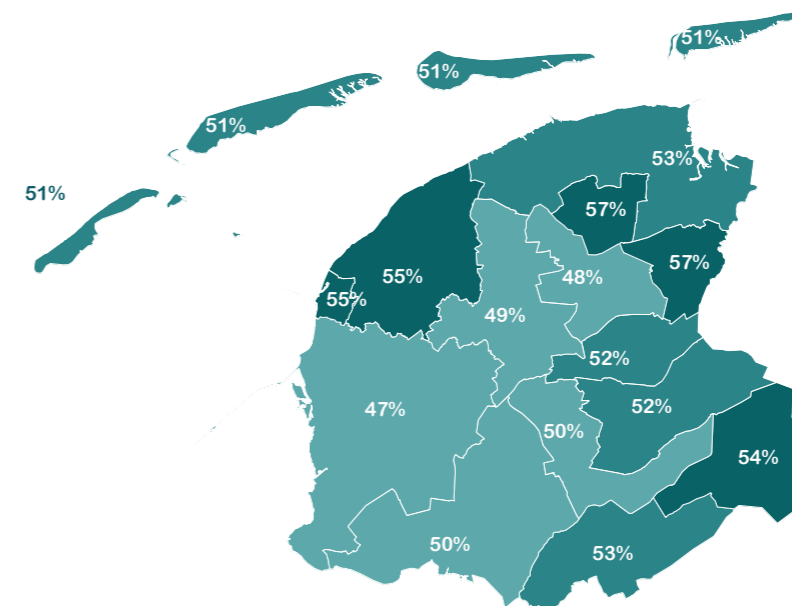

Bron: GGD Fryslân, 2020

Meeste overgewicht in Noord Fryslân

Inwoners van gemeenten in het noorden van Fryslân hebben vaker overgewicht dan elders in de provincie. De gemeenten Achtkarspelen en Dantumadiel (57%) hebben het hoogste aandeel inwoners met overgewicht. Inwoners van de gemeente Súdwest-Fryslân hebben het minst vaak (47%) overgewicht. Het aandeel mensen met overgewicht stijgt met de leeftijd. Daarnaast hebben laagopgeleiden (60%) vaker overgewicht dan hoogopgeleiden (42%).

>> Percentage inwoners met overgewicht per Friese gemeente, 2020

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

/ GEZONDHEID EN ZORG

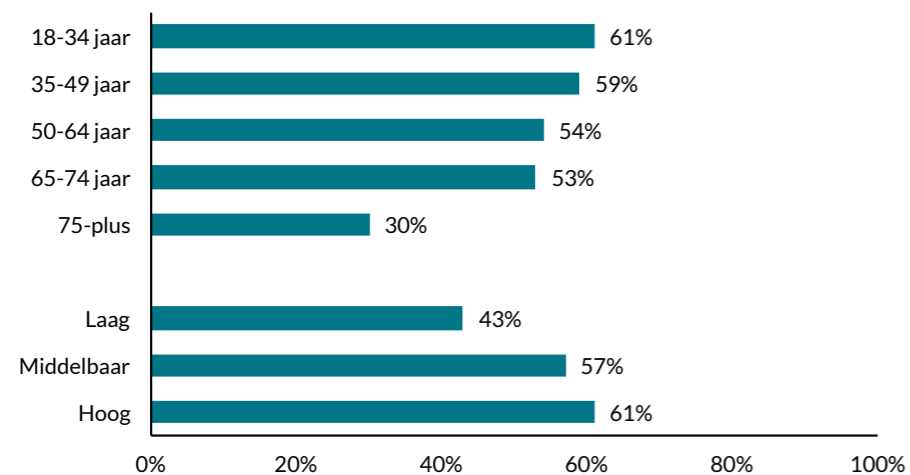
geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor hun beweegpatroon

Bron: Panel Fryslân, 2020

Inwoners Fryslân bewegen meer dan landelijk

In Fryslân beweegt 54 procent van de inwoners voldoende, ten opzichte van 50 procent landelijk. Regelmatig sporten en bewegen is goed voor de gezondheid. Volgens de beweegrichtlijnen die de Gezondheidsraad heeft opgesteld moeten volwassenen wekelijks ten minste 2,5 uur matig intensief bewegen, zoals wandelen en fietsen, verspreid over diverse dagen. Ook worden tweemaal per week spieren botversterkende activiteiten aanbevolen. Dit verlaagt het risico op chronische ziekten als diabetes, hart- en vaatziekten en depressieve symptomen. Tijdens de coronapandemie is het beweegpatroon van veel inwoners veranderd. Sommigen zijn juist meer gaan bewegen, zo werd er meer gefietst en gewandeld dan voorheen. Anderen bewegen minder, omdat sportvoorzieningen gesloten waren en er veel vanuit huis werd gewerkt. 75-plussers voldoen het minst vaak (30%) aan de beweegrichtlijn en jongvolwassenen het vaakst (61%). Daarnaast bewegen hoogopgeleiden meer dan laagopgeleiden.

>> **Percentage inwoners van Fryslân dat voldoet aan de beweegrichtlijnen naar leeftijd en opleidingsniveau, 2020**

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

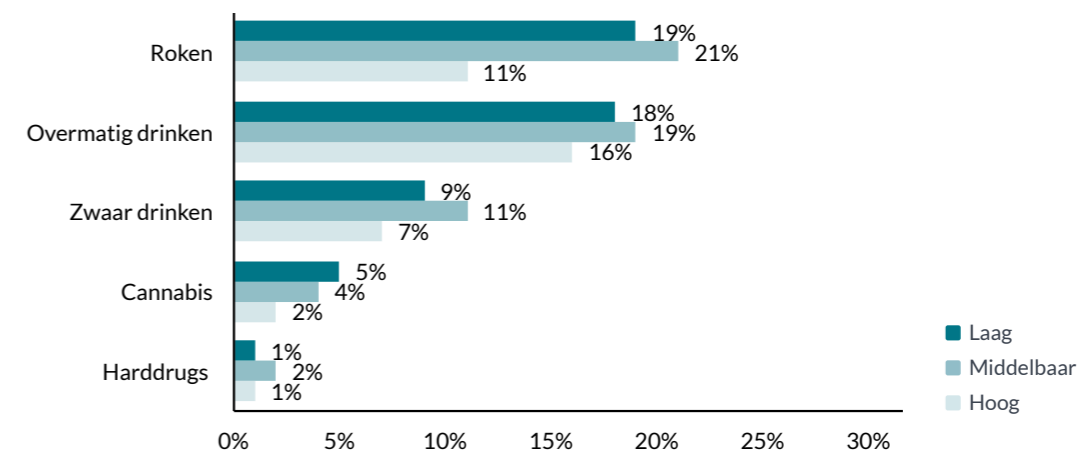
Genotmiddelen schadelijk voor gezondheid

Het gebruik van genotmiddelen, zoals tabak, alcohol en drugs kan een negatief effect hebben op de gezondheid van mensen en leiden tot verzuim of uitval in de maatschappij. Vooral roken is een belangrijke risicofactor als het gaat om verlies van (gezonde) levensjaren. In Fryslân rookt 18 procent van de inwoners, ten opzichte van 21 procent in 2016. Landelijk rookt 17 procent van de inwoners. Mannen, jongvolwassenen, middelbaar opgeleiden, werklozen en arbeidsongeschikten roken het vaakst (GGD Fryslân, 2020).

Achttien procent van de inwoners van Fryslân drinkt overmatig. Dat betekent voor mannen dat zij minimaal 14 glazen alcohol per week drinken en voor vrouwen 7 glazen per week. Negen procent van de inwoners van Fryslân is een zware drinker. Dat betekent dat zij minstens één keer per week minstens 6 dan wel 4 glazen per dag drinken, dus een grote hoeveelheid alcohol bij één gelegenheid (GGD Fryslân, 2020).

Voor jongeren zijn alcohol en drugs nog schadelijker dan voor volwassenen, omdat hun hersenen nog in ontwikkeling zijn. Daarom werken verschillende partijen samen aan het platform 'Nuchtere Fries', waarmee ze de problematiek rondom jeugd, alcohol en drugs willen verminderen.

>> **Percentage inwoners van Fryslân dat rookt, drinkt of drugs gebruikt naar opleidingsniveau*, 2020**

Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

* zie hoofdstuk 9 voor uitleg

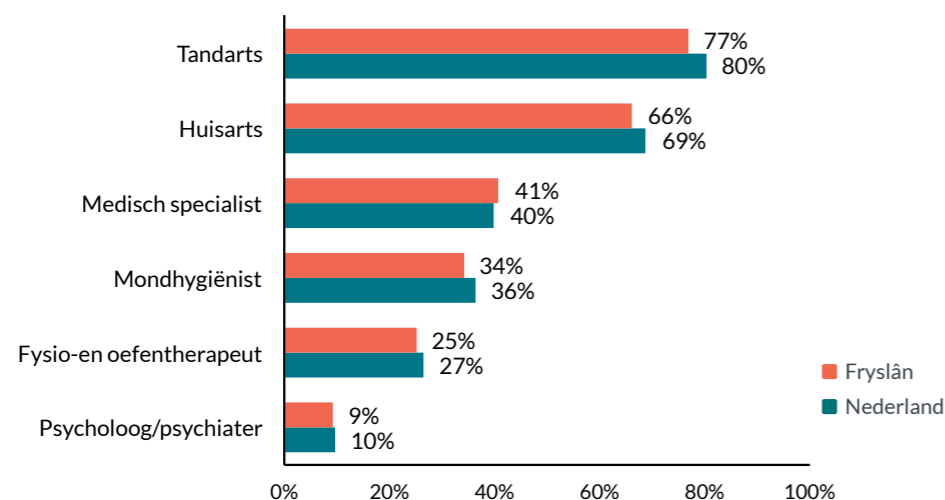

In Fryslân minder vaak contact met zorg

In Fryslân heeft twee derde (66%) van de inwoners jaarlijks contact met een huisarts, ten opzichte van 69 procent landelijk. Inwoners van Fryslân gaan ook minder vaak naar de tandarts, mondhygiënist, fysiotherapeut en psycholoog dan elders in het land. Daarentegen wordt een medisch specialist iets vaker bezocht dan landelijk.

De afstand tot zorgvoorzieningen is in Fryslân gemiddeld groter dan landelijk. Veel inwoners in Fryslân zijn echter wel tevreden over het aanbod van medische zorg. Voor het aanbod van huisartsen geven zij een 7,9 als rapportcijfer, voor medische specialisten een 7,3. Ook zijn de meeste inwoners tevreden over de kwaliteit van de zorg (Panel Fryslân, 2020).

>> Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat in de afgelopen 12 maanden contact heeft gehad met zorg, 2017/2019

CBS Maatwerk, bewerking FSP

In Fryslân meer gebruik van thuiszorg

In Fryslân maken meer inwoners (4,4%) gebruik van thuiszorg dan landelijk (3,4%) (Vektis, 2019). Een reden kan liggen in het feit dat er relatief meer ouderen wonen in Fryslân.

Thuiszorg omvat zorg die door verzorgenden en verpleegkundigen wordt geboden. Het kan gaan om bijvoorbeeld wondverzorging, stomazorg, katheteriseren en hulp bij het wassen en douchen. Thuiszorg wordt vanuit de Zorgverzekeringswet (Zvw) geregeld en wordt vanuit het basispakket vergoed. Deze wet wordt uitgevoerd door de zorgverzekeraars.

Aandeel jeugdzorg stabiel

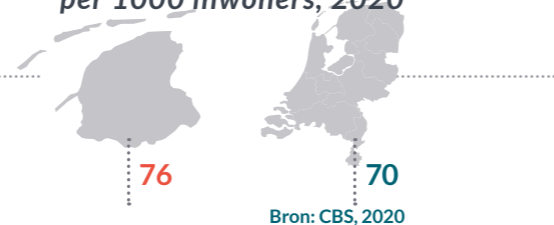
In 2020 ontving 9,6 procent van de jeugdigen in Fryslân jeugdzorg, ten opzichte van 9,7 procent landelijk (CBS, 2020). Dit percentage fluctueerde zowel landelijk als in Fryslân tussen de 8,6 en 10 procent in de afgelopen zes jaar. Gemeenten zijn sinds 2015 verantwoordelijk voor de uitvoering van de Jeugdwet, die verschillende vormen van jeugdzorg biedt: jeugdhulp, jeugdbescherming en jeugdreclassering. Bij het overgrote deel van de zorgontvangers betreft het jeugdhulp, bijvoorbeeld begeleiding thuis bij problemen in het gezin, opvoedhulp, verblijf in een jeugdinstelling, pleegzorg of hulp voor kinderen met psychische problemen. Jeugdzorg was in de afgelopen jaren vaak in het nieuws, omdat gemeenten worstelen met financiële tekorten als gevolg van oplopende kosten van jeugdzorg.

ZORGWETTEN

Langdurige zorg en ondersteuning in Nederland is geregeld in vier zorgwetten. De aard van de zorgbehoefte bepaalt vanuit welke wet er zorg wordt verleend.

- / Zorgverzekeringswet (Zvw)
- / Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo)
- / Wet langdurige zorg (Wlz)
- / Jeugdwet

Aantal Wmo-voorzieningen per 1000 inwoners, 2020

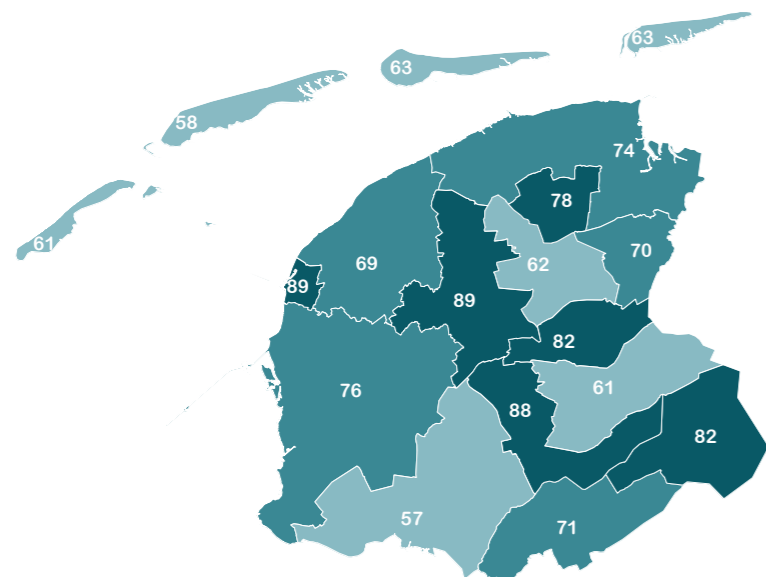

In Fryslân meer gebruik Wmo-voorzieningen

In Fryslân maakt 76 van de 1000 inwoners gebruik van een Wmo-maatwerkvoorziening, ten opzichte van 70 (per 1000) landelijk. Het aandeel Wmo-cliënten stijgt. In 2018 maakte 71 van de 1000 inwoners in Fryslân gebruik van een Wmo-voorziening. Tussen gemeenten verschilt de mate van gebruik. In de stedelijke gemeenten Harlingen, Leeuwarden, Heerenveen en Smallingerland wordt relatief het meest gebruik gemaakt van Wmo-voorzieningen.

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), waarmee inwoners de juiste hulp kunnen krijgen. Dit zijn voorzieningen zoals huishoudelijke hulp, begeleiding in het dagelijkse leven, begeleiding bij persoonlijke verzorging, dagbesteding, beschermd wonen, woning-aanpassing of hulpmiddelen voor vervoer, zoals een rolstoel of scootmobiel.

>> Aantal Wmo-cliënten per Friese gemeente per 1000 inwoners, 2020

Bron: CBS, bewerking FSP

In Fryslân minder mantelzorgers dan landelijk

In Fryslân is 12 procent van de volwassen inwoners mantelzorger, ten opzichte van 14 procent landelijk. Vooral in de leeftijdsgroep 50-65 jaar zijn er veel mantelzorgers (20%). Gemiddeld wordt er 11,5 uur per week besteed aan mantelzorg in Fryslân.

Door vergrijzing stijgt het aantal mensen dat afhankelijk wordt van zorg. Daarnaast blijven steeds meer mensen thuis wonen. Zorg verschuift steeds meer van professionele naar informele zorg, waardoor de rol van mantelzorgers, vrijwilligers en ervaringsdeskundigen toeneemt.

Voor veel mantelzorgers veranderde de mantelzorg door de coronamaatregelen. Vooral het bezoekverbod aan zorginstellingen, het dringende advies ouderen niet te bezoeken, het houden van afstand, het wegvallen van dagopvang en professionele hulp thuis zorgden voor het veranderende karakter. Veel mantelzorgers ervoeren hierdoor een gevoel van machteloosheid en verdriet (FSP, 2020).

>> Aandeel mantelzorgers Fryslân

Fryslân

Aandeel mantelzorgers (18+) **12%**
Gemiddeld aantal uren per week **11,5 uur**
Zwaar belaste mantelzorgers **11%**

Bron: GGD Fryslân, 2020

Leeftijd mantelzorgers

<50 jaar	13%
50-65 jaar	20%
65 tot 75 jaar	16%
>75 jaar	11%

Nederland

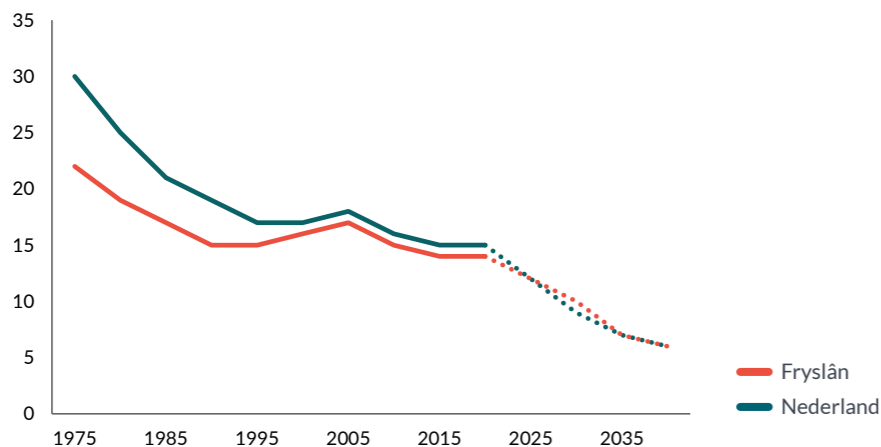
Aandeel mantelzorgers (18+) **14%**
Gemiddeld aantal uren per week **11,6 uur**
Zwaar belaste mantelzorgers **13,5%**

Mantelzorgpotentieel neemt af

Mantelzorg wordt met name verleend door 50- tot 75-jarigen. Deze groep is vooral actief in de langdurige zorg voor (thuiswonende) senioren van 85 jaar en ouder.

De algemene trend in zowel Nederland als Fryslân is dat het aantal 50- tot 75-jarigen in de periode van 1995 tot 2015 sterk is toegenomen als gevolg van het ouder worden van de babyboom generatie. Omdat daardoor ook de groep 85-plussers de komende jaren sterk zal groeien en het aantal 50- tot 75-jarigen afneemt, wordt de druk op deze laatste groep steeds groter. Dit betekent dat de zogenaamde OOSR daalt. In 2018 waren er nog gemiddeld veertien potentiële mantelzorgers per zorgbehoefte ouder. In 2030 is dat aantal naar verwachting gedaald naar negen, en in 2040 naar zes.

>> OOSR in Fryslân en Nederland, 1975-2040

Bron: Planbureau voor de Leefomgeving 2018, bewerking FSP

OLDEST OLD SUPPORT RATIO

De 'Oldest Old Support Ratio' (OOSR) laat de verhouding tussen het aantal inwoners van 50 tot 75 jaar (de potentiële mantelzorgers) ten opzichte van het aantal 85-plussers zien. Een lage ratio betekent weinig potentiële mantelzorgers ten opzichte van oude ouderen die mogelijk ondersteuning en zorg nodig hebben.

Door stijgende zorgvraag tekort aan arbeidskrachten

Door de vergrijzing stijgt de zorgvraag, waardoor er een tekort aan zorgpersoneel in Fryslân is ontstaan. In 2019 was er al sprake van een tekort van 1100 medewerkers. Naar verwachting zal dit tekort in 2030 oplopen naar 8100 tot 8600 medewerkers (Zorgpleinnoord, 2021). Zorg en welzijn is de grootste sector qua werkgelegenheid in Fryslân. Het aantal werkenden in deze sector zal de komende jaren blijven groeien. De verwachte groei van het personeel in de zorg is echter niet genoeg om de toename van de zorgvraag op te vangen. De grootste tekorten worden verwacht voor de Friese verpleeghuizen: tussen de 4400 en 4800 arbeidskrachten in 2030. Qua functiegroep worden de grootste tekorten verwacht voor verzorgenden (mbo-3): 2600-2700 arbeidskrachten in 2030.

Tekort aan huisartsen

Naast het tekort aan zorgpersoneel is er ook een tekort aan huisartsen. In Leeuwarden hebben de meeste huisartsen vanwege de daardoor veroorzaakte grote toeloop inmiddels een patiëntenstop moeten instellen. Veel Friese huisartsen gaan de komende jaren met pensioen. Er staat niet altijd een opvolger klaar, waardoor er acute tekorten kunnen ontstaan. In Fryslân heeft 43 procent van de huisartsenpraktijken moeite om associés en praktijkopvolgers te vinden (Nivel, 2020). Dat aandeel is hoger dan landelijk. Om ervoor te zorgen dat meer huisartsen zich in Fryslân vestigen is in 2018 de campagne 11huisartsen van start gegaan.

// **SAMENVATTEND**

Inwoners van Fryslân geven een ruime voldoende aan hun eigen lichamelijke en geestelijke gezondheid. Echter, hoe lager de opleiding, hoe lager deze waardering. Een derde van de inwoners heeft één of meer chronische aandoeningen. Hoe ouder, hoe meer. Verreweg de meeste inwoners ervaren voldoende regie over hun eigen leven. Vier op de tien mensen hebben risico op angst en depressie, en psychische klachten zijn toegenomen onder jongvolwassenen. De helft van de inwoners kampt met overgewicht, één op de vijf rookt, één op de vijf drinkt overmatig. De helft voldoet aan de beweegnorm. Bijna één op de twintig ontvangt thuiszorg, één op de dertien een Wmo-maatwerkvoorziening, beide cijfers zijn hoger dan landelijk. Eén op de tien ontvangt, net als landelijk, jeugdzorg. Twee derde heeft jaarlijks contact met de huisarts. Er is een groeiend tekort aan huisartsen en zorgpersoneel.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen geven aan dat Friezen hun eigen gezondheid weliswaar als goed waarderen, maar dat er veel winst te halen is op het gebied van chronische aandoeningen, overgewicht en leefstijl, vooral onder laagopgeleiden. Om deze problemen het hoofd te bieden is er steeds meer aandacht voor preventie. Het vermogen van mensen om 'gezonde keuzes' te maken blijft voor velen echter lastig. Dikwijls zijn gezondheidsproblemen onderdeel van achterliggende problematiek.

Het aandeel jongvolwassenen met stress en risico op psychische problemen is gestegen in de afgelopen jaren, en dit is verergerd door de coronamaatregelen. Psychische ongezondheid heeft een grote invloed op de kwaliteit van leven en kan leiden tot verminderde inzetbaarheid op school of op het werk. Dit probleem verdient aandacht, want (jonge) arbeidskrachten zijn van groot belang op de arbeidsmarkt. De komende jaren zal het tekort aan zorgpersoneel toenemen, vooral in verpleeghuizen. Dit probleem in de zorg wordt versterkt door het afnemende potentieel aan mantelzorgers. Mogelijk biedt de opkomst van zorgtechnologie kansen voor de toekomst.

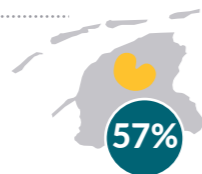
SOCIALE SAMENHANG

Het is belangrijk voor een samenleving dat alle mensen kunnen meedoen en dat ze vertrouwen hebben in elkaar en in instituties. Door corona is de sociale samenhang onder druk komen te staan. Scholen en bedrijven gingen dicht, mensen moesten afstand van elkaar houden, geen of minder visite ontvangen, en waar mogelijk thuiswerken. Daarnaast groeiden zorgen onder de bevolking. Niet alleen over het virus en de maatregelen, maar ook over de economische en maatschappelijke schade voor de samenleving. Dit heeft zijn weerslag op hoe mensen de samenleving ervaren. Hoe is het gesteld met de sociale samenhang in Fryslân?

TRENDS

- / Sociale samenhang van oudsher groot in Fryslân
- / Minder contacten door corona
- / Minder eenzaamheid in Fryslân
- / Lager opgeleiden minder vertrouwen in elkaar en in de overheid
- / Minder vrijwilligerswerk, maar Fryslân blijft kampioen

/ SOCIALE SAMENHANG

van de inwoners van Fryslân
spreekt vaak of altijd Fries

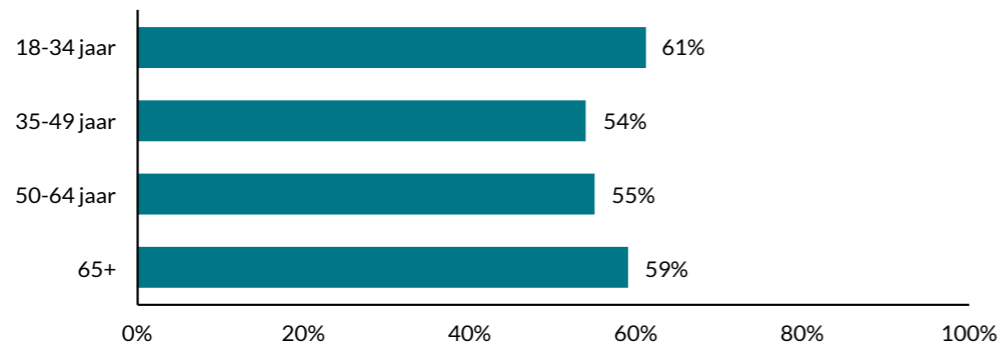
Bron: Panel Fryslân, 2021

Meerderheid inwoners spreekt Fries

Over het algemeen is de sociale samenhang in Fryslân groot vergeleken met landelijk. Het vertrouwen in elkaar is groter en er wordt vaker vrijwilligerswerk gedaan (CBS, 2020). Eén van de eigenschappen waarin Fryslân verschilt van andere provincies is het hebben van een eigen taal. Een gedeelde taal kan zorgen voor een gevoel van verbondenheid. In Fryslân spreekt 57 procent van de inwoners vaak of altijd Fries, 12 procent soms en 31 procent zelden of nooit. Het vaakst spreken ze Fries in hun directe sociale leefomgeving, met huisgenoten, familieleden, burens, vrienden en kennissen. In de ruimere verbanden van school, vereniging en werk en de openbare ruimte is dat in mindere mate het geval, maar ook hier wordt het Fries ruimschoots gesproken. Zo geeft bijna driekwart van de Fries sprekenden (74%) aan Fries te spreken op het werk.

Fries wordt het meest gesproken in de Friese Wouden (76%). In Leeuwarden (29%) en in de Stellingwerven (21%) wordt het minst vaak Fries gesproken. Jongvolwassenen (18-34 jaar) spreken het vaakst Fries (61%), gevolgd door 65-plussers (59%).

>> **Percentage inwoners van Fryslân dat vaak of altijd Fries spreekt per leeftijdscategorie, 2021**

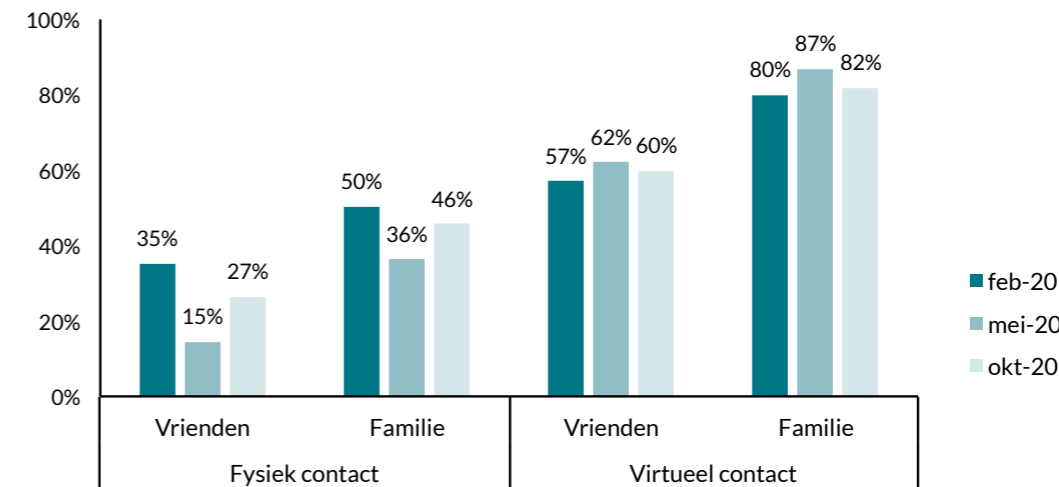
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Sociaal contact veranderd tijdens coronacrisis

Tijdens de coronacrisis zijn de sociale contacten sterk veranderd. De anderhalvemeterregel werd ingevoerd. Contacten en groepsbijeenkomsten werden fors gereduceerd. Hoewel de mogelijkheden voor sociaal contact door corona sterk zijn afgenomen is de behoefte even groot.

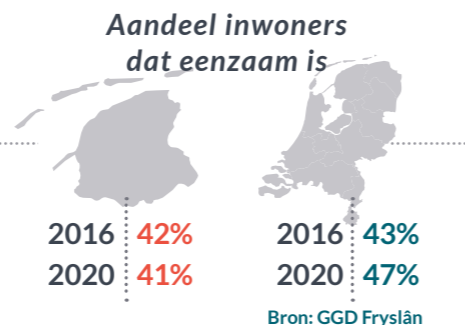
Voor de coronacrisis (februari 2020) had de helft van de inwoners van Fryslân minstens één keer per week een fysieke ontmoeting met familie. Tijdens de eerste lockdown (mei 2020) was dat aandeel afgenomen naar 36 procent. In oktober 2020 was het aantal fysieke contacten weer gestegen. Waar fysieke ontmoetingen schaarser werden, wonnen online mogelijkheden zoals Whatsapp, Facebook, Zoom en Skype terrein. Het aandeel inwoners dat minstens één keer per week virtueel contact had met familie steeg van 80 procent voor de coronacrisis (februari 2020) naar 87 procent in mei 2020. Vooral onder 70-plussers steeg dit aandeel (FSP, 2020).

>> **Aandeel inwoners van Fryslân dat minstens één keer per week contact heeft met vrienden en familie, 2020**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ SOCIALE SAMENHANG

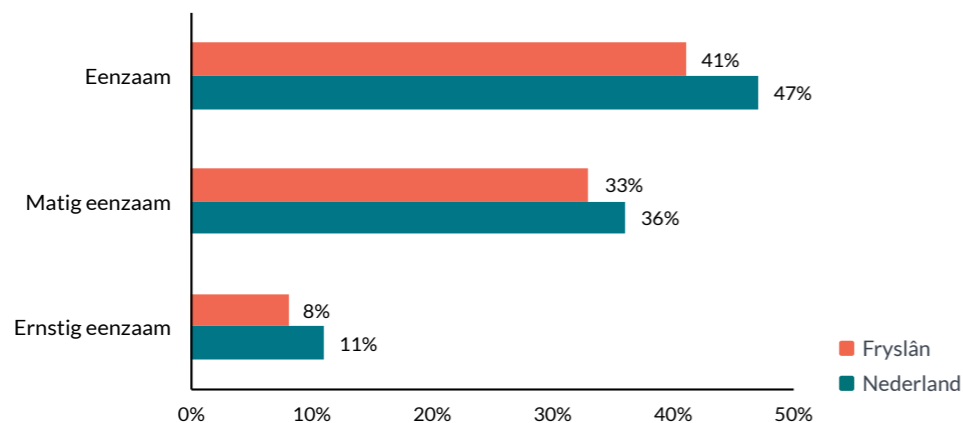
Minder eenzaamheid in Fryslân

In Fryslân is 41 procent van de inwoners eenzaam, waarvan 8 procent ernstig. Landelijk gaat het om respectievelijk 47 en 11 procent. Langdurige eenzaamheid gaat ten koste van het welbevinden van mensen, en verhoogt het risico op gezondheidsproblemen, zoals slaapproblemen, stress en ontstekingen (Volksgezondheid en zorg, 2021).

In coronatijd werd er in de media veelvuldig gesproken over een toename van eenzaamheid. In Fryslân is het percentage inwoners dat eenzaam is licht gedaald (-1%) in de afgelopen vier jaar. Inwoners van de GGD-regio Fryslân zijn het minst eenzaam van alle GGD-regio's in Nederland. Wel zijn er verschillen tussen leeftijdsgroepen. De 75-plussers zijn het vaakst eenzaam (48%), gevolgd door de jongvolwassenen (18-34 jaar; 42%).

Landelijk is het aandeel inwoners dat eenzaam is gestegen van 43 naar 47 procent. De meest eenzame mensen wonen in sterk stedelijke GGD-regio's (GGD, 2020). Wellicht hebben de coronamaatregelen een grotere impact op eenzaamheid in stedelijke dan in plattelandsregio's.

>> **Aandeel inwoners in Fryslân en Nederland dat eenzaam is, 2020**

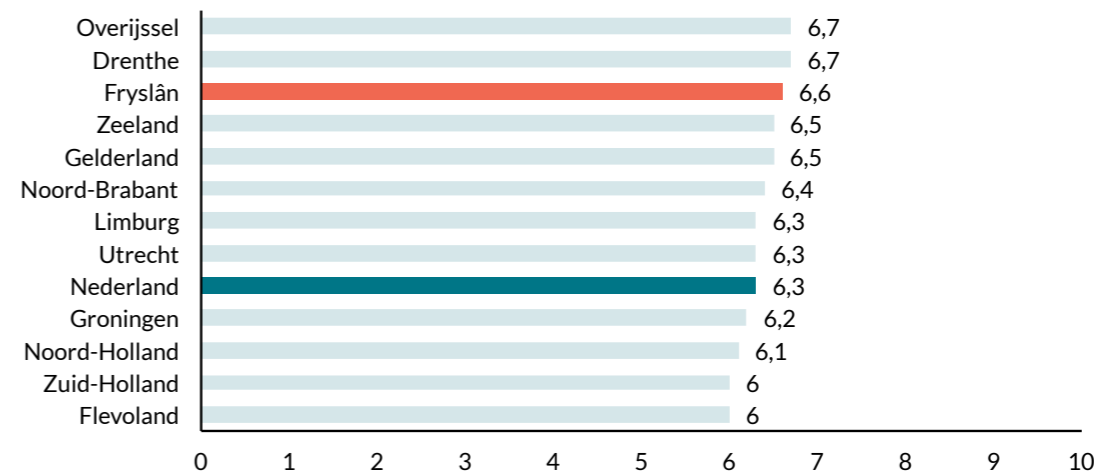
Bron: GGD Fryslân, bewerking FSP

Meer binding met buurt dan landelijk

Inwoners van Fryslân ervaren meer binding met hun buurt dan gemiddeld in Nederland. Op een schaal van 1-10 scoren inwoners van Fryslân een 6,6, terwijl het gemiddelde voor Nederland een 6,3 is. Alleen Overijssel en Drenthe scoren iets hoger.

Volgens onderzoek van Panel Fryslân (2020) voelen inwoners van Fryslân met een koopwoning zich meer verbonden met hun buurt dan huurders. Daarnaast is de buurtbinding groter bij inwoners van het platteland dan onder stedelingen.

>> **Score 'binding met de buurt' per provincie, 2019**

Bron: CBS, bewerking FSP

STELLINGEN OVER BINDING MET DE BUURT (CBS):

- / De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks
- / De mensen gaan in deze buurt op een prettige manier met elkaar om
- / Ik woon in een gezellige buurt, waar veel saamhorigheid is
- / Ik voel me thuis bij de mensen die in deze buurt wonen

/ SOCIALE SAMENHANG

van de inwoners van Fryslân verleent
één of meer vormen van burenhulp

Bron: Panel Fryslân, 2020

Meer buurtbinding zorgt voor meer burenhulp

Zeventien procent van de inwoners van Fryslân geeft hulp aan hun buren. Burenhulp bestaat onder andere uit het doen van boodschappen, het helpen met huishoudelijk werk of kleine klusjes in en om het huis, en het zorgen voor de post of voor planten.

In buurten met een sterke buurtbinding verlenen inwoners meer burenhulp: 26 procent, tegen 11 procent in buurten met een zwakke buurtbinding.

Daarnaast zijn in buurten met een zwakke buurtbinding bij 19 procent van de inwoners spanningen tussen buurtbewoners, terwijl dat in buurten met een sterke buurtbinding slechts 3 procent is.

BUURTBINDING	BUURTEN MET DE ZWAKSTE BUURTBINDING *	BUURTEN MET DE STERKSTE BUURTBINDING *
% Doet burenhulp	11%	26%
% Mensen helpen elkaar als dat nodig is	45%	94%
% Nieuwe buurtinitiatieven in de coronatijd	3%	23%
% Spanningen tussen buurtbewoners	19%	3%
% Buurtbewoners gaan (veel) slechter met elkaar om sinds corona	11%	5%
% Buurtbewoners gaan (veel) beter met elkaar om sinds corona	5%	19%

Bron: Panel Fryslân (FSP), 2020

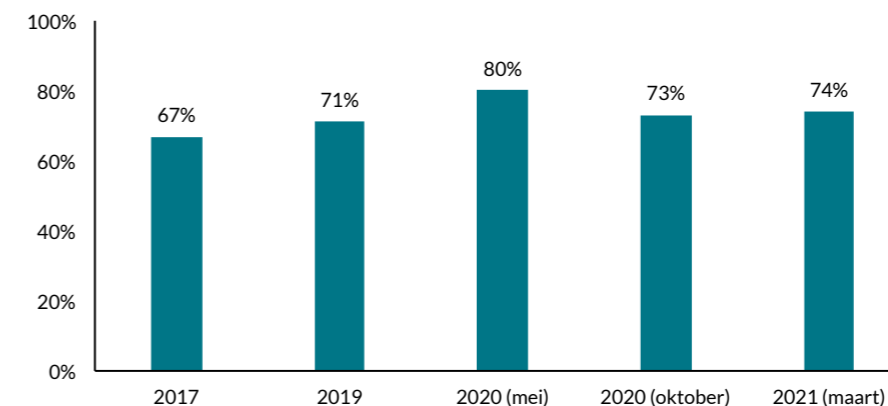
*Buurtbinding is gemeten aan de hand van zes stellingen, waaronder 'Ik voel mij thuis in deze buurt' en 'In deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om'.

Vertrouwen in elkaar gestegen tijdens coronacrisis

Tijdens de eerste lockdown (mei 2020) steeg het vertrouwen in elkaar. In Fryslân vond 80 procent van de inwoners dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, ten opzichte van 71 procent in 2019. Na een korte periode van toename van het vertrouwen daalde dit weer in het najaar van 2020. Het vertrouwen is echter nog steeds groter dan in de voorgaande jaren. Vertrouwen is onmisbaar in sociale relaties en essentieel voor het functioneren van de samenleving.

Het beeld van een stijgend en dalend vertrouwen is verklaarbaar. Aan het begin van een grote crisis stijgt dit vertrouwen vaak, vanwege een sterker gevoel van saamhorigheid. Deze saamhorigheid is echter van tijdelijke aard. Gevoelens van onzekerheid, kwetsbaarheid en angst kunnen hun weerslag hebben op hoe mensen de samenleving ervaren. Ook kunnen groepen in de samenleving tegenover elkaar komen te staan door verschillen van inzicht en tegengestelde belangen (SCP, 2020).

>> Aandeel inwoners van Fryslân dat vindt dat de meeste mensen te vertrouwen zijn, 2017-2021

Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ SOCIALE SAMENHANG

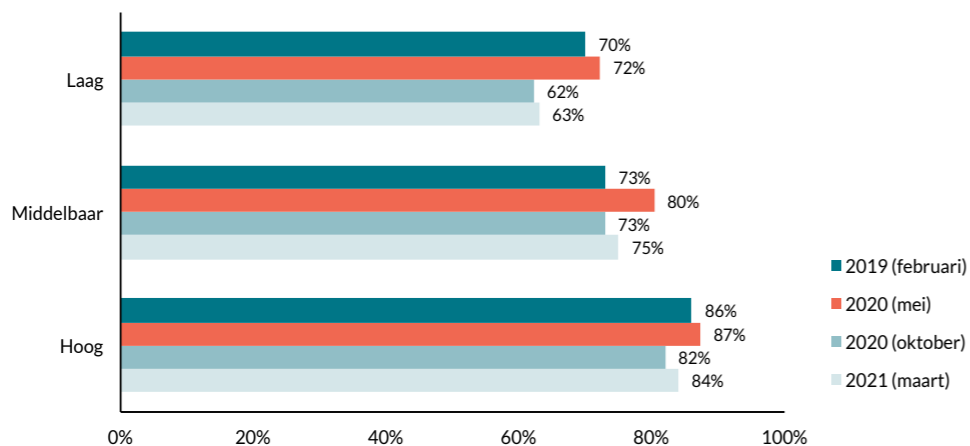
Laagopgeleiden en jongvolwassenen minder vertrouwen in elkaar

Inwoners van Fryslân met een laag opleidingsniveau hebben minder vertrouwen in andere mensen dan hoger opgeleiden. Ook onder jongvolwassenen (18-34 jaar) is dit vertrouwen lager dan onder inwoners in andere leeftijdscategorieën. Dit was ook voor de coronacrisis al het geval.

Bij alle groepen steeg het vertrouwen in elkaar tijdens de eerste lockdown (mei 2020). Dit vertrouwen daalde in de maanden daaropvolgend. Vooral onder jongvolwassenen steeg het vertrouwen aanvankelijk snel, maar daalde dit ook weer gauw, van 80 procent in mei 2020 naar 66 procent in oktober 2020.

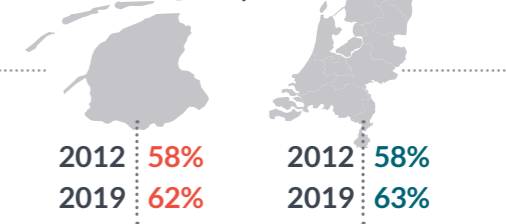
Onder laagopgeleiden is het vertrouwen lager dan voor de coronacrisis, van 70 procent in 2019 naar 63 procent in maart 2021. Onder middelbaar en hoog opgeleiden bleef het vertrouwen redelijk stabiel.

>> Aandeel inwoners van Fryslân dat vindt dat de meeste mensen te vertrouwen zijn naar opleidingsniveau, 2019-2021

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Percentage inwoners dat vertrouwen heeft in instituties

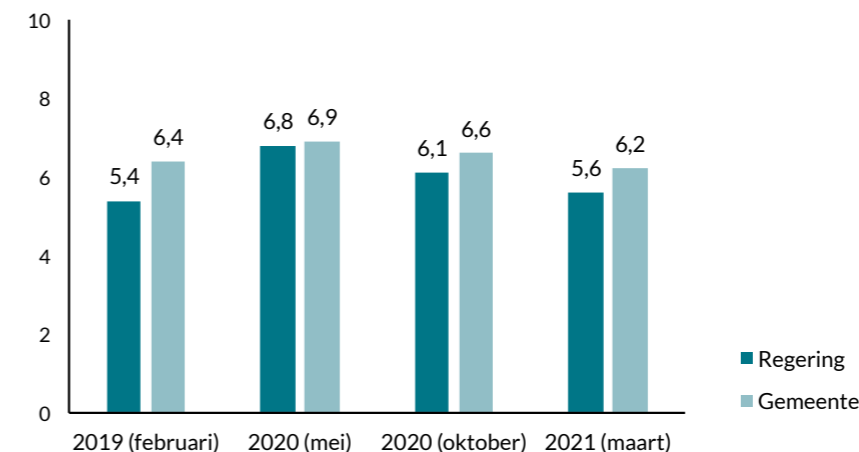

Bron: CBS, 2019

Meer vertrouwen in instituties tijdens coronacrisis

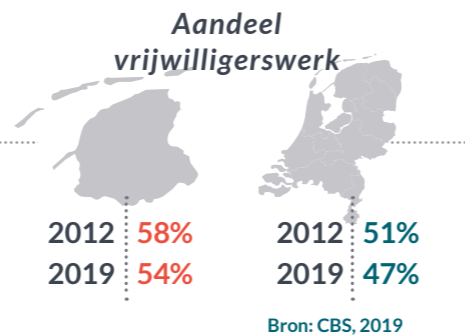
Het vertrouwen in Fryslân in de regering en gemeenten nam in het begin van de coronacrisis flink toe. Gemiddeld kreeg het vertrouwen in Fryslân in de regering in mei 2020 een 6,8 als cijfer. Voor de coronacrisis in februari 2019 was het gemiddelde cijfer een 5,4. In maart 2021 was het gemiddelde cijfer (5,6) bijna weer op het oude niveau van februari 2019. Tijdens crisissen in een samenleving als gevolg van een externe dreiging wordt vaak een stijging van politiek vertrouwen waargenomen. Mensen zijn dan dikwijls geneigd om zich eensgezind te scharen achter regeringsleiders en andere autoriteiten. Vaak wordt er van deze instituties verwacht dat zij zorgen voor stabiliteit, duidelijkheid en zekerheid (SCP, 2021).

>> Gemiddeld rapportcijfer (Fryslân) vertrouwen in regering en gemeenten, 2019-2021

Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ SOCIALE SAMENHANG

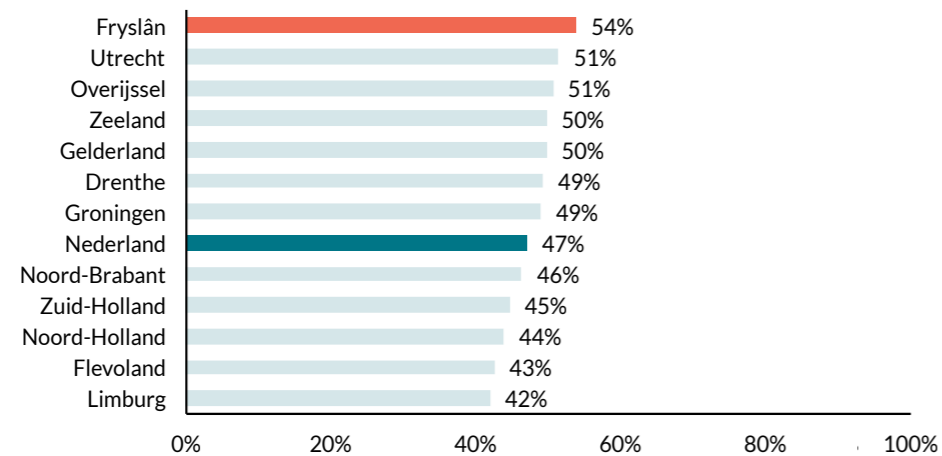

Fryslân kampioen vrijwilligerswerk, maar aandeel daalt

Meer dan de helft (54%) van de inwoners van Fryslân doet vrijwilligerswerk. Daarmee heeft Fryslân in verhouding de meeste vrijwilligers van alle provincies in Nederland. Landelijk doet 47 procent van de inwoners vrijwilligerswerk. Wel is het percentage vrijwilligers in zowel Fryslân als landelijk in de afgelopen jaren gedaald. Tussen 2012 en 2019 is het percentage vrijwilligers in Fryslân gedaald van 58 procent naar 54 procent en landelijk van 51 procent naar 47 procent.

Tijdens de coronacrisis werd veel vrijwilligerswerk noodgedwongen afgelast. Voor de coronacrisis werd er gemiddeld 4,3 uur per week besteed aan vrijwilligerswerk in Fryslân. Tijdens de coronacrisis daalde dat naar 2,3 uur per week (Panel Fryslân, 2019 en 2021).

>> Percentage inwoners dat vrijwilligerswerk doet per provincie, 2019

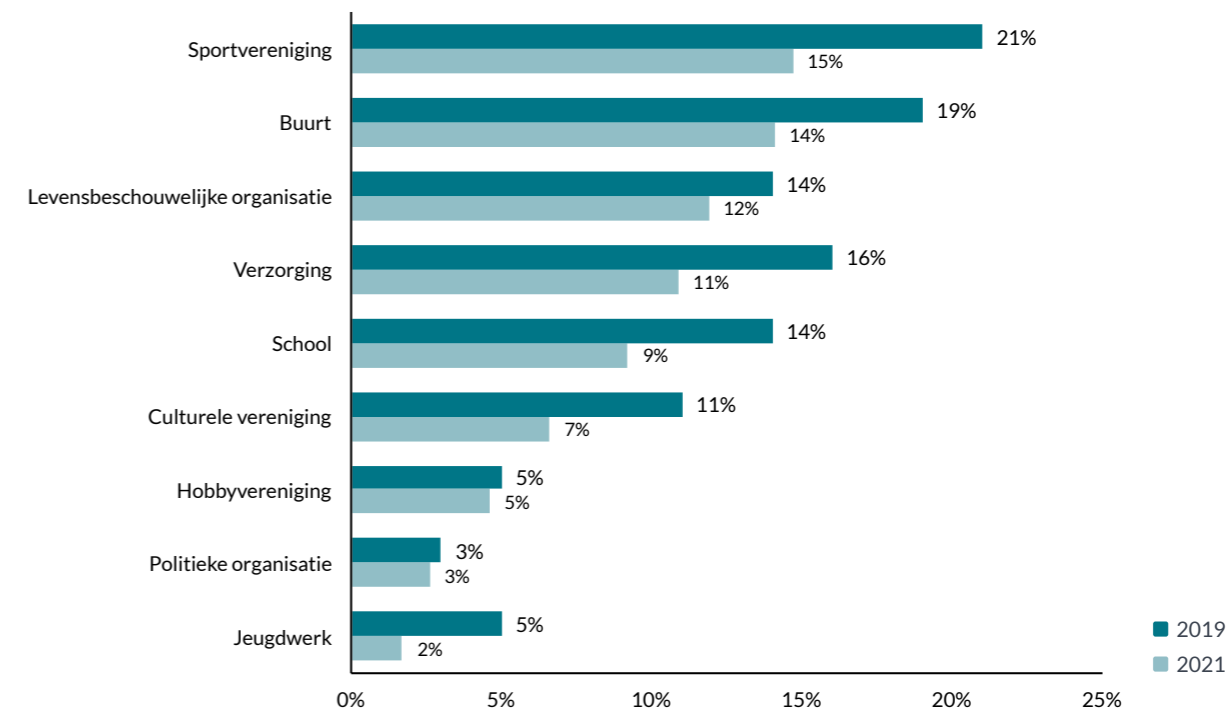

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart, bewerking FSP

Minder vrijwilligers voor verenigingen

De meeste vrijwilligers zetten zich in voor sportverenigingen. Doordat verenigingen door de coronamaatregelen lange tijd stil lagen daalde het aandeel vrijwilligers bij sportverenigingen van 21 procent in 2019 naar 15 procent in 2021. Ook bij andere organisaties, zoals voor de buurt, kerk en school daalde het aandeel vrijwilligerswerk. Het is nog niet in te schatten of corona blijvende veranderingen in vrijwilligerswerk heeft teweeggebracht of op termijn herstel verwacht kan worden.

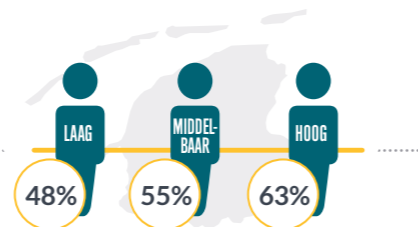
>> Vrijwilligerswerk naar organisatie, 2019 en 2021

Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ SOCIALE SAMENHANG

Vrijwilligerswerk in Fryslân naar opleidingsniveau

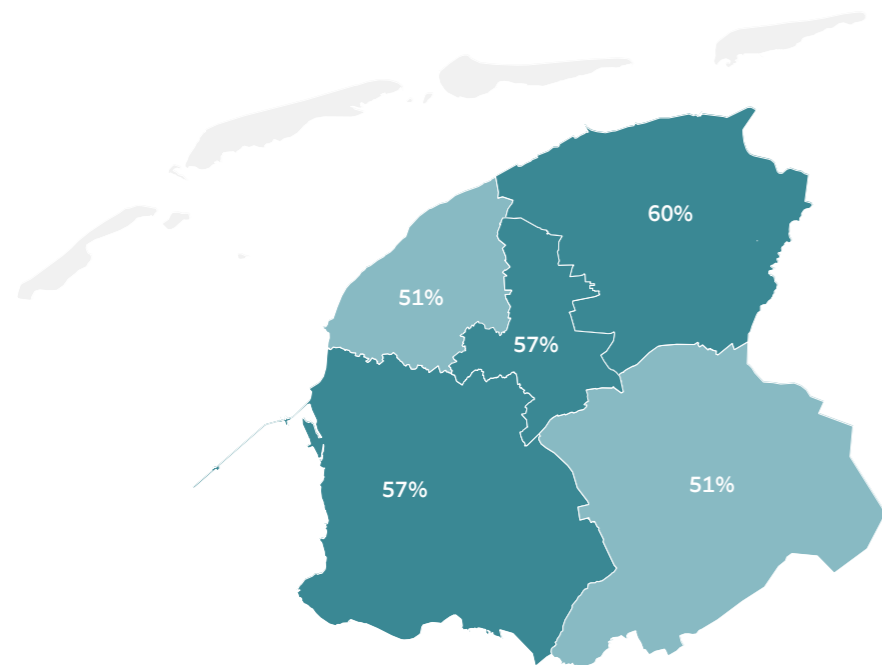
Bron: Panel Fryslân, 2021

Hoogopgeleiden doen vaker vrijwilligerswerk

Van de inwoners van Fryslân met een hoog opleidingsniveau doet 63 procent vrijwilligerswerk, ten opzichte van 48 procent met een laag opleidingsniveau. Ook doen inwoners van dorpen (60%) vaker vrijwilligerswerk dan inwoners van grotere plaatsen (>5000 inwoners) (51%).

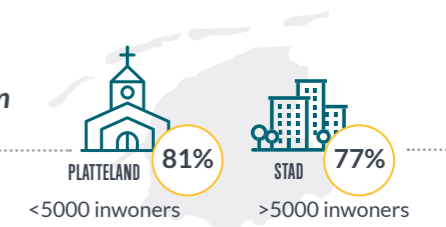
In de regio Noordoost Fryslân doen inwoners het vaakst vrijwilligerswerk. In de regio's Zuidoost Fryslân en Noordwest Fryslân zijn inwoners het minst vaak actief als vrijwilliger.

>> **Aandeel inwoners per Friese regio dat vrijwilligerswerk doet, 2021**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Aandeel inwoners lid van vereniging in Fryslân

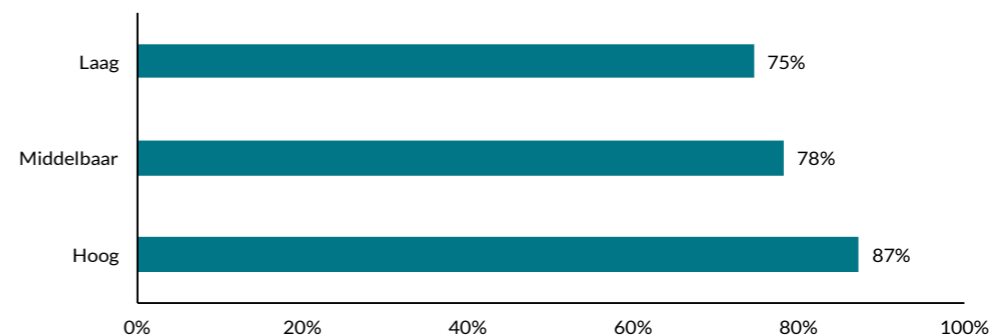
Bron: Panel Fryslân, 2021

Laagopgeleiden minder vaak lid van vereniging

In Fryslân is 87 procent van de hoogopgeleiden lid van een vereniging. Bij laag- en middelbaar opgeleiden gaat het om 75 en 78 procent. Daarnaast zijn bewoners van het platteland vaker lid van een vereniging dan inwoners van grotere plaatsen (>5000).

Een derde van de volwassen inwoners (18+) van Fryslân is lid van een sportvereniging, 14 procent van een culturele vereniging. Een kwart (24%) is lid van een vakbond. Naast dat mensen lid van een vereniging zijn vanuit interesse of belang, komen ze verbindend in contact met anderen. Deze verbindingen zijn door de coronamaatregelen, waardoor veel activiteiten niet doorgingen of online plaatsvonden, onder druk komen te staan.

>> **Aandeel inwoners van Fryslân dat lid is van een vereniging naar opleidingsniveau*, 2021**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

* zie hoofdstuk 9 voor uitleg

/ SOCIALE SAMENHANG

// **SAMENVATTEND**

Fryslân kent van oudsher een grote sociale samenhang: mienskip. Het vertrouwen in elkaar is groot, er is een sterke buurtbinding, de taal zorgt voor verbinding en het aandeel vrijwilligers is hoog. Hoewel het aantal vrijwilligers daalt, blijft Fryslân aan top van de provinciale ranglijst. Hoe hoger de opleiding, hoe vaker vrijwilligerswerk wordt verricht en men lid is van een vereniging. Corona heeft veel impact: noodgedwongen waren fors minder vrijwilligers actief. Eenzaamheid blijft onverminderd hoog met vier op de tien inwoners, maar Fryslân scoort minder negatief dan landelijk.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Om als samenleving te floreren is het belangrijk dat iedereen kan meedoen, en dat mensen vertrouwen hebben in elkaar en in instanties. De geschetste ontwikkelingen geven aan dat de Friese sociale samenhang over de nodige veerkracht beschikt: het vertrouwen in elkaar en in de overheid steeg en mensen zijn bereid om elkaar te helpen. De toekomst zal leren of het tijdelijk opgeschorte vrijwilligerswerk weer voldoende op gang komt na de opheffing van de coronamaatregelen. Hetzelfde geldt voor het verenigingsleven. Mee-doen gaat ook over betaalde arbeid. Ook dit kwam tijdens de coronacrisis in een aantal sectoren onder druk te staan. Lager opgeleiden en jongvolwassenen werden harder door de coronamaatregelen getroffen dan hoogopgeleiden en oudere leeftijdsgroepen. Dat heeft invloed op het vertrouwen in elkaar en in de overheid. De al bestaande verschillen in vertrouwen tussen lager- en hoger opgeleiden zijn door de coronamaatregelen verdiept. De toenemende polarisatie tussen meningen en belangen in de samenleving is een punt van zorg voor de sociale samenhang in de toekomst. Tot slot blijft eenzaamheid een onderwerp dat blijvend om aandacht vraagt. Ondanks diverse programma's die vermindering van eenzaamheid beogen, is het aandeel mensen dat eenzaam is niet gedaald. Maar daar staat tegenover dat dit aandeel ook niet is gestegen door de coronacrisis en -maatregelen.

VRIJE TIJD

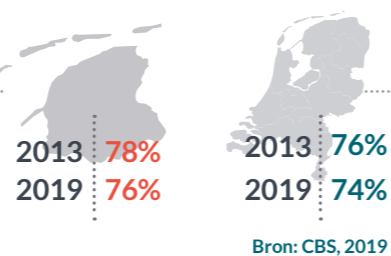
Vrije tijd is de tijd die overblijft als de niet-vrijblijvende activiteiten, zoals (huishoudelijk) werk, zorg en studie gedaan zijn. Vrije tijd wordt geassocieerd met ontspanning, zoals het beoefenen van een hobby, het maken van uitstapjes, bezoeken van evenementen of het vieren van vakantie. Vrije tijd en de invulling ervan zijn belangrijk voor het welbevinden van mensen. Naast ontspanning, zorgt het ook voor ontplooiing en ontmoeting met andere mensen. Vrijtijds mogelijkheden op korte afstand kunnen positief zijn voor een prettig woonklimaat. Hoe is het gesteld met de vrije tijd in Fryslân en hoe waarderen de inwoners die? Hoe wordt de vrije tijd ingevuld? En hoe gaat het met de ontwikkeling van de vrijetijdssector in Fryslân?

TRENDS

- / Driekwart tevreden met hoeveelheid vrije tijd
- / Buitenrecreatie krijgt hoogste rapportcijfer
- / Vrijtijdssector groeit
- / Meer binnenlands toerisme door corona
- / Cultuur vaker bezocht door hoger opgeleiden
- / Fryslân telt landelijk de meeste sporters, fitness populairst

Percentage inwoners tevreden met vrije tijd

/ VRIJE TIJD

Tevredenheid met hoeveelheid vrije tijd

In Fryslân is 76 procent van de inwoners tevreden met de hoeveelheid vrije tijd, ten opzichte van 74 procent landelijk. Zowel landelijk als in Fryslân is er een licht dalende trend te zien in de tevredenheid met vrije tijd.

De hoeveelheid vrije tijd van Nederlanders is al jaren stabiel. Gemiddeld hebben inwoners van 12 jaar en ouder ruim 44 uur vrije tijd per week (SCP, 2020). De meeste vrije tijd wordt besteed aan mediagebruik, gevolgd door recreatieve activiteiten en ontspanning en sociale contacten.

>> Top drie vrijetijdsbesteding

1.

Mediagebruik

2.

Recreatieve activiteiten en ontspanning

3.

Sociale contacten

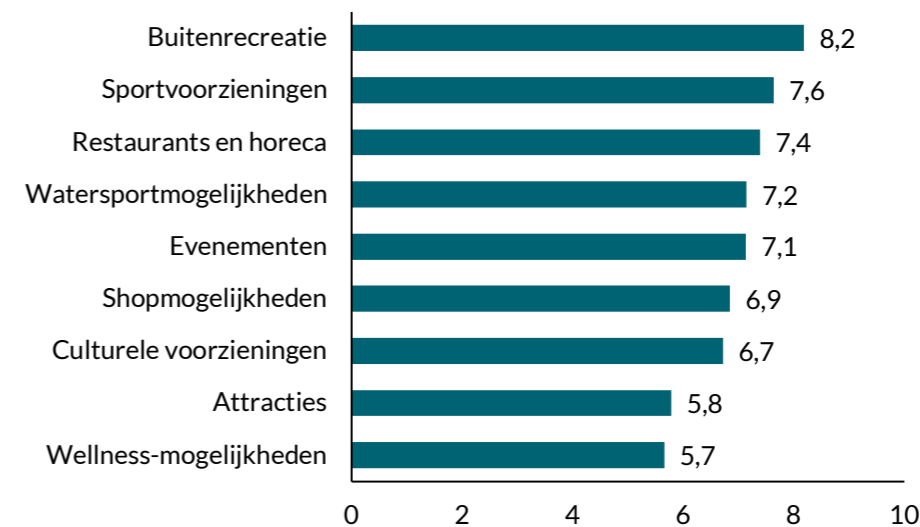
Bron: SCP, 2020

Inwoners van Fryslân meest tevreden over buitenrecreatie

Inwoners van Fryslân zijn het meest tevreden (rapportcijfer 8,2) over het aanbod van buitenrecreatie in de provincie als vrijetijdsvoorziening. Het minst tevreden zijn ze over het aanbod van attracties (5,8) en wellness-mogelijkheden (5,7). Er zijn weinig verschillen tussen leeftijdsgroepen en opleidingsniveaus. Op het platteland zijn inwoners meer tevreden over buitenrecreatie, terwijl inwoners van grotere kernen (>5000 inwoners) tevredener zijn over culturele voorzieningen, horeca en shopmogelijkheden.

>> Rapportcijfer tevredenheid aanbod vrijetijdsvoorzieningen in Fryslân, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

>> Aantal vestigingen van bedrijven in vrijetijdssector in Fryslân

	2010	2021	
 Hotels	260	380	+46%
 Vakantiehuisjes	230	270	+17%
 Kampeerterrinen	200	200	0%
 Restaurants	925	1155	+25%
 Cafés/discotheken	515	410	-20%

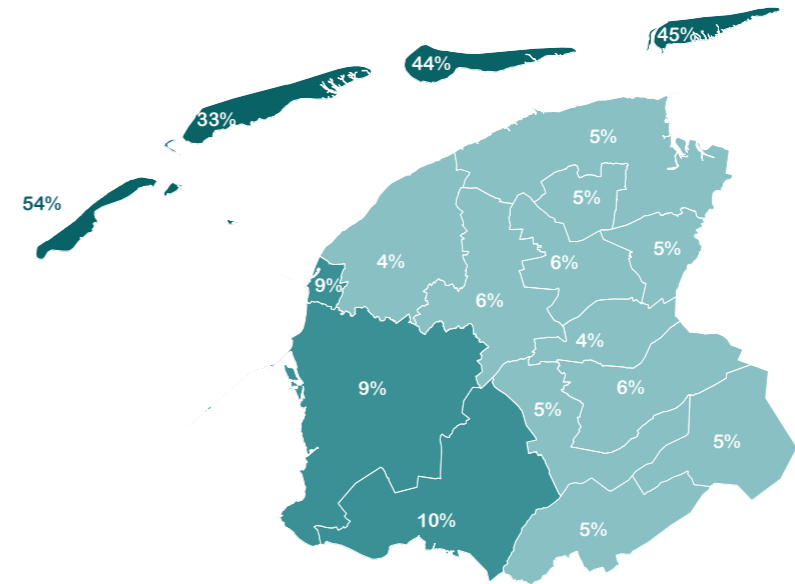
Bron: CBS, 2021

Vrijetijdssector groeit

De vrijetijdssector is in de afgelopen tien jaar belangrijker geworden. Het aantal vestigingen van vrijetijdsbedrijven is in Fryslân toegenomen, vooral het aantal hotels, vakantiehuisjes en restaurants. Daardoor is de werkgelegenheid in de sector iets gegroeid van 6,6 procent in 2012 naar 6,8 procent van de totale werkgelegenheid in 2020. Dit komt overeen met het landelijke beeld. In 2018 was er in Fryslân een piek van 7,1 procent door Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad van Europa (LF2018). Wel zijn er grote verschillen tussen gemeenten. Op Vlieland is meer dan de helft (54%) van het aantal banen in de sector recreatie en toerisme, terwijl dit in Smallerland en Waadhoeke 4 procent is.

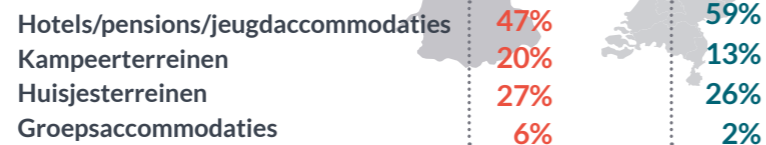
>> Percentage werkgelegenheid in recreatie en toerisme per Friese gemeente, 2020

Bron: Lisa, bewerking FSP

Percentage gasten per logiesaccommodatie, 2020

/ VRIJE TIJD

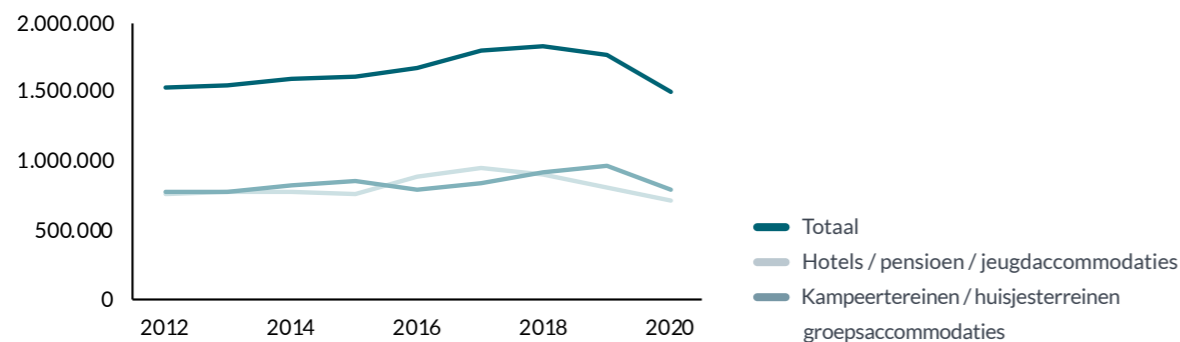
Bron: CBS, bewerking FSP

Toenemend aantal bezoekers vóór coronacrisis

Vóór de coronacrisis steeg het aantal gasten in Fryslân dat overnachtte in een logiesaccommodatie. In 2012 kwamen nog ruim 1,5 miljoen bezoekers voor één of meer nachten naar Fryslân, in 2019 waren dat ruim 1,7 miljoen. Wel is het aantal bezoekers gedaald in vergelijking met 2018, het jaar van LF2018.

Landelijk verblijft 59 procent van de gasten in een hotel, pension of jeugdaccommodatie. In Fryslân is dit met 47 procent lager. In Fryslân verblijven gasten vaker op een kampeerterrein, huisjesterrein of groepsaccommodatie. In Fryslân vindt veel watersport plaats. Er zijn echter geen betrouwbare cijfers beschikbaar over het aantal overnachtingen op boten.

>> Aantal gasten in logiesaccommodaties in Fryslân, 2012 – 2020

Bron: CBS, bewerking FSP

>> Aandeel binnen- en buitenlandse toeristen

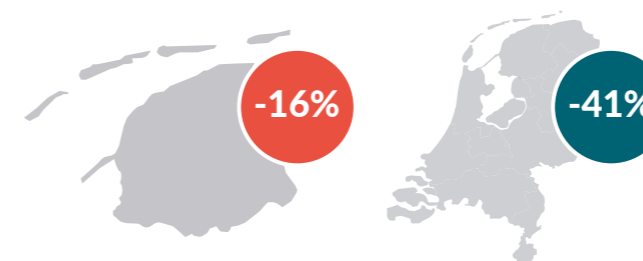
	2019		2020	
	Binnenlands	Buitenlands	Binnenlands	Buitenlands
<u>Fryslân</u>	80%	20%	88%	12%
<u>Nederland</u>	56%	44%	73%	27%

Bron: CBS, bewerking FSP

Minder daling bezoekers tijdens coronapandemie dan landelijk

In 2020 is het aantal gasten in logiesaccommodaties zowel landelijk als in Fryslân gedaald vanwege de coronamaatregelen. In Fryslân is de daling (-16%) minder groot dan landelijk (-41%). Dit komt vooral doordat Fryslân in de coronaperiode in trek bleef bij binnenlandse toeristen. Voor de corona-uitbraak was het aandeel binnenlandse toeristen in Fryslân 80 procent, in 2020 ten tijde van de coronacrisis was dit 88 procent. Landelijk is het aandeel binnenlandse toeristen lager: in 2019 was dit 56 procent en 73 procent in 2020. Aangezien vooral buitenlandse toeristen wegbleven tijdens de pandemie, had Fryslân daar relatief minder last van.

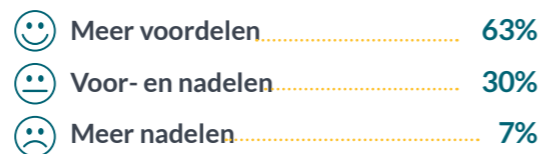
>> Percentuele daling aantal gasten in logiesaccommodaties in 2019-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

Toerisme in Fryslân heeft, alles bij elkaar genomen:

/ VRIJE TIJD

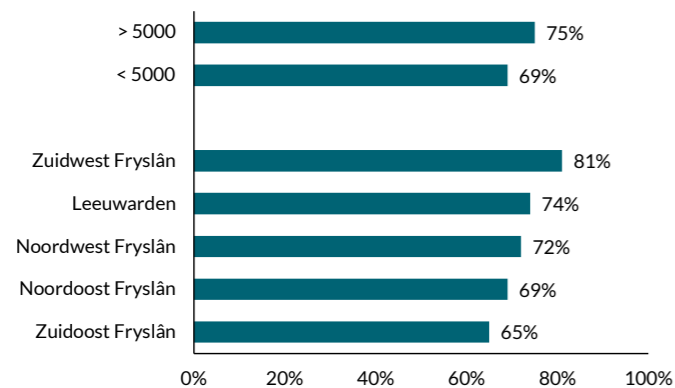
Bron: Panel Fryslân, 2019

Meer levendigheid door toerisme

Bijna driekwart (72%) van de inwoners van Fryslân vindt dat toerisme voor meer levendigheid zorgt in hun woonomgeving. Door toerisme zijn er meer evenementen en voorzieningen en kunnen bewoners in contact komen met bezoekers uit andere gebieden (FSP, 2020). Wel zijn er verschillen tussen regio's. In de regio Zuidwest Fryslân vindt 81 procent van de inwoners dat toerisme voor meer levendigheid zorgt, terwijl dat in Zuidoost Fryslân 65 procent is. Er komen veel toeristen naar Zuidwest Fryslân vanwege het grote watersportaanbod en de ligging van zeven van de Friese elf steden.

Bijna alle inwoners (94%) vinden toerisme goed voor de Friese economie en werkgelegenheid. Toerisme heeft echter ook nadelen. Een kwart (27%) van de inwoners vindt dat toerisme ten koste gaat van de rust en ruimte in de provincie. Vooral in de regio Zuidwest Fryslân (32%) vinden relatief veel inwoners dat.

>> Percentage inwoners van Fryslân dat vindt dat toerisme voor meer levendigheid zorgt in hun woonomgeving naar omvang kern en regio, 2019

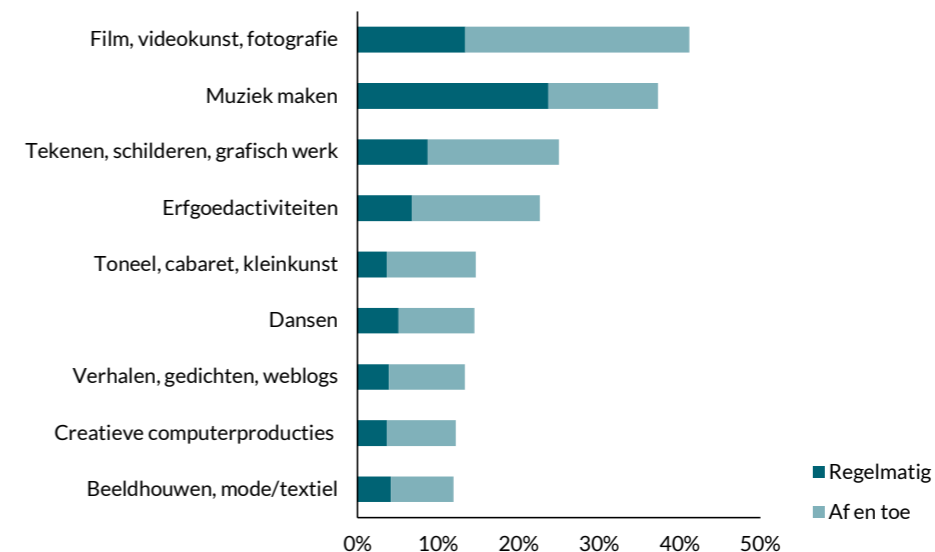
Bron: Panel Fryslân, FSP

Muziek maken en fotografie populair

Film, videokunst en fotografie zijn de meest beoefende (41%) culturele activiteiten in Fryslân. Ook muziek maken, zoals zingen of het bespelen van een instrument is populair. Vrouwen maken vaker muziek dan mannen. Mannen houden zich in vergelijking met vrouwen vaker bezig met erfgoedactiviteiten, zoals historische voorwerpen, monumenten of stamboomonderzoek.

Qua leeftijd zijn er geen grote verschillen. Alleen erfgoedactiviteiten worden vooral door 50-plussers gedaan en online activiteiten vaker door jongeren. Hoog en middelbaar opgeleiden beoefenen vaker culturele activiteiten dan laagopgeleiden.

>> Beoefening culturele activiteiten in afgelopen twaalf maanden in vrije tijd, 2018

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

/ VRIJE TIJD

van de inwoners van Fryslân vindt dat de provincie een ruim en divers cultureel aanbod heeft

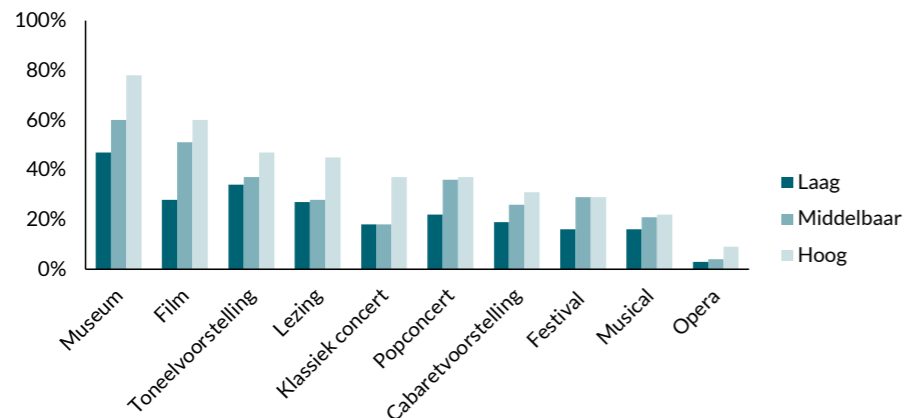
Bron: Provincie Fryslân, 2018

Hoogopgeleiden bezoeken vaker culturele activiteiten

Twee derde (67%) van de inwoners van Fryslân heeft in 2019 een museum bezocht. Dit is de meest populaire culturele activiteit in Fryslân, gevolgd door het bezoeken van een bioscoop (film) (52%).

Wel zijn er grote verschillen in opleidingsniveau. Van de hoogopgeleiden heeft 78 procent een museum bezocht, van de laag opgeleiden is dit 47 procent. Ook voor andere activiteiten geldt dat hoogopgeleiden vaker een bezoek brengen aan culturele activiteiten dan laag en middelbaar opgeleiden. Alleen popconcerten, festivals en musicals worden vrijwel in gelijke mate door hoog en middelbaar opgeleiden bezocht.

>> **Percentage inwoners van Fryslân dat een bezoek heeft gebracht aan een culturele activiteit of voorstelling in het afgelopen jaar naar opleidingsniveau, 2019**

Bron: Panel Fryslân, FSP

>> **In Fryslân**

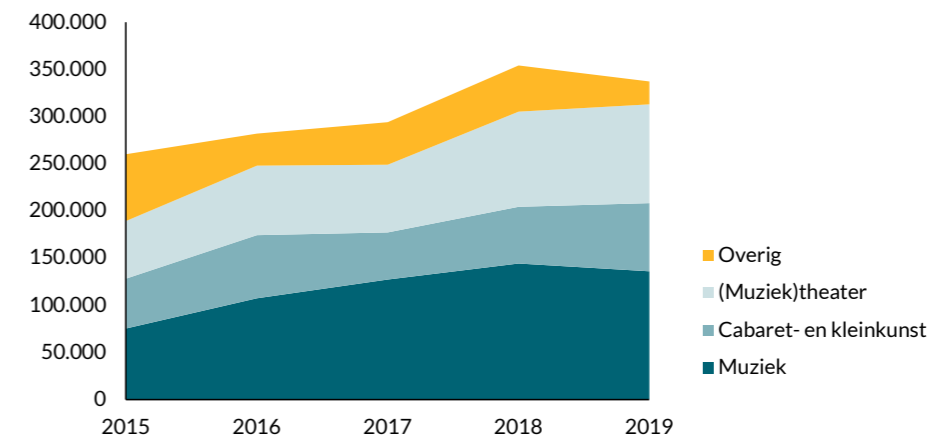

Bron: CBS, 2019

Vóór coronacrisis toename van aantal bezoeken aan voorstellingen

Het aantal bezoeken aan voorstellingen in Fryslân is tussen 2015 en 2019 met 34 procent gestegen. De grootste stijging vond plaats in 2018, toen Leeuwarden-Fryslân Culturele Hoofdstad (LF2018) van Europa was. In dat jaar waren er 354.000 bezoeken aan voorstellingen, ten opzichte van 294.000 in 2017. In 2019 bleef het aantal bezoeken ongeveer op hetzelfde niveau als het jaar daarvoor. Muziekvoorstellingen zijn het meest populair, gevolgd door theatervoorstellingen en cabaret- en kleinkunstvoorstellingen. Door de coronamaatregelen konden veel voorstellingen in 2020 en 2021 niet doorgaan. Het is afwachten hoe het aantal voorstellingen zich in de toekomst ontwikkelt.

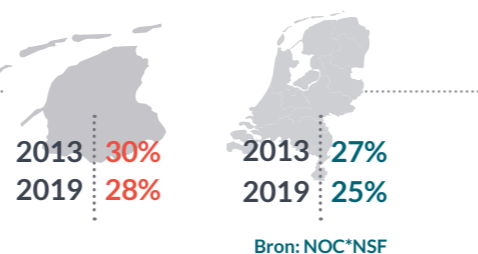
>> **Aantal bezoeken aan voorstellingen in Fryslân, 2015-2019**

Bron: CBS, bewerking FSP

Lid van sportbond in 2019

/ VRIJE TIJD

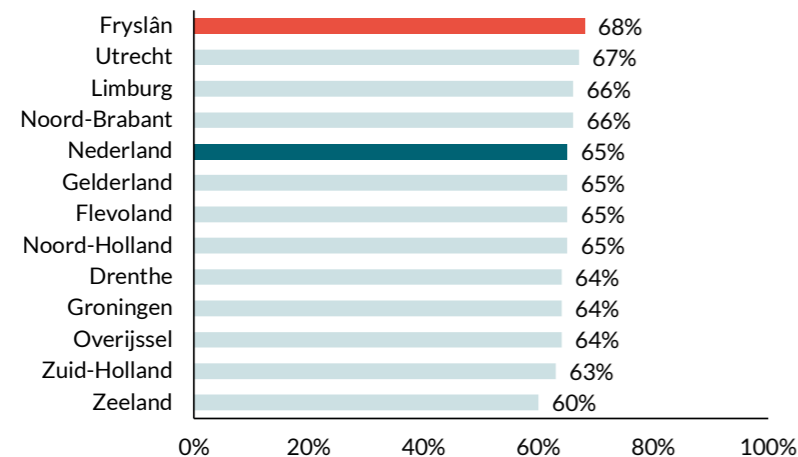
In Fryslân meer sporters dan landelijk

In Fryslân sport 68 procent van de 5-80-jarigen minimaal vier keer per maand of vaker. Daarmee heeft Fryslân het hoogste aandeel sporters van alle provincies in Nederland. In 2013 was het aandeel sporters in Fryslân nog 54 procent.

Inwoners van Fryslân zijn vaker (28%) lid van een sportbond dan landelijk (25%). Wel is het aandeel zowel landelijk als in Fryslân gedaald in de afgelopen jaren. Sporten buiten verenigingsverband is juist populairder geworden.

Fitness is de meest populaire sport in Nederland, gevolgd door wandelen, zwemmen, hardlopen en fietsen. De sportbonden van voetbal en tennis hebben het grootste aantal leden (NOC*NSF, 2020).

>> Percentage sporters onder 5-80-jarigen per provincie in Nederland, 2019

Bron: NOC*NSF, bewerking FSP

>> Percentage inwoners dat lid is van een vereniging

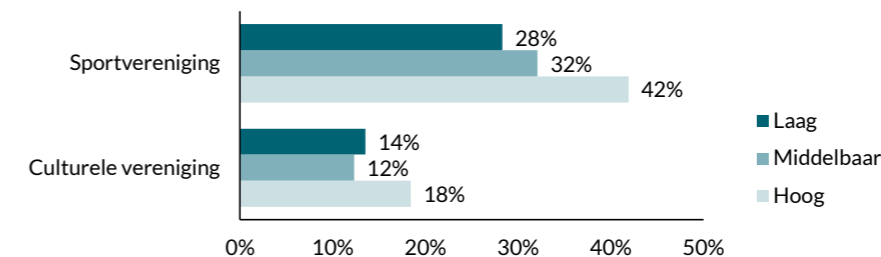
Bron: Panel Fryslân, 2021

Hoogopgeleiden vaker lid van vrijetijdsvereniging

Veel vrijetijdsactiviteiten vinden binnen een vereniging plaats. Een derde (33%) van de inwoners van Fryslân is lid van een sportvereniging. Dit aandeel is het hoogst onder hoogopgeleiden, waar 42 procent lid is van een sportvereniging. Qua leeftijden zijn er geen grote verschillen. Op het platteland zijn inwoners vaker lid van een sportvereniging dan in de grotere plaatsen. Ook zijn er verschillen tussen regio's. In de regio Noordoost Fryslân is 27 procent van de inwoners lid van een sportvereniging, in Zuidwest Fryslân is dit aandeel met 38 procent het hoogst.

Van de inwoners van Fryslân is 14 procent lid van een culturele vereniging, zoals een brassband, koor of toneelvereniging. Qua leeftijden zijn 65-plussers het vaakst lid (22%) van een culturele vereniging en jongvolwassenen (18-34 jaar) het minst vaak (5%). Van de hoogopgeleide inwoners van Fryslân is 18 procent lid van een culturele vereniging, van de middelbaar en laagopgeleiden is dit respectievelijk 12 en 14 procent.

>> Percentage inwoners van Fryslân dat lid is van een sport- of culturele vereniging naar opleidingsniveau, 2021

Bron: CBS, bewerking FSP

// **SAMENVATTEND**

Driekwart van de inwoners van Fryslân is tevreden met de hoeveelheid vrije tijd. Buitenrecreatie wordt als vrijetijdsvoorziening het hoogst gewaardeerd. Voor de uitbraak van corona groeide de vrijetijdssector. Qua culturele activiteiten waren fotografie en het maken van muziek het populairst, en werden musea en bioscopen het vaakst bezocht, vooral door hoger opgeleiden. Het aantal overnachtingen door toeristen steeg. Fryslân had landelijk de hoogste sportdeelname van 5-80-jarigen, met fitness als populairste sport. Door de coronamaatregelen veranderde dit beeld. Sport- en culturele activiteiten werden opgeschort en er kwamen minder toeristen. Andere vrijetijdsactiviteiten zijn echter populairder geworden, zoals wandelen en fietsen. Ook werden vakanties in eigen land populairder en (her)ontdekt. De komst van meer binnenlandse toeristen compenseerde in Fryslân de daling van het aantal buitenlandse bezoekers.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen geven aan dat er veel mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding in Fryslân zijn. Voor inwoners van Fryslân zijn vrijetijds mogelijkheden dichtbij huis van belang voor een aantrekkelijk woonklimaat. Dat vooral hoger opgeleiden culturele activiteiten bezoeken en lid zijn van vrijetijdsverenigingen roept vragen op over inwoners met lagere opleidingsniveaus. Om alle inwoners te laten profiteren van het vrijetijdsaanbod is het belangrijk om oog te hebben voor hun interesses en financiële bestedingsruimten. Fryslân is een aantrekkelijke provincie voor toeristen, met veel natuur, water, cultuur, erfgoed en geschiedenis. Gezien de vele mogelijkheden voor buitenrecreatie in Fryslân kan dit betekenen dat de provincie in de toekomst nog meer in trek raakt als bestemming voor toerisme en recreatie. Ook de toenemende klimaatproblemen kunnen tot meer vrijetijdsbesteding in Fryslân leiden, omdat het maken van verre reizen steeds meer ontmoedigd wordt en mensen in eigen land een alternatief zoeken. Wel kan het toenemende tekort aan personeel voor de horeca de verdere ontwikkeling van de gastvrijheidseconomie remmen.

VEILIGHEID

Om prettig te kunnen leven, wonen, werken en recreëren in een omgeving is het belangrijk dat mensen zich veilig voelen. Veiligheid draagt bij aan onderlinge contacten, inzet en verantwoordelijkheid voor de leefomgeving en meedoen aan de samenleving. Mensen die zich veilig voelen zijn gelukkiger en tevredener met hun leven. Ze ervaren minder stress en zijn daardoor gezonder. Hoe is het gesteld met de veiligheid in Fryslân, zowel in subjectieve (hoe veilig voelen mensen zich) als in objectieve zin (wat zeggen de misdaadcijfers)?

TRENDS

- / Ruime voldoende voor veiligheid in Fryslân
- / Kwart minder geregistreeerde misdrijven dan landelijk
- / Toename slachtofferschap criminaliteit, vooral cybercrime
- / Ervaren overlast toegenomen, maar nog fors lager dan landelijk

/ VEILIGHEID

geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor veiligheid

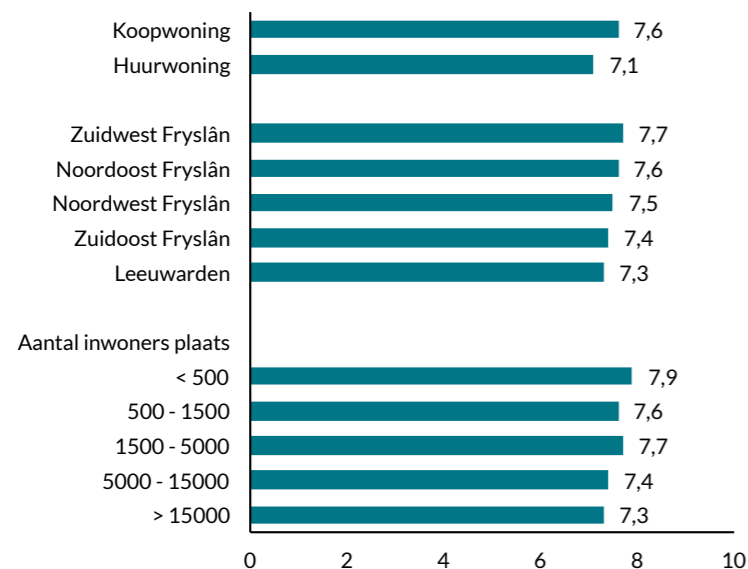
Bron: Panel Fryslân, 2020

Tevreden over veiligheid in dorp of wijk

Over het algemeen zijn de inwoners van Fryslân tevreden over de veiligheid in hun dorp of wijk. Zij waarderen deze gemiddeld met een 7,5. Wel zijn er verschillen tussen regio's en tussen groepen inwoners in de mate van tevredenheid over de veiligheid van hun omgeving. Zo is men in Leeuwarden (7,3) en Zuidoost Fryslân (7,4) minder tevreden dan in Zuidwest (7,7) en Noordoost Fryslân (7,6). Daarnaast zijn inwoners van de grote(re) dorpen of steden ontevredener dan in de klein(ere) dorpen. Ook speelt het type woning een rol. Mensen die in een huurwoning wonen geven een lager cijfer (7,1) voor de veiligheid in hun dorp of wijk dan woningeigenaren (7,6).

Sommige inwoners voelen zich wel eens onveilig in hun dorp of wijk: één op de negen inwoners van Fryslân (11%). Onveiligheidsgevoelens komen vaker voor in grote(re) woonplaatsen, onder huurders, en onder laagopgeleiden.

>> Gemiddeld rapportcijfer over tevredenheid veiligheid in dorp of wijk in Fryslân, 2020

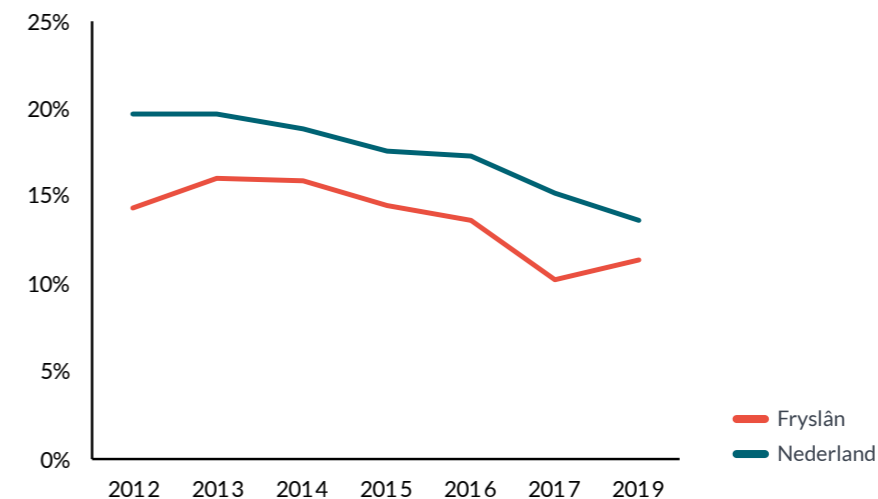
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Toename slachtofferschap criminaliteit in Fryslân

In 2019 gaf 11 procent van de inwoners van Fryslân (15 jaar of ouder) aan slachtoffer te zijn geweest van één of meer gewelds-, vermogens- of vandalismedelicten, een lichte stijging ten opzichte van twee jaar eerder, toen 10 procent aangaf slachtoffer van één van deze delicten te zijn geweest. De toename is vooral het gevolg van de stijging van het aantal meldingen van slachtofferschap van vermogensdelicten, zoals diefstal of inbraak. Daarmee komt het aandeel slachtoffers in Fryslân dicht bij het landelijk gemiddelde te liggen. Landelijk gaf 14 procent aan slachtoffer te zijn geweest van één of meerdere delicten. Dit aandeel daalt sinds 2012.

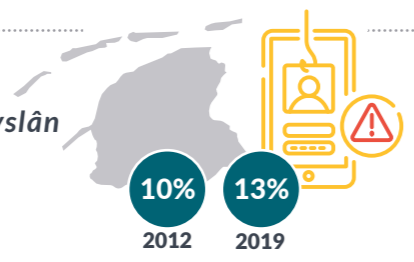
>> Percentage inwoners van Fryslân en Nederland dat slachtoffer is geweest van één of meerdere delicten, 2012-2019

Bron: CBS, bewerking FSP

/ VEILIGHEID

Cybercriminaliteit in Fryslân

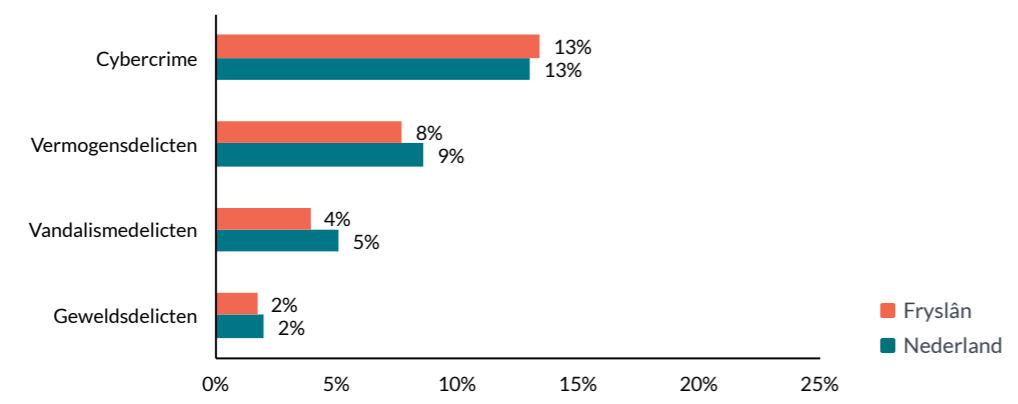
10% 2012
13% 2019

Bron: CBS, 2020

Cybercriminaliteit maakt de meeste slachtoffers

Van alle vormen van criminaliteit waren de inwoners van Fryslân in 2019 het vaakst slachtoffer van cybercriminaliteit (13%). Slachtofferschap van cybercriminaliteit is – in tegenstelling tot veel van de traditionele vormen van criminaliteit – in de afgelopen jaren toegenomen. In 2012 was nog 10 procent van de inwoners van Fryslân slachtoffer van cybercriminaliteit. Ook landelijk veroorzaakte cybercriminaliteit in 2019 de meeste slachtoffers (13%).

>> Percentage slachtoffers in Fryslân en Nederland naar delictsoort, 2019

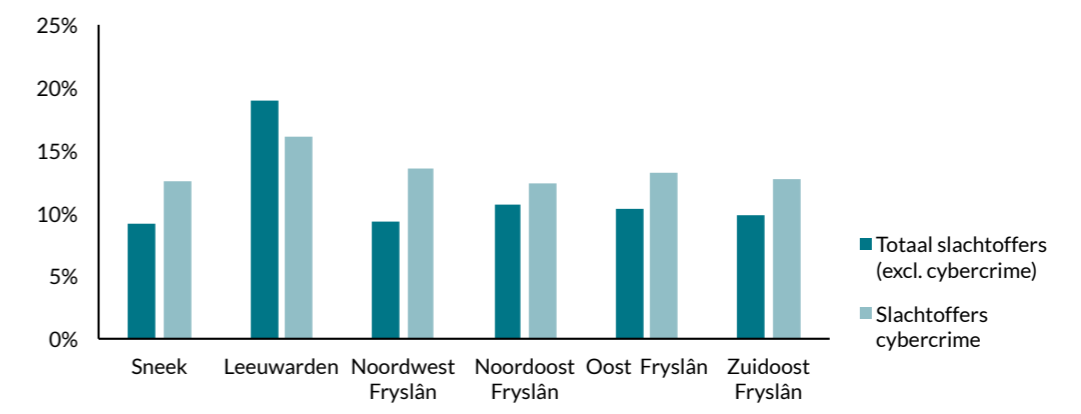

Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste slachtoffers in Leeuwarden

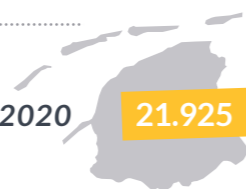
Binnen Fryslân zijn inwoners van de regio Leeuwarden het vaakst slachtoffer van zowel traditionele vormen van criminaliteit (vandalisme, vermogen, geweld) als van cybercriminaliteit. Met name bij de traditionele vormen van criminaliteit staat Leeuwarden bovenaan. In 2019 was 19 procent van de inwoners van Leeuwarden slachtoffer, tegenover 11 procent in Fryslân als geheel.

>> Percentage slachtoffers naar Basisteams van de politie (BT) in Fryslân, 2019

Bron: CBS, bewerking FSP

Totaal geregistreerde misdrijven in Fryslân in 2020

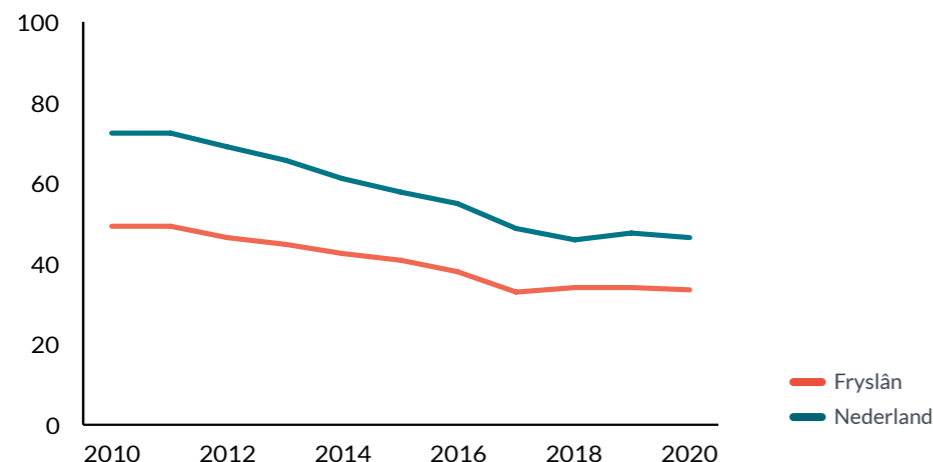
21.925

Bron: CBS, 2020

Aantal geregistreerde misdrijven stabiliseert

In lijn met de slachtofferschapscijfers daalde de geregistreerde criminaliteit in Fryslân tussen 2012 en 2017, waarna weer een lichte stijging optrad. In Fryslân registreerde de politie in 2020 34 misdrijven per 1000 inwoners, tegenover 46 landelijk. Vermogensmisdrijven (diefstal en inbraak) vormen het grootste deel van de door de politie geregistreerde misdrijven: 17 per 1000 inwoners in Fryslân, tegenover 27 landelijk.

>> Aantal geregistreerde misdrijven per 1000 inwoners, 2010-2020

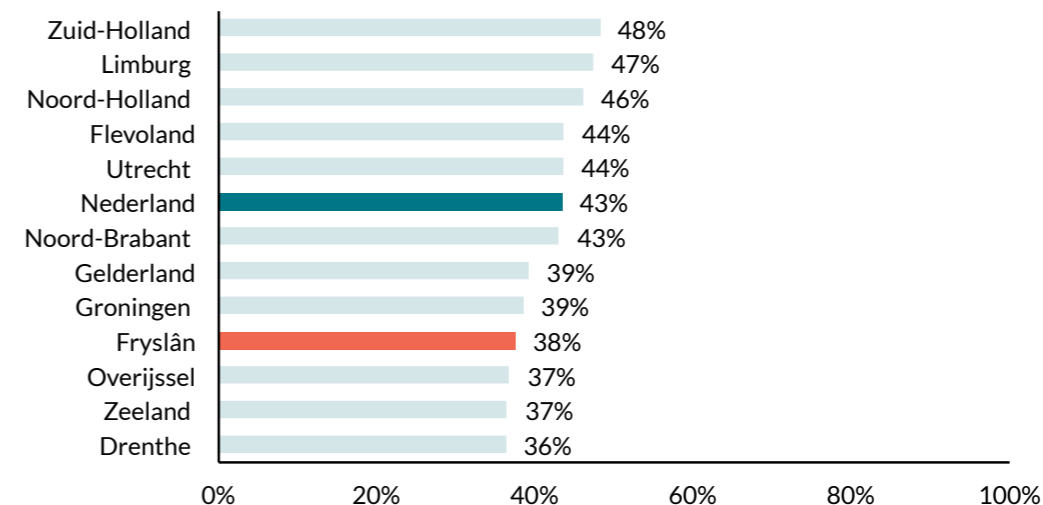

Bron: CBS, bewerking FSP

Ervaren overlast toegenomen

In 2019 gaf 38 procent van de inwoners van Fryslân aan veel overlast in hun omgeving te ervaren van één of meer overlastvormen, een toename ten opzichte van 2017 (35%). Landelijk ervoer 45 procent van de inwoners in 2019 veel overlast in de buurt. Vooral de inwoners in de meer verstedelijkte provincies, zoals Zuid- en Noord-Holland, geven vaker aan veel overlast te ervaren. In de minder verstedelijkte provincies, zoals Fryslân, Drenthe en Zeeland, ligt dit percentage beduidend lager. Binnen Fryslân valt de politieregio (BT) Leeuwarden op, waar ruim de helft van de inwoners (52%) aangeeft overlast te ervaren van één of meer overlastvormen. In Fryslân is 'te hard rijden in de buurt' de meest voorkomende overlastvorm, gevolgd door hondenpoep op straat en parkeerproblemen. Meer als impactvol aangegeven vormen van overlast, waaronder overlast door drugsgebruik of drugshandel (2%) en lastiggevallen worden op straat (0,8%) worden door een klein deel van de inwoners ervaren (CBS, 2020).

>> Percentage inwoners dat veel overlast ervaart per provincie, 2019

Bron: CBS, bewerking FSP

// **SAMENVATTEND**

Veiligheid wordt door de inwoners van Fryslân gewaardeerd met een ruime voldoende. Inwoners van kleinere kernen, bewoners van de regio Zuidwest en mensen met een koopwoning voelen zich het veiligst. De registraties laten een lichte toename zien van slachtofferschap van criminaliteit, waarbij vooral cybercrime slachtoffers maakt. De meeste slachtoffers wonen in Leeuwarden. Toch scoort Fryslân landelijk gunstig, met een kwart minder geregistreerde misdrijven. De ervaren overlast is toegenomen: men heeft meer last van te hard rijden in woonkernen, hondenpoep en parkeerproblemen dan voorheen.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen schilderen een veilig Fryslân. Voor het behouden van leefbaarheid is op een aantal vlakken nog wel winst te halen. Het gaat enerzijds om onveiligheidsgevoelens vanwege kwade bedoelingen van mensen, anderzijds om roekeloos, onachtzaam of zelfs asociaal gedrag. Wat kwade bedoelingen aangaat is blijvende aandacht voor de steeds moeilijker te identificeren cybercrime essentieel voor het gevoel van veiligheid van mensen, evenals aandacht voor het voorkomen van en bescherming tegen de meer 'traditionele' vormen van criminaliteit: inbraak, diefstal, geweld en vandalisme. Roekeloos en onachtzaam gedrag zijn van een andere orde. Het gaat daarbij om verantwoordelijkheid en inzet voor de leefomgeving. Aandacht voor versterking van de sociale samenhang - ofwel mienskipswikkeling - in betreffende omgevingen verhoogt dit verantwoordelijkheidsgevoel.

ECONOMISCHE LEEFOMGEVING

//
Onderwijs
Werk
Inkomen

ONDERWIJS

Goed onderwijs is de basis voor een samenleving waarin iedereen tot zijn recht komt en de kans krijgt het beste uit zichzelf te halen. Een diploma biedt meer kans op een baan en een goede toekomst (Ministerie OCW, 2020). De beschikbaarheid van passende onderwijsvoorzieningen dragen in hoge mate bij aan de leefbaarheid van een omgeving. Hoe staat het onderwijs er voor in Fryslân? Hoe bereikbaar zijn basisscholen en instellingen voor vervolgonderwijs?

TRENDS

- / Krimp van het aantal leerlingen
- / Ruime voldoende voor het aanbod basisscholen
- / Lerarentekort loopt op, minder hard dan landelijk
- / Opleidingsniveau in Fryslân lager dan landelijk
- / Eindtoetscore gelijk aan landelijk, schooladviezen lager
- / Fryslân is mbo-provincie

geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor het aanbod van basisscholen

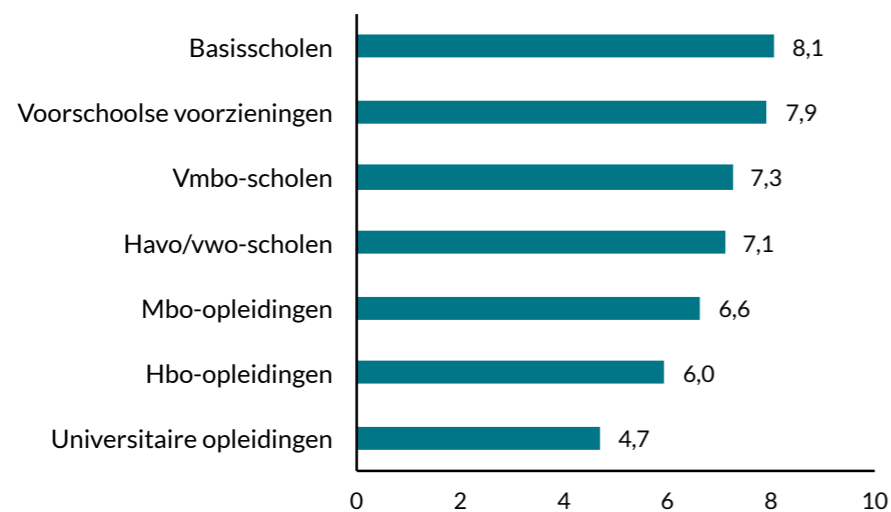
Bron: Panel Fryslân, 2020

Inwoners meest tevreden over aanbod basisscholen

Inwoners van Fryslân zijn het meest tevreden over het aanbod van basisscholen in hun eigen woonomgeving. Zij geven gemiddeld een 8,1. Er zijn geen grote verschillen tussen regio's en stad of platteland. Alleen in dorpen met minder dan 500 inwoners wordt gemiddeld een iets lager cijfer (7,1) gegeven. Door de afname van het aantal leerlingen zijn er in de afgelopen jaren ongeveer 100 basisscholen gesloten in Fryslân, maar vooralsnog zijn de meeste inwoners tevreden over het aanbod.

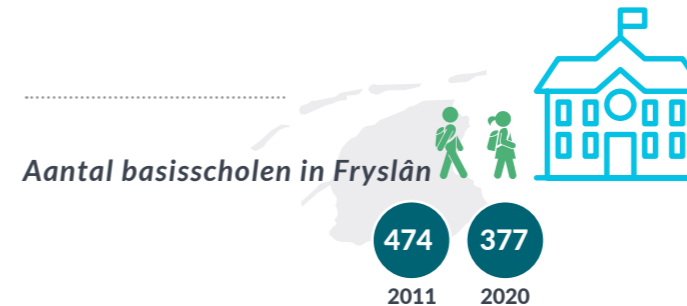
Hoe hoger het onderwijsniveau, hoe lager de waardering voor het aanbod. Inwoners van Fryslân zijn het minst tevreden over het aanbod van universitaire opleidingen. Dit lijkt logisch, omdat universitair onderwijs slechts beperkt wordt aangeboden in Fryslân.

>> Gemiddeld rapportcijfer over de tevredenheid qua aanbod van onderwijsvoorzieningen in de eigen woonomgeving in Fryslân, 2020*

Bron: Panel Fryslân (FSP)

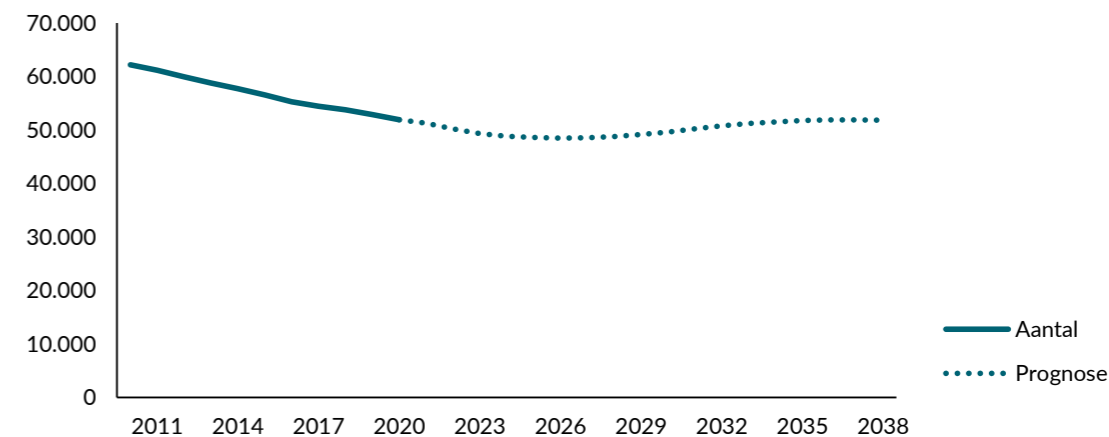
* Gemiddeld heeft een derde van de panelleden 'weet ik niet' ingevuld bij deze vraag, omdat zij geen ervaring (meer) hebben met het onderwijs. Deze antwoorden zijn niet meegenomen in het rapportcijfer.

Dalende leerlingenaantallen in het basisonderwijs

Er zijn in de afgelopen jaren minder kinderen geboren in Fryslân, waardoor het aantal leerlingen in het onderwijs daalt. In 2010/2011 volgden ruim 62.000 kinderen basisonderwijs in Fryslân. In de afgelopen tien jaar is het aantal leerlingen met 10.000 gedaald (-16%). De leerlingendaling houdt naar verwachting aan tot 2026 (DUO, 2020). Daarna wordt een lichte stijging verwacht. Ook landelijk daalt het aantal leerlingen, maar in Fryslân is de daling relatief sterker omdat de daling van het aantal geboorten groter is. De leerlingendaling heeft consequenties voor de organisatie van het onderwijs. Scholen krijgen minder inkomsten en hebben minder klaslokalen en leraren nodig. Daarnaast stelt het Rijk een ondergrens aan het aantal leerlingen op een school. Soms daalt het aantal leerlingen zo sterk dat een school moet sluiten of fuseren. Sinds 2011 zijn er 101 basisscholen in Fryslân gesloten of gefuseerd en zijn er vier nieuwe basisscholen bijgekomen. In het schooljaar 2020/2021 zijn zeven basisscholen opgeheven of gefuseerd.

>> (Prognose) aantal leerlingen in het basisonderwijs in Fryslân, 2010/2011-2037/2038

Bron: DUO

/ ONDERWIJS

Bron: CBS

VOORTGEZET ONDERWIJS IN FRYSLÂN

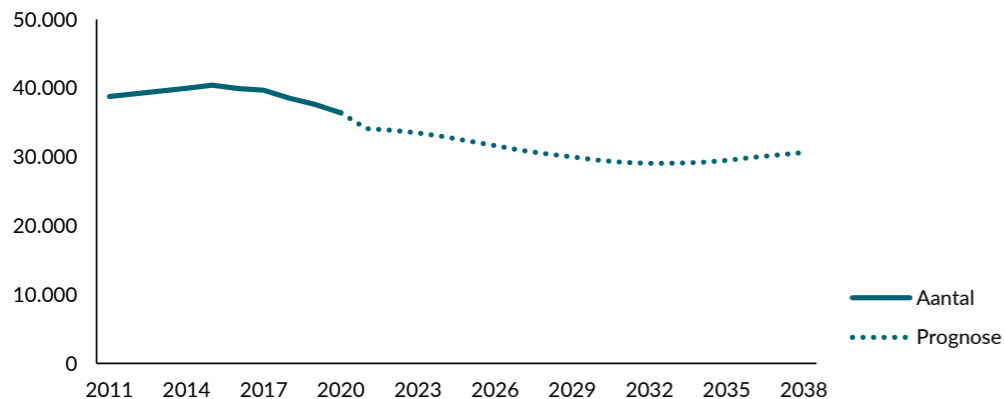
90

hoofd- en nevenvestigingen

Dalend aantal leerlingen steeds meer merkbaar in voortgezet onderwijs

In schooljaar 2015/2016 gingen er 40.457 leerlingen naar het voortgezet onderwijs in Fryslân. Inmiddels is dat aantal gedaald naar 36.428 leerlingen. In 2030 zijn dat naar verwachting nog 29.500 (-22%). Drie scholen voor voortgezet onderwijs in Fryslân hebben in de afgelopen jaren hun deuren moeten sluiten, namelijk locatie Wommels van csg Bogerman, locatie Ferwert van het Dockinga College en Christelijke Mavo De Saad in Damwoude. De gemiddelde afstand naar een havo/vwo-vestiging in Fryslân is 6,2 km. In 2010 was dat nog 5 km. In delen van Noordoost Fryslân en Zuidwest Fryslân is de gemiddelde afstand naar een havo/vwo-vestiging groter dan 10 km. Mogelijk kiezen leerlingen in met name plattelandsgebieden vanwege deze afstand soms voor het vmbo, terwijl ze een hoger niveau aankunnen. Deze ontwikkeling kan toenemen als meer scholen voor voortgezet onderwijs met havo/vwo-aanbod hun deuren moeten sluiten door afnemende leerlingenaantallen.

>> (Prognose) aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs in Fryslân, 2011/2012-2037/2038

Bron: CBS, bewerking FSP

VERWACHT LERARENTEKORT IN FRYSLÂN IN 2024

24
fte

Basisonderwijs

36
fte

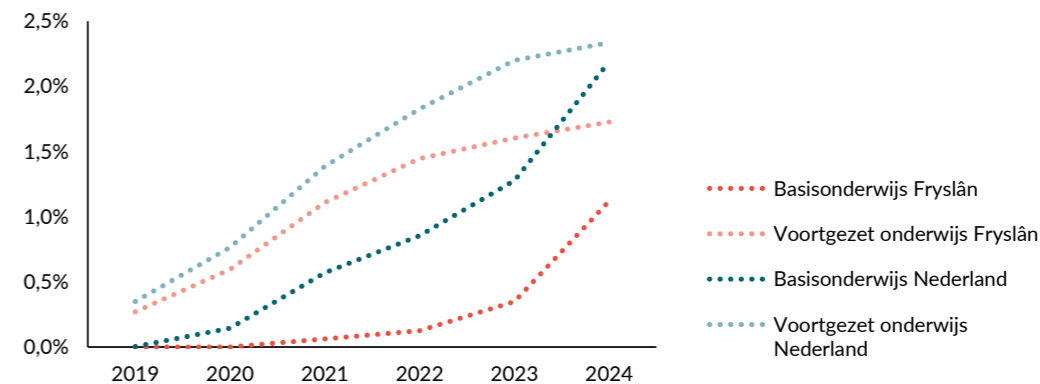
Voortgezet onderwijs

Bron: CentERdata, 2020

Lerarentekort neemt toe, maar lager dan landelijk

Nederland telt te weinig leraren voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Dit komt door onvoldoende aanwas van nieuwe leraren, terwijl er veel oudere leraren met pensioen gaan. De verwachting is dat het tekort verder gaat oplopen in de komende jaren. Te weinig leraren is een groot probleem voor het onderwijs, dus daarom pakt de overheid dit probleem aan met investeringen en maatregelen. In Fryslân is het lerarentekort minder groot dan landelijk. Voor 2024 wordt in het Friese basisonderwijs een tekort verwacht van 24 fte. Dat is 1,1 procent van het totaal aantal fte's werkgelegenheid in het onderwijs, landelijk is dit 2,2 procent. In het voortgezet onderwijs wordt een tekort van 36 fte verwacht in 2024. Dat is 1,7 procent van het totaal aantal fte's in het voortgezet onderwijs, ten opzichte van 2,3 procent landelijk. Bij deze cijfers is er rekening gehouden met de uitstroom en instroom van nieuwe leerkrachten.

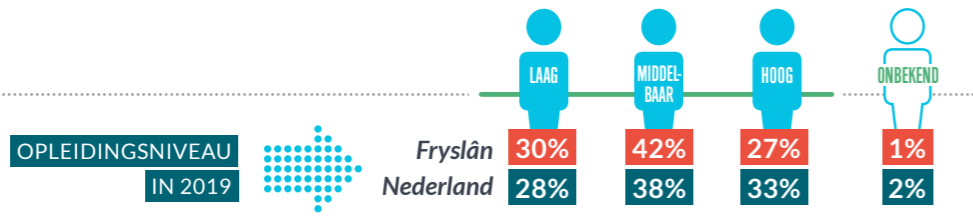
>> Prognose relatieve onvervulde vraag leraren in fte's in Fryslân en Nederland, 2019-2024*

Bron: CentERdata, bewerking FSP

*omdat onbekend is hoe groot het tekort feitelijk is, is het tekort in 2018 op 0 fte gesteld. Tekorten die tijdens de ramingsperiode ontstaan dienen dus opgeteld te worden bij eventueel in 2018 al bestaande tekorten.

/ ONDERWIJS

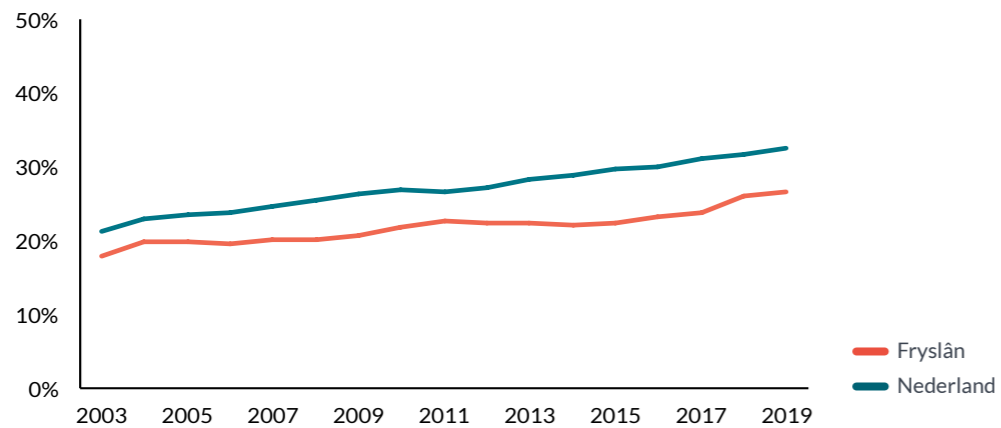

Bron: CBS, bewerking FSP

Minder hoogopgeleiden in Fryslân

In Fryslân zijn minder inwoners tussen 15 en 75 jaar hoog opgeleid dan landelijk. De middelbaar opgeleiden vormen zowel in Fryslân als landelijk de grootste groep. Het opleidingsniveau is zowel in Fryslân als landelijk gestegen in de afgelopen tien jaar, maar het verschil tussen Fryslân en Nederland is iets toegenomen.

>> **Aandeel hoogopgeleiden in Fryslân en Nederland (bevolking 15-75 jaar), 2019**

Bron: CBS, bewerking FSP

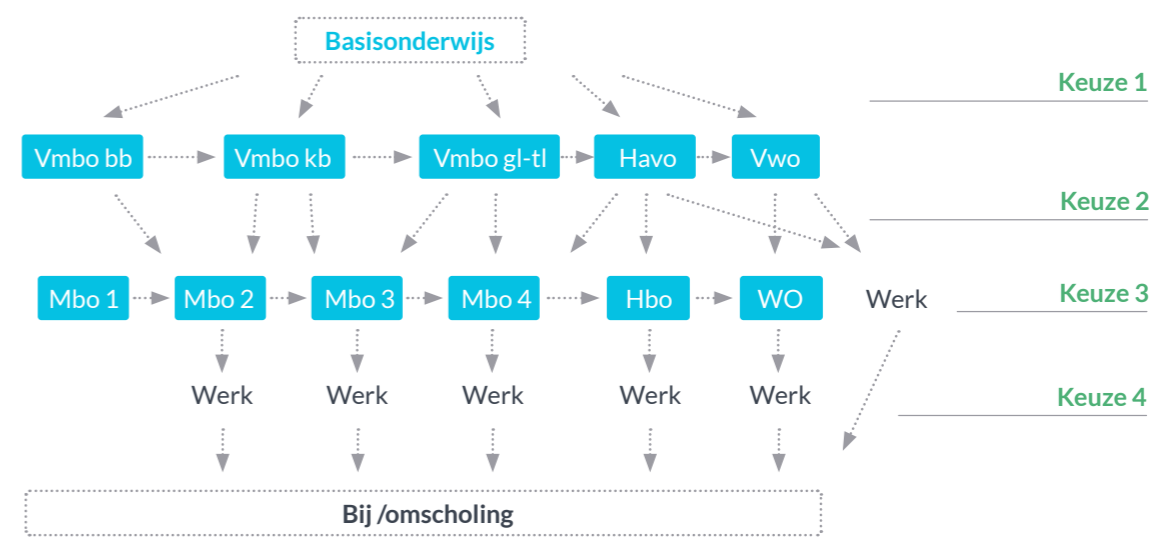
OPLEIDINGSNIVEAU*

Laag: basisonderwijs, vmbo, havo-, vwo-onderbouw, mbo niveau 1
Middelbaar: havo, vwo, mbo niveau 2, mbo niveau 3, mbo niveau 4
Hoog: hbo, wo

Bron: CBS

* Opmerking: er zijn pleidooien om deze indeling te vervangen door 'praktisch en theoretisch opgeleid'. Hier wordt de definitie van CBS gebruikt.

Hoe komt een uiteindelijk opleidingsniveau tot stand?
Hoe ziet de schoolloopbaan in Nederland eruit? En op welke momenten worden keuzes gemaakt die invloed hebben op het uiteindelijke opleidingsniveau?

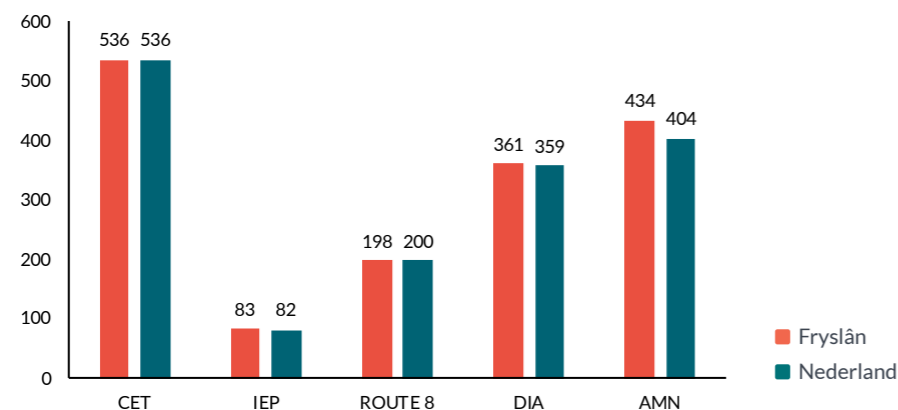

Scores eindtoetsen gelijk aan landelijk

Het eerste moment waarop een keuze wordt gemaakt voor het onderwijsniveau is in groep 8 van de basisschool. Sinds 2015 is het schooladvies van de leerkracht leidend bij de overgang van de basisschool naar het voortgezet onderwijs. Op basis van leerprestaties, aanleg en ontwikkeling adviseert de leerkracht welk schooltype het beste bij het kind past.

Vervolgens maken de kinderen een verplichte eindtoets. Er zijn vijf verschillende eindtoetsen waaruit basisscholen kunnen kiezen. In Fryslân is de IEP Eindtoets (51%) het meest populair, gevolgd door de Centrale Eindtoets (CET) (27%). Landelijk is dat precies andersom. De helft van de scholen (50%) biedt de Centrale Eindtoets aan en 30 procent kiest voor de IEP Eindtoets. Iedere toets heeft een eigen scorebereik. De verschillen tussen Nederland en Fryslân qua scores zijn klein. Alleen op de AMN eindtoets scoren Friese leerlingen beter, maar er zijn slechts twee basisscholen in Fryslân die deze toets aanbieden.

>> Gemiddelde score op de verschillende eindtoetsen in Fryslân en Nederland, 2018-2019*

Bron: CBS, bewerking FSP

*Elke toets heeft een ander scorebereik, en kan dus niet met de andere toetsen vergeleken worden.

EINDTOETS VERPLICHT

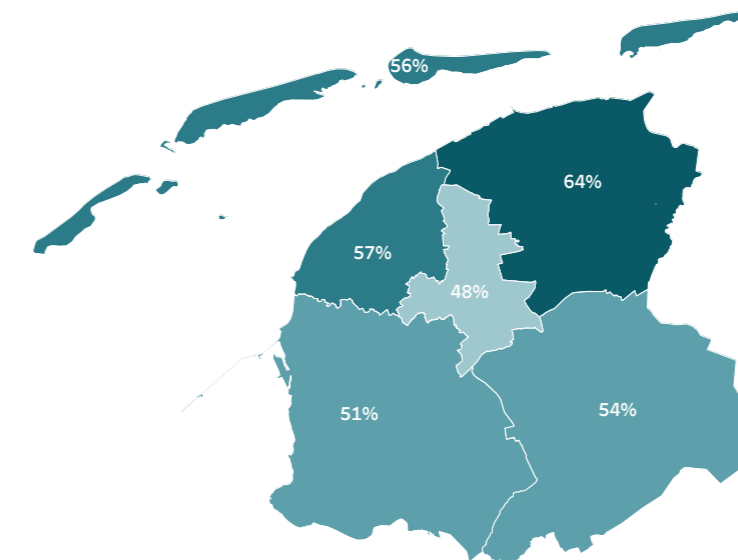
Sinds 2015 is het voor scholen verplicht om een eindtoets af te nemen in groep 8. Daarvoor werd de Cito-toets door veel scholen afgenomen, maar dit was niet verplicht. Inmiddels heet de Cito-toets de Centrale Eindtoets (CET).

Lagere schooladviezen in Fryslân

In schooljaar 2018/2019 had 55 procent van de Friese leerlingen een hogere score (tenminste een halve schoolsoort hoger dan het schooladvies) op de eindtoets dan het schooladvies van de basisschool, landelijk was dit 42 procent. Vooral in de regio Noordoost Fryslân worden er lagere schooladviezen gegeven. 64 procent van de leerlingen in deze regio scoort hoger op de eindtoets dan het schooladvies.

Als de uitslag op de eindtoets tenminste een half schoolniveau hoger is dan het eerder gegeven schooladvies, moet de basisschool het schooladvies heroverwegen. De basisschool kan in overleg met de ouders en de leerling het schooladvies naar boven bijstellen, maar dit is niet verplicht. In Fryslân is 21 procent van de heroverwogen adviezen naar boven bijgesteld, tegen 24 procent landelijk.

>> Percentage leerlingen per regio waarvan de score van de eindtoets hoger dan het schooladvies is, 2018/19

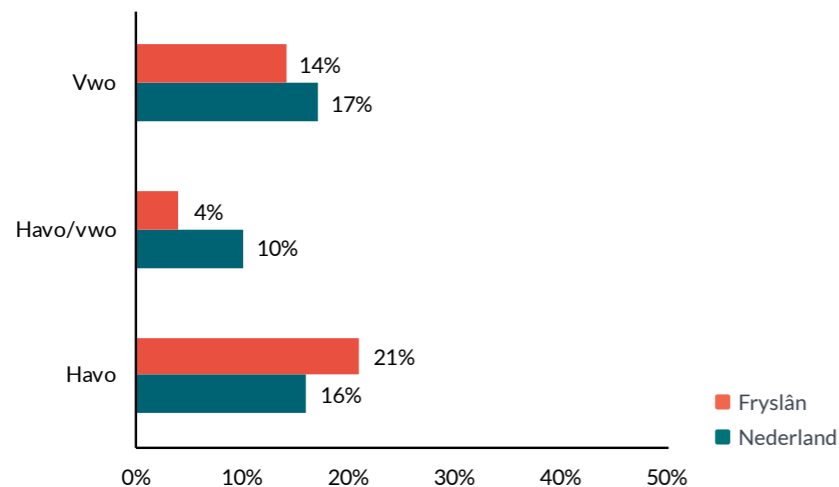

Bron: DUO, bewerking FSP

Minder havo/vwo-adviezen in Fryslân

In Fryslân kreeg 18 procent van de kinderen in groep acht in schooljaar 2019/2020 een havo/vwo- of een vwo-advies, ten opzichte van 27 procent landelijk, terwijl de resultaten op de eindtoets vergelijkbaar waren. Wel kregen meer leerlingen (21%) in Fryslân een havo-advies dan landelijk (16%). Kinderen met dezelfde talenten krijgen in het onderwijs niet altijd gelijke kansen. Uit onderzoek blijkt dat kinderen van hoogopgeleide ouders gemiddeld hogere adviezen krijgen, ook al zijn de schoolprestaties hetzelfde (Onderwijsinspectie, 2018). Mogelijk is dit een van de verklaringen voor de lagere adviezen in Fryslân. Het gemiddelde opleidingsniveau (dus ook van de ouders) in Fryslân ligt immers lager dan landelijk.

>> Aandeel definitieve schooladviezen voor havo en vwo in Fryslân en Nederland, 2019/2020

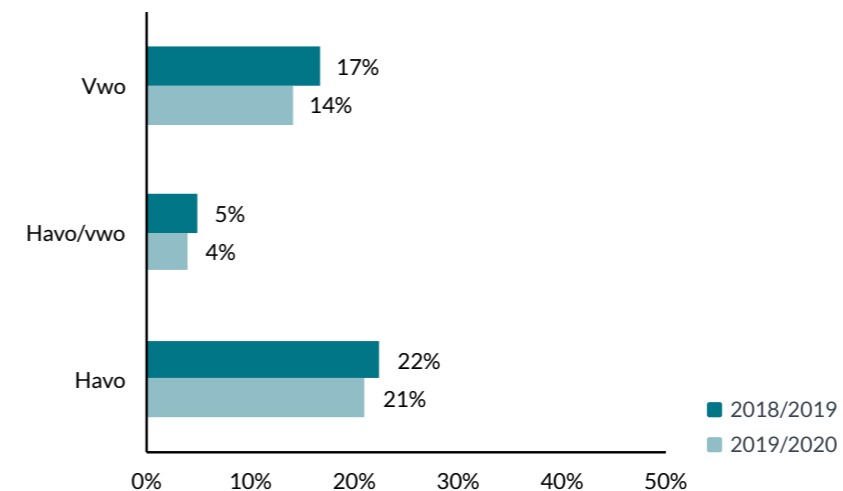
Bron: DUO, bewerking FSP

Lagere schooladviezen door corona

In schooljaar 2019/2020 zijn er geen eindtoetsen afgenomen in verband met de coronacrisis. Daardoor zijn de schooladviezen lager, omdat schooladviezen op zich (zonder afwijkende eindtoets-uitslagen) niet naar boven bijgesteld kunnen worden. In schooljaar 2019/2020 kreeg 18 procent van de kinderen in Fryslân een havo/vwo- of een vwo-advies, terwijl dit in het jaar daarvoor 22 procent was. Landelijk kreeg 27 procent van de kinderen in 2019/2020 een havo/vwo- of een vwo-advies ten opzichte van 29 procent in het jaar daarvoor.

In Fryslân lijkt het effect van het niet afnemen van de eindtoets groter, omdat in de reguliere jaren, dus zonder bijzondere maatregelen, meer leerlingen in aanmerking komen voor een bijstelling. Dit geldt ook voor andere minder stedelijke gebieden in Nederland (DUO, 2020).

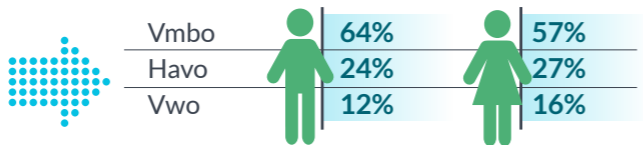
>> Aandeel definitieve schooladviezen per schoolsoort in Fryslân, 2018/2019 en 2019/2020

Bron: DUO, bewerking FSP

/ ONDERWIJS

GEDIPLOMEERDEN IN FRYSLÂN
NAAR GESLACHT EN ONDERWIJSOORT,
2018/2019

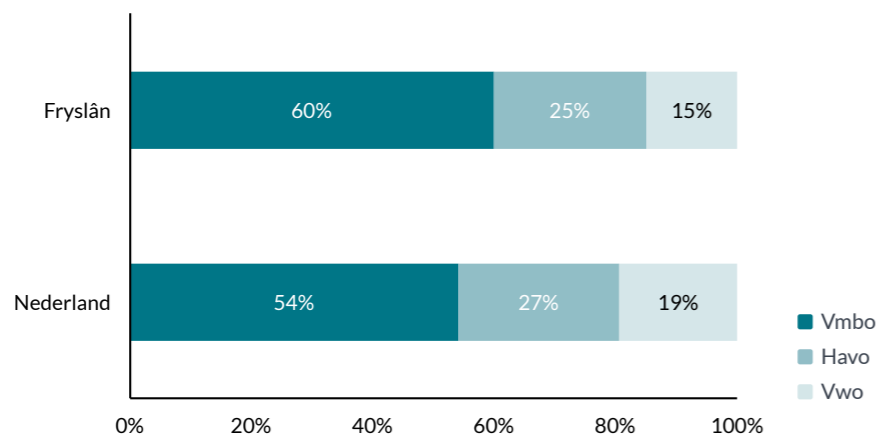
Bron: CBS

Minder vwo-diploma's in Fryslân

In Fryslân gaan minder leerlingen naar het vwo en worden er dus ook minder vwo-diploma's behaald. In het schooljaar 2018/2019 haalde 14 procent van de Friese leerlingen een vwo-diploma, landelijk was dat 19 procent. Dit aandeel is in de afgelopen tien jaar zowel landelijk als in Fryslân stabiel gebleven. Wel zijn er verschillen tussen jongens en meisjes. Zowel landelijk als in Fryslân halen jongens vaker een diploma op vmbo-niveau en meisjes op havo- of vwo-niveau.

In het examenjaar van het voortgezet onderwijs moet er opnieuw een belangrijke keuze worden gemaakt. Leerlingen kunnen opstromen naar een hoger niveau op het voortgezet onderwijs of doorstromen naar een vervolgopleiding in het mbo, hbo of wo. Jongeren met een havo- of vwo-diploma kunnen ook kiezen om te gaan werken. Zij hebben met dit diploma een startkwalificatie gehaald en zijn niet meer leerplichtig.

>> Gediplomeerden in Fryslân en Nederland naar onderwijssoort, 2018/2019

Bron: CBS, bewerking FSP

	2010/2011	2018/2019
AANTAL STUDENTEN WONEND IN FRYSLÂN		
Mbo	24.414	25.514
Hbo	18.432	20.136
Wo	2.251	3.031

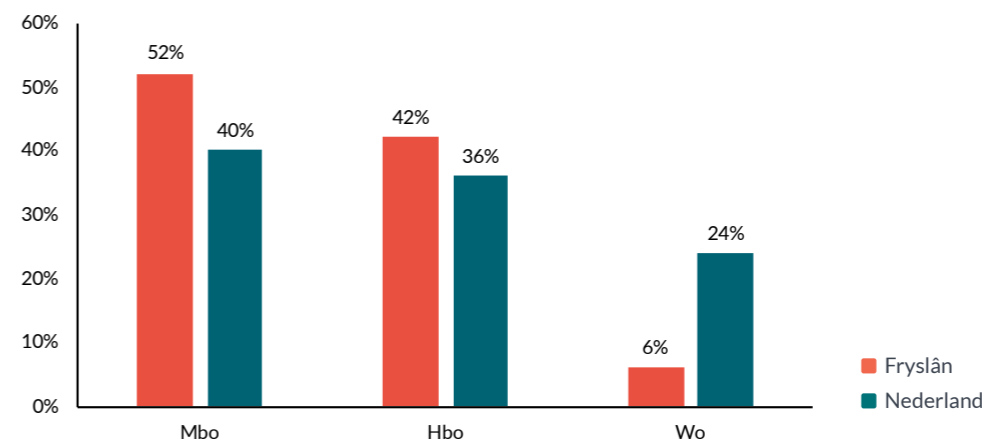
Bron: CBS

Minder jongeren in Fryslân volgen wetenschappelijk onderwijs

Het aandeel wo-studenten (6%) is in Fryslân veel lager dan landelijk, waar bijna een kwart (24%) van de jongeren een wo-opleiding volgt. Eerder zagen we al dat er minder vwo-adviezen worden gegeven en uiteindelijk ook minder vwo-diploma's worden behaald. Een logisch gevolg is dat minder jongeren doorstromen naar het wetenschappelijk onderwijs.

Dat effect wordt versterkt door het beperkte aanbod van wetenschappelijk onderwijs in Fryslân. Een wetenschappelijke opleiding is voor Friese studenten vaak alleen buiten de provincie mogelijk. Mogelijk kiezen zij eerder voor een hbo-opleiding of verlaten zij de provincie.

>> Gediplomeerden in Fryslân en Nederland naar onderwijssoort, 2018/2019

Bron: CBS, bewerking FSP

/ ONDERWIJS

AANDEEL MBO-NIVEAUS IN FRYSLÂN

	2009/2010	2018/2019
Mbo-entree	4%	4%
Mbo-2	24%	15%
Mbo-3	27%	27%
Mbo-4	45%	54%

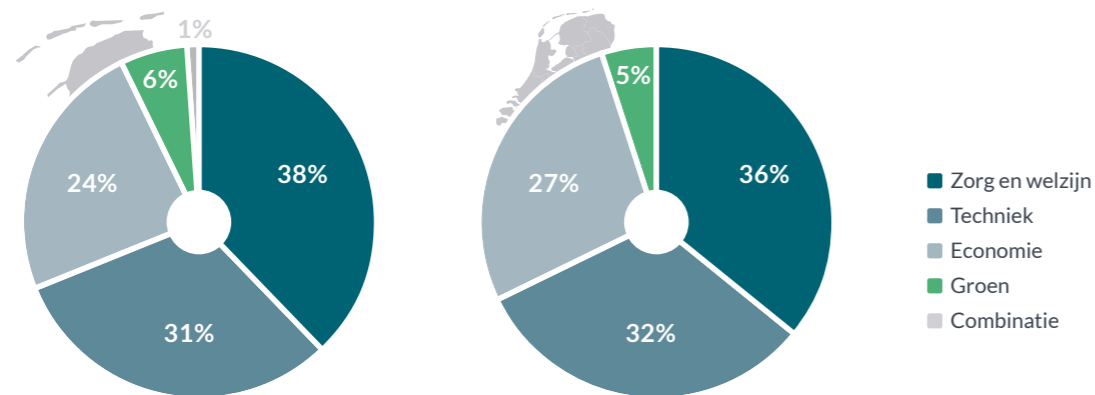
Bron: CBS

Fryslân mbo-provincie

De meeste jongeren in Fryslân volgen een mbo-opleiding. De sector 'zorg en welzijn' is het meest populair. In Fryslân is deze sector nog iets groter dan landelijk. Van de Friese mbo-studenten volgt 38 procent een opleiding in deze sector. Ook economie en techniek zijn populaire sectoren. In Fryslân volgen minder jongeren een economie-opleiding dan landelijk.

Meer dan de helft van de Friese mbo-studenten (54%) volgt een mbo-4 opleiding. In 2009/2010 was het aandeel dat een mbo-4 opleiding volgde in Fryslân nog 45 procent. Het aandeel jongeren dat een mbo-2 opleiding volgt is in de afgelopen tien jaar gedaald van 24 naar 15 procent.

>> Deelnemers mbo in Fryslân en Nederland naar sector, 2019/2020

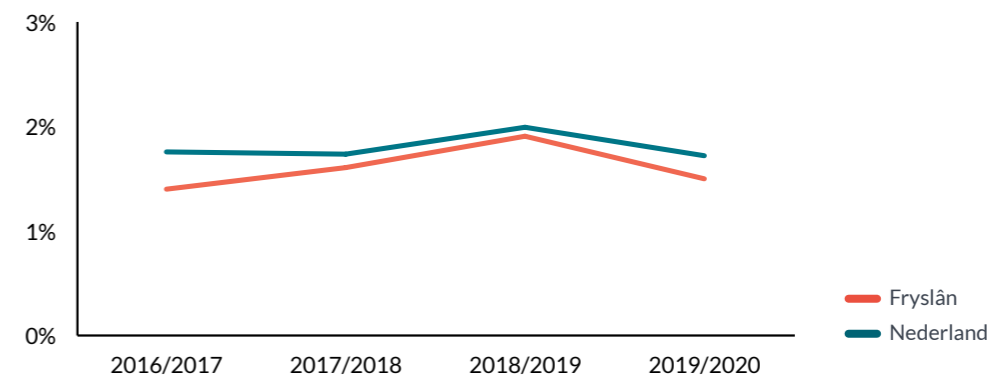

Bron: DUO, bewerking FSP

Minder voortijdig schoolverlaters in Fryslân

In het schooljaar 2019/2020 verliet landelijk 1,7 procent van de jongeren de school zonder startkwalificatie. In Fryslân is het percentage voortijdig schoolverlaters iets lager met 1,5 procent. In het schooljaar daarvoor was het percentage voortijdig schoolverlaters in Fryslân nog 1,9 procent en landelijk 2 procent. Wellicht wordt deze daling veroorzaakt door de uitzonderlijke coronatijd. Dit percentage is niet evenredig verdeeld over de onderwijssoorten. Vooral op mbo-niveau 1 verlaten veel jongeren in Fryslân het onderwijs, namelijk 18 procent van de ingeschrevenen. In het voortgezet onderwijs verlaat 0,3 procent van de leerlingen de school zonder een diploma te behalen. Daarnaast valt op dat jongens vaker voortijdig schoolverlaters zijn dan meisjes. Van alle schoolverlaters is 65 procent een jongen, 35 procent een meisje.

>> Aandeel voortijdig schoolverlaters in Fryslân en Nederland, 2016-2020

Bron: OCW in cijfers, bewerking FSP

STARTKWALIFICATIE

Jongeren met een startkwalificatie – een diploma havo, vwo, mbo niveau 2 of hoger – hebben meer kans op een baan. De overheid wil daarom dat meer leerlingen een startkwalificatie halen. Leerlingen die zonder een startkwalificatie het onderwijs verlaten worden voortijdig schoolverlaters genoemd. Het percentage voortijdig schoolverlaters staat voor het aantal voortijdig schoolverlaters die aan het begin van het schooljaar ingeschreven staan, maar het onderwijs vroegtijdig verlaten.

AANTAL JONGEREN IN HET
SPECIAAL ONDERWIJS IN FRYSLÂN
2020/2021

Speciaal basisonderwijs	1815
Speciaal onderwijs	977
Praktijkonderwijs	1315
Voortgezet speciaal onderwijs	1399
Mbo-entree	865

Bron: DUO

Leerlingen in het speciaal onderwijs

Voor sommige jongeren is het behalen van een startkwalificatie zonder extra aandacht moeilijk. Bijvoorbeeld omdat zij een handicap, chronische ziekte of stoornis hebben. Deze jongeren hebben specialis-tische of intensieve begeleiding nodig die geboden kan worden door het speciaal onderwijs, het praktijk-onderwijs en entreeopleidingen. Wanneer deze jongeren de overgang maken naar een vervolgopleiding of de arbeidsmarkt zijn zij vaak kwetsbaar. Daarom is het belangrijk dat deze jongeren in beeld zijn en zo goed mogelijk worden ondersteund (Ministerie van OCW, 2018). Het aantal jongeren in een kwets-bare onderwijspositie, met name in het speciaal basisonderwijs, is in de afgelopen tien jaar gedaald. Deze daling kan voor een groot deel worden verklaard door de daling van het totaal aantal leerlingen in het basisonderwijs.

// SAMENVATTEND

Hoewel het leerlingenaantal in de afgelopen tien jaar met 16 procent daalde en het aantal basisscholen met 21 procent, krijgt het aanbod aan basisscholen een ruime voldoende van de inwoners van Fryslân. Een verdere daling van het aantal leerlingen wordt verwacht waardoor mogelijk meer scholen moeten sluiten. Het lerarentekort loopt op, maar minder hard dan landelijk. In groep 8 van het basisonderwijs zijn de eindtoetsscores identiek aan landelijk, maar vervolgens worden er lagere schooladviezen gegeven. Fryslân is een mbo-provincie met minder wo-studenten en minder hoogopgeleiden dan landelijk, maar ook minder voortijdig schoolverlaters.

// WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?

Deze ontwikkelingen schetsen een beeld met voldoende aanbod aan basis-, voortgezet- en mbo-onderwijs. Zowel het lagere schooladvies als het geringe aanbod van wo-opleidingen maken Fryslân tot een mbo-provincie. Het is de vraag of alle leerlingen daarmee wel tot hun recht komen, zoals de Rijksoverheid beoogt, en of ze voldoende toegerust zijn op de steeds complexer wordende maatschappij en arbeidsmarkt. Het onderwijsaanbod staat ook de komende jaren onder druk door de voortgaande daling van het leerlingenaantal. Minder scholen voor voortgezet onderwijs en daarmee schoolsoorten betekenen een langere reisafstand en minder keuzemogelijkheden. Daarmee staat de leefbaarheid onder druk. Immers, prettig leven, wonen en werken houdt ook passend onderwijs in, niet alleen voor kinderen en jongeren, maar ook voor bij- en omscholing. De coronacrisis bracht met thuisonderwijs digitaal onderwijs binnen handbereik. Dit heeft de kansongelijkheid in het onderwijs versterkt. Kwetsbare leerlingen konden niet altijd goed ondersteund worden door hun ouders. Ook beschikken sommige leerlingen niet over basismiddelen, zoals een goede internetverbinding en laptop. De digitale ontwikkelingen in het onderwijs bieden echter ook kansen voor de toekomst, omdat daardoor de reisafstand tot een school minder belangrijk wordt.

WERK

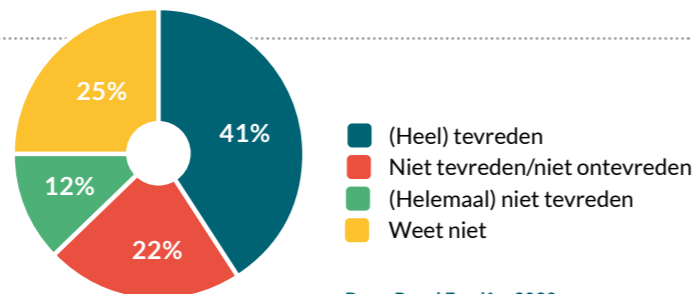
Werk is belangrijk voor het welbevinden van mensen: werk verschaft inkomen, structureert de tijd, brengt sociale contacten met zich mee, biedt ontplooiingsmogelijkheden en draagt bij aan waardering (WRR, 2020). Door een minder gunstige economische ontwikkeling bleef de werkgelegenheid in Fryslân lange tijd wat achter bij andere delen van het land. Hoe is het met de werkgelegenheid in Fryslân, en welke verschillen zijn er tussen sectoren? En welke invloed hebben demografische ontwikkelingen op de werkgelegenheid?

TRENDS

- / Aantal banen neemt toe
- / Meeste banen in zorg en welzijn
- / Minder banen op hoger beroepsniveau dan landelijk
- / Toenemende arbeidsparticipatie en dalende werkloosheid
- / Vervangingsbehoefte groeit
- / Toenemende krapte op de Friese arbeidsmarkt

/ WERK

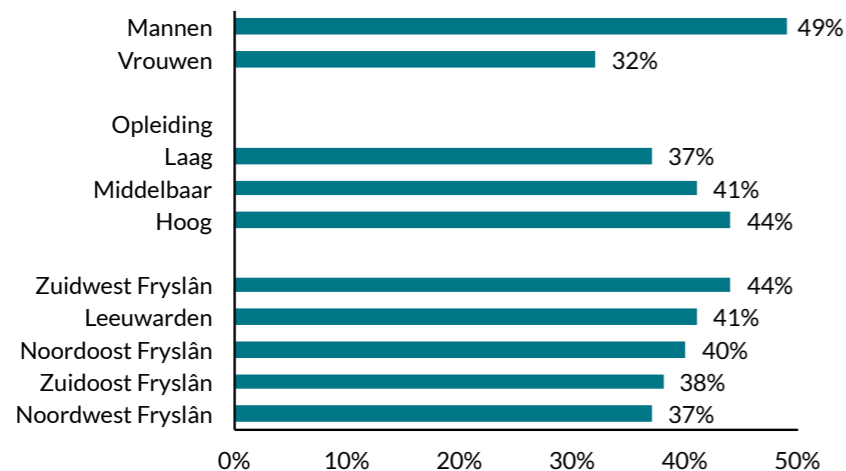
Tevredenheid over werkaanbod

Bron: Panel Fryslân, 2020

Ruim vier op de tien inwoners van Fryslân (41%) is (heel) tevreden over de hoeveelheid beschikbaar werk in hun regio; 12 procent is (helemaal) niet tevreden. Tussen regio's bestaan verschillen als het gaat om de tevredenheid over het werkaanbod. Inwoners van Zuidwest Fryslân en Leeuwarden zijn het meest tevreden, inwoners van Noordwest Fryslân het minst. Naast regioverschillen verschilt de tevredenheid naar geslacht en opleiding: mannen zijn vaker tevreden dan vrouwen. De tevredenheid over het werkaanbod neemt toe met het opleidingsniveau.

>> Percentage inwoners dat (heel) tevreden is met werkaanbod in Fryslân, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Aantal banen in Fryslân

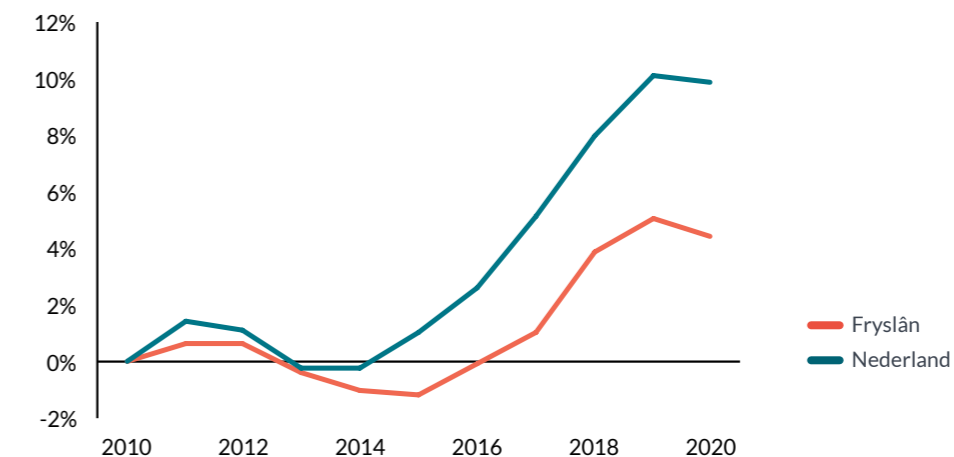
Bron: Provincie Fryslân

Banengroei, maar langzamer dan landelijk

In 2020 telde Fryslân 12.798 meer banen dan in 2010 (+4,5%). Fryslân heeft nooit eerder zoveel banen gehad. Door de economische crisis daalde het aantal banen tussen 2012 en 2016 sterker dan landelijk. Ook verliep het herstel in Fryslân trager dan landelijk. Landelijk groeide de werkgelegenheid in 2020 ten opzichte van 2010 met 10 procent. Vanaf 2016 kwam de Friese werkgelegenheid weer terug op het niveau van 2010.

Door de coronacrisis is het aantal banen in Fryslân in 2020 met 0,6 procent gedaald, landelijk met 0,3 procent. In Fryslân vond de grootste daling plaats in de sectoren horeca, vervoer, industrie en nutsbedrijven, de grootste stijging in gezondheid en welzijn.

>> Percentuele toe- en afname van het aantal banen vanaf 2010 in Fryslân en Nederland, 2010-2019

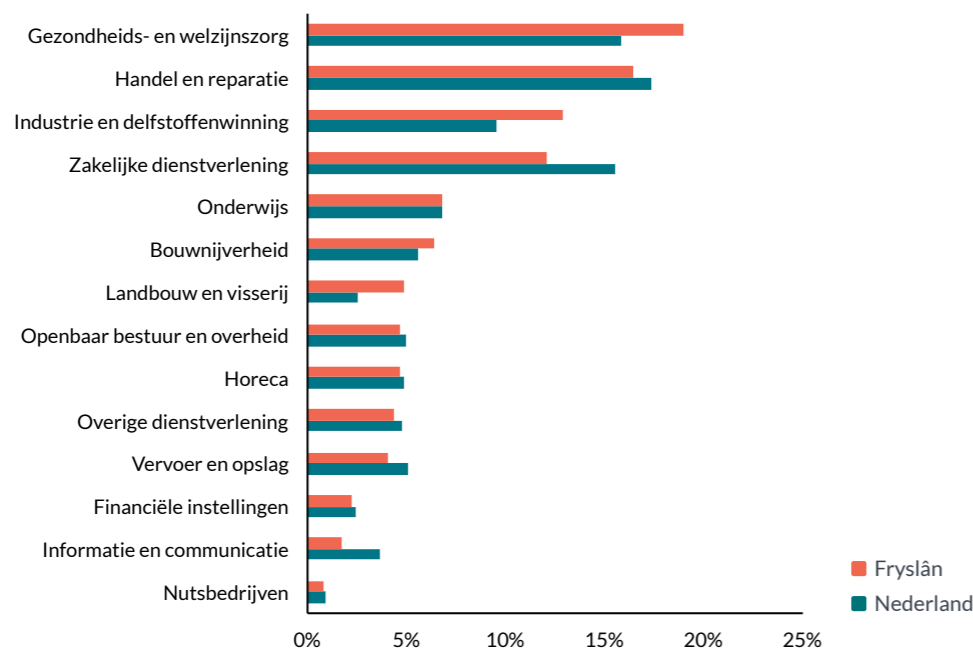

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Meeste banen in zorg en welzijn

De sector gezondheids- en welzijnzorg telt in Fryslân de meeste banen (19%), gevolgd door handel en reparatie, industrie en delfstoffenwinning en zakelijke dienstverlening. In vergelijking met landelijk zijn in Fryslân de sectoren gezondheids- en welzijnzorg, industrie en landbouw relatief groot. De sectoren handel en reparatie, zakelijke dienstverlening en informatie en communicatie zijn in Fryslân daarentegen relatief kleiner dan landelijk.

>> Aandeel banen per sector in Fryslân en Nederland, 2019

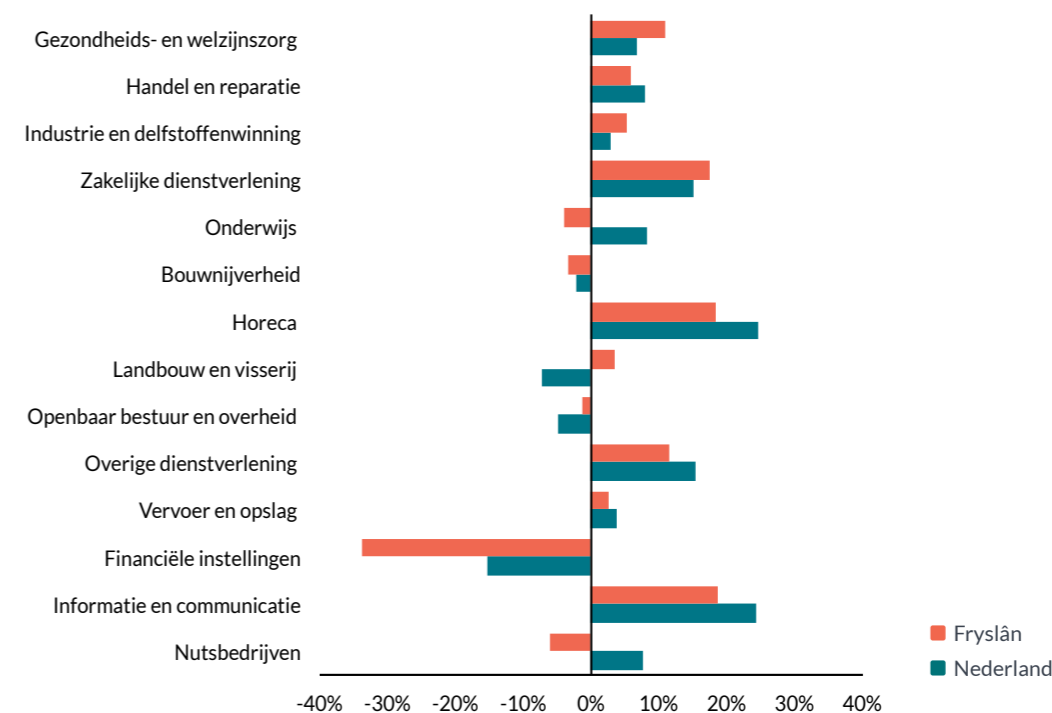

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Vooral groei zakelijke dienstverlening, horeca en communicatie

Sinds 2010 is het aantal banen in Fryslân in de sectoren informatie en communicatie (+19%), zakelijke dienstverlening (+17%) en horeca (+16%) het meest gegroeid. De sterkste afname van het aantal banen vond plaats in de financiële sector (-33%) vanwege de toenemende digitalisering en automatisering. Deze daling was in Fryslân groter dan landelijk. Landelijk was er een grotere groei van de sectoren horeca en informatie en communicatie dan in Fryslân. Verder groeiden landelijk de sectoren nutsbedrijven en onderwijs (beide +8%), terwijl het aantal banen in deze sectoren in Fryslân daalde.

>> Percentuele toe- en afname van het aantal banen per sector in Fryslân en Nederland, 2010-2019

Bron: Provincie Fryslân, bewerking FSP

Arbeidsduur per week

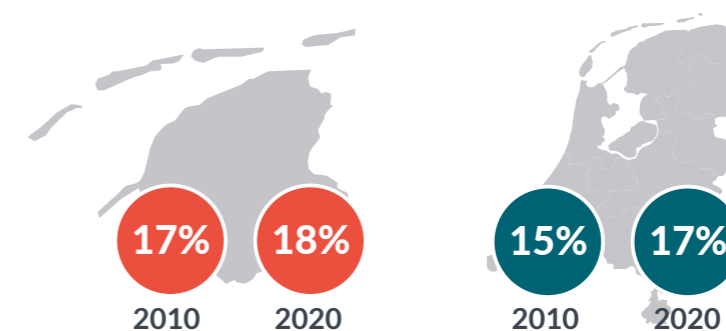
Bron: CBS

Arbeidsduur per week lager in Fryslân

Het aantal uren dat wekelijks wordt gewerkt is in Fryslân lager dan in Nederland. In 2010 werd er in Fryslân gemiddeld 26,6 uur per week gewerkt in vergelijking met 27,3 landelijk. In 2018 is dit iets toegenomen tot 26,7 uur per week gemiddeld in Fryslân en 27,5 uur landelijk. In het gemiddelde aantal werkuren zijn niet-gewerkte uren door verlof of ziekte niet mee geteld.

>> Aandeel zzp'ers in 2020:

Bron: CBS, bewerking FSP

Meer zzp'ers in Fryslân dan landelijk

Fryslân telde de afgelopen jaren een hoger percentage zzp'ers van de beroepsbevolking dan landelijk. In 2020 was 18 procent van de beroepsbevolking in Fryslân een zzp'er, terwijl dit landelijk 17 procent was. Landelijk groeide het aandeel zzp'ers de laatste 10 jaar wel meer dan in Fryslân.

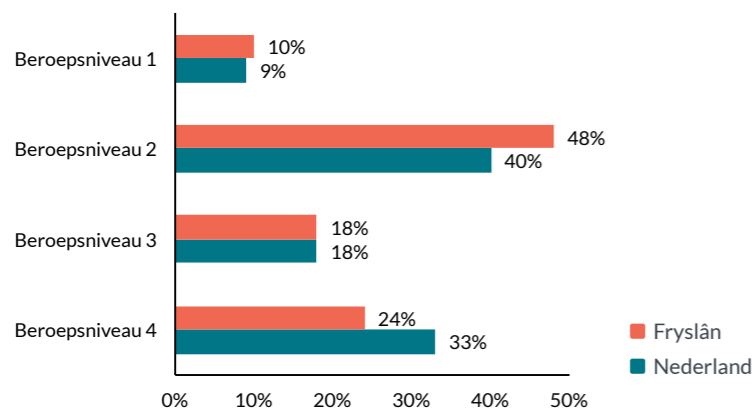
ZELFSTANDIGE ZONDER PERSONEEL (ZZP)

Een persoon die voor eigen rekening of risico arbeid verricht in een eigen bedrijf of praktijk (zelfstandig ondernemer) of als directeur-grootaandeelhouder en die geen personeel in dienst heeft (CBS, 2020).

Veel beroepen op laag- en middelbaarniveau

Fryslân telt relatief veel beroepen waarbij weinig tot middelmatig complexe taken dienen te worden verricht, het zogenaamde beroepsniveau 2: bijna de helft (48%) van de banen in Fryslân, tegenover 40 procent landelijk. Landelijk is het percentage van werkzaamheden op beroepsniveau 4 hoger (33%) dan in Fryslân (24%). De afgelopen 10 jaar is weinig veranderd in de verdeling van de beroepsbevolking in beroepsniveaus, zowel in Fryslân als landelijk.

>> Percentage werk per beroepsniveau in Fryslân en Nederland, 2020

Bron: CBS, bewerking FSP

BEROEPSNIVEAUS

Het CBS heeft de arbeidsmarkt onderverdeeld in vier beroepsniveaus:

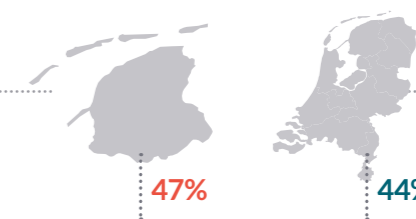
Beroepsniveau 1: eenvoudig en routinematig lichamelijk en handmatig werk met gebruik van handgereedschap.

Beroepsniveau 2: weinig tot middelmatig complexe taken waarvoor een lager of middelbaar onderwijsniveau vereist is.

Beroepsniveau 3: taken als het oplossen van complexe technische en praktische taken waarvoor een hoger of wetenschappelijk onderwijsniveau is vereist.

Beroepsniveau 4: taken als het oplossen van ingewikkelde problemen en nemen van beslissingen waarvoor een hoger of wetenschappelijk onderwijsniveau is vereist.

Vervangingsbehoefte, 2020:

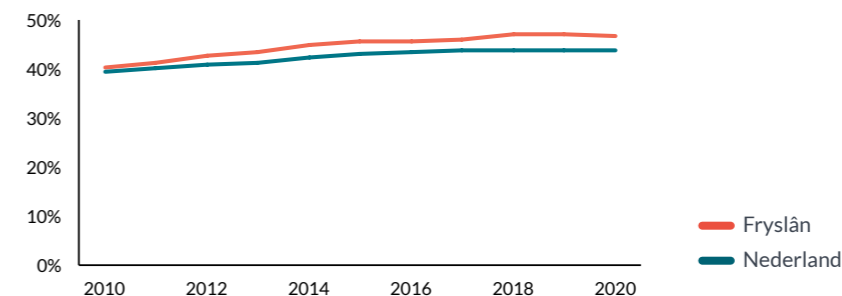

Bron: CBS, bewerking FSP

Vervangingsbehoefte in Fryslân groeit

In Fryslân is de afgelopen 10 jaar de vervangingsbehoefte toegenomen van 40 procent in 2010 tot 47 procent in 2020. Landelijk is de stijging iets lager, van 39 tot 44 procent. In 2020 had Fryslân dus een hogere vervangingsbehoefte dan Nederland. Een hoog percentage betekent dat er meer mensen in de beroepsbevolking moeten worden vervangen. Door de toenemende vergrijzing in Fryslân en Nederland zal de vervangingsbehoefte een belangrijk thema blijven, omdat ieder jaar voldoende nieuwe werkers nodig zijn om de vertrekkende en/of pensionerende mensen te vervangen.

>> Vervangingsbehoefte Fryslân en Nederland, 2010-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

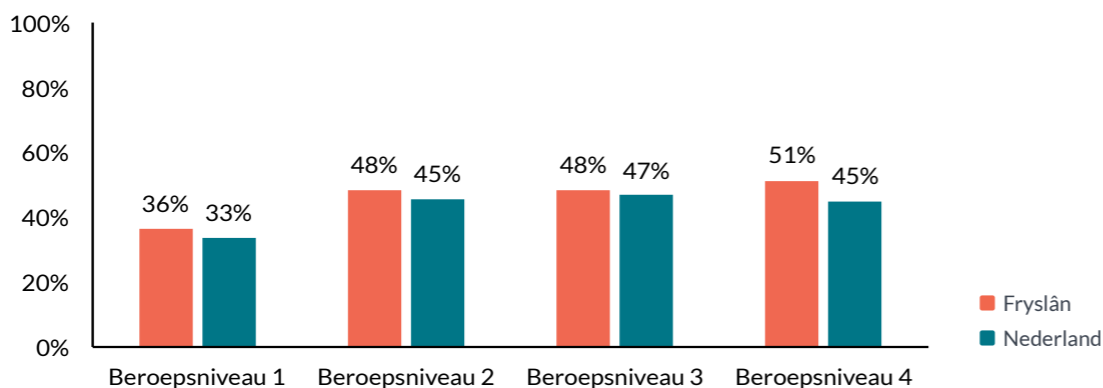
VERVANGINGSBEHOEFTE

Het percentage van de beroepsbevolking van 45-plus ten opzichte van de gehele beroepsbevolking. De vervangingsbehoefte geeft aan hoe groot de groep is die binnen nu en circa 20 jaar moet worden vervangen door nieuwe werknemers.

Op alle beroepsniveaus neemt vraag toe

Op alle beroepsniveaus moeten in Fryslân meer mensen worden vervangen dan landelijk. Maar de vervangingsbehoefte in Fryslân voor beroepsniveau 1 ligt wel lager (36%) dan voor de andere drie beroepsniveaus (48-51%). Kanttekening hierbij is dat door toenemende digitalisering en automatisering het aantal banen op beroepsniveau 1 en 2 sneller kan afnemen in de toekomst. Hierdoor kan de daadwerkelijke behoefte aan nieuwe arbeidskrachten lager zijn.

>> Vervangingsbehoefte op beroepsniveau in Fryslân en Nederland, 2020

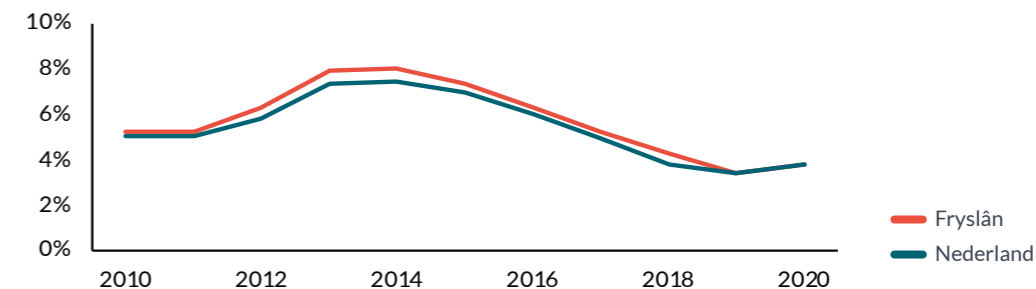

Bron: CBS, bewerking FSP

Werkloosheid onder beroepsbevolking neemt af

Door de economische crisis steeg het werkloosheidspercentage in Fryslân van 3,8 procent in 2008 naar 8 procent in 2014. Ook landelijk nam de werkloosheid in deze periode toe, van 3,7 naar 7,4 procent. Op het hoogtepunt kende Fryslân dus relatief meer werklozen dan landelijk. Na 2014 daalde de werkloosheid zowel in Fryslân als landelijk. In 2019 was het werkloosheidspercentage in Fryslân even hoog als landelijk (3,4%). Ook in 2020 was het werkloosheidspercentage in Fryslân gelijk aan landelijk (3,8%). Als gevolg van de coronacrisis nam de werkloosheid in 2020 weer licht toe.

>> Percentage werkloze beroepsbevolking in Fryslân en Nederland, 2010-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

Het totaal onbenut arbeidspotentieel in Fryslân is in 2020 8,8 procent van de bevolking tussen 15 en 75 jaar. Dit is iets hoger dan het landelijke gemiddelde van 8,5 procent (CBS, 2021). Het onbenut arbeidspotentieel omvat naast werklozen ook semiwerklozen (die óf recent werk hebben gezocht óf direct beschikbaar zijn) en onderbenutte deeltijdwerkers (mensen die meer uren willen werken en daarvoor ook beschikbaar zijn).

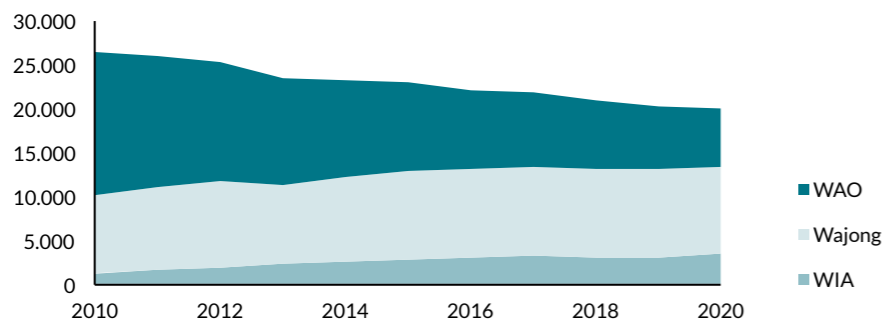
WERKLOZE BEROEPSBEVOLKING

De werkloze beroepsbevolking bestaat uit mensen (15-75 jaar) die geen betaald werk hebben, maar daar wel naar zoeken en ook direct beschikbaar zijn.

Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen nemen af in Fryslân

Niet iedereen is in staat om (volledig) te werken. Hier kunnen verschillende oorzaken voor zijn, zoals een verstandelijke beperking, een fysieke beperking of een combinatie van ziektebeelden. Sinds 2010 is het aantal arbeidsongeschiktheidsuitkeringen met 6.510 afgenomen (-33%) in Fryslân. Vooral het aantal mensen dat gebruik maakt van de verouderde WAO is afgenomen (-9.790), maar deelname aan WIA (+2.140) en Wajong (+1.140) is gestegen. Van belang hierbij is dat de verouderde WAO is vervangen door de WIA.

>> WAO, WIA en Wajong in Fryslân, 2010-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

ARBEIDSONGESCHIKTHEIDSUITKERING

Mensen met een arbeidsbeperking vormen een diverse groep op de arbeidsmarkt, zij verschillen zowel in uitkeringsituatie als in ziektebeelden en beperkingen. De samenstelling varieert dan ook van hoogopgeleiden met een lichte fysieke beperking tot mensen met een ernstige verstandelijke beperking zonder diploma. Mensen met een arbeidsbeperking kunnen drie verschillende uitkeringen krijgen: de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong), de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) en de verouderde Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO).

Aantal openstaande vacatures in Fryslân

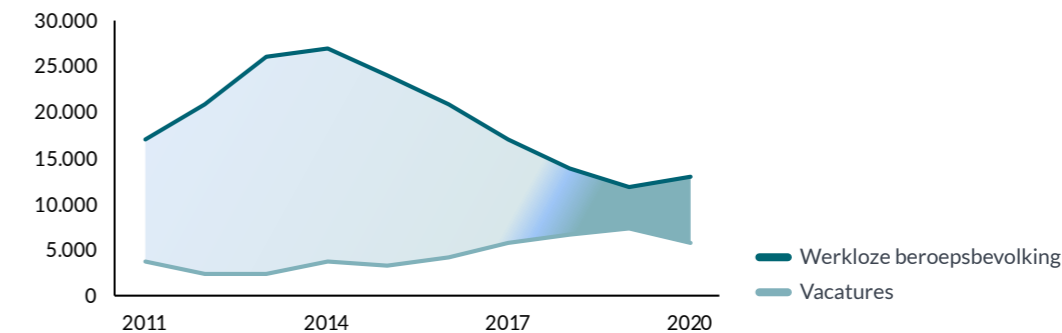
TWEEDE KWARTAAL 2021 **9.700**

Bron: UWV

Spanning op de Friese arbeidsmarkt neemt toe

Hoewel er nog steeds Friezen zijn zonder werk, is er in toenemende mate sprake van personeelstekorten. De spanning – de verhouding tussen openstaande vacatures (vraag) en werkloze beroepsbevolking (aanbod) – op de arbeidsmarkt in Fryslân neemt dus toe. Sinds 2017 is de krapte sterker geworden door economische groei in combinatie met vergrijzing van de beroepsbevolking. In 2019 is het verschil tussen het aantal vacatures en de werkloze beroepsbevolking nog maar 4.500. Steeds vaker kunnen sommige vacatures niet of moeilijk vervuld worden. In 2020 is de krapte iets afgenomen tot 7.100 als gevolg van de coronacrisis. Ter vergelijking: in 2014 was de arbeidsmarkt ruim, met een verschil van 23.300 tussen vraag en aanbod.

>> Krapte op de arbeidsmarkt in Fryslân, 2011-2020

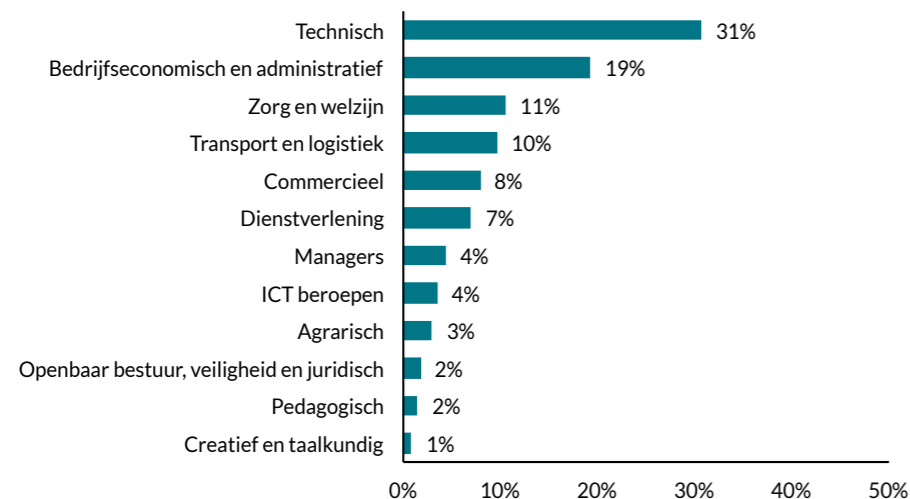
Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste vacatures in Fryslân voor technische banen

Het totaal aantal vacatures in Fryslân is tussen 2011 en 2020 toegenomen met 55 procent. In 2020 daalde het aantal vacatures wel door de coronacrisis. Vooral bij uitzendbureaus, industrie, horeca en cultuur, sport en recreatie waren minder banen en dus ook minder vacatures (UWV, 2021). In andere sectoren, zoals de zorg, groeide het aantal vacatures.

Hoewel in 2020 nog sprake is van spanning op de Friese arbeidsmarkt, neemt de krapte niet in alle sectoren toe. In Fryslân heeft de technieksector de meeste openstaande vacatures (31%).

>> Aandeel openstaande vacatures per sector in Fryslân, eerste kwartaal 2021

Bron: UWV, bewerking FSP

// **SAMENVATTEND**

De meeste inwoners van Fryslân zijn tevreden over het werkaanbod. Veel banen zijn op laag- en middelbaarniveau en minder op een hoog beroepsniveau dan landelijk. De sector zorg en welzijn biedt de meeste banen in Fryslân, gevolgd door handel en reparatie. De werkloosheid is gedaald en de arbeidsparticipatie is gestegen, maar met grote verschillen tussen de opleidingsniveaus: zo heeft de helft van de laagopgeleiden betaald werk tegen 79 procent van de hoogopgeleiden. Fryslân telt meer zzp'ers dan landelijk. De vervangingsbehoefte stijgt. De meeste vacatures staan uit in de technische sector. De werkgelegenheid in de financiële sector is fors gedaald vanwege de toegenomen digitalisering.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen brengen een Fryslân in beeld waarin een krimpende beroepsbevolking hard nodig is om aan de oplopende vervangingsbehoefte te voldoen. Deze behoefte stijgt omdat de omvangrijke Babyboomgeneratie de pensioenleeftijd (heeft) bereikt en het aantal jongeren daalt. Daar staat tegenover dat digitalisering het aantal banen liet dalen, vooral in de financiële sector. Fryslân telt de meeste banen in zorg en welzijn, een sector die de komende tijd door de toenemende dubbele vergrijzing nog meer werkenden zal vragen. Naast het werven van personeel zullen nog vaker oplossingen gezocht moeten worden in zorgtechnologie, ofwel werk(tijd) overnemende digitalisering, om aan de toenemende vraag naar zorg te kunnen voldoen. Tegelijkertijd vindt een deel van de inwoners van Fryslân de weg naar de arbeidsmarkt niet en is er nog een onbenut arbeidspotentieel. Niet iedereen sluit een-op-een aan op de functie-eisen van werkgevers, bijvoorbeeld omdat opleiding, werkervaring of vaardigheden niet (exact) overeenkomen. Het is belangrijk om deze groep te ondersteunen richting werk, bijvoorbeeld door middel van (bij)scholing en begeleiding.

INKOMEN

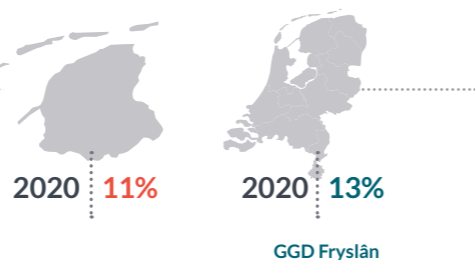
Om prettig te kunnen leven, wonen, werken en recreëren is voldoende financiële armslag nodig. Afdoende inkomen en vermogen zorgen voor deze armslag. Hoe is het gesteld met het inkomen van inwoners van Fryslân? Hoe is hun financiële ruimte, of ontbreekt het hen daaraan? Welke ontwikkelingen worden waargenomen op het gebied van schulden en armoede, en welke risico's brengen deze ontwikkelingen met zich mee?

TRENDS

- / Eén op de negen Friezen heeft moeite met rondkomen
- / Lager besteedbaar inkomen en vermogen dan landelijk
- / Minder problematische schulden dan landelijk
- / Langdurige armoede neemt toe
- / Aandeel kinderen in armoede stabiel

/ INKOMEN

Moeite met rondkomen

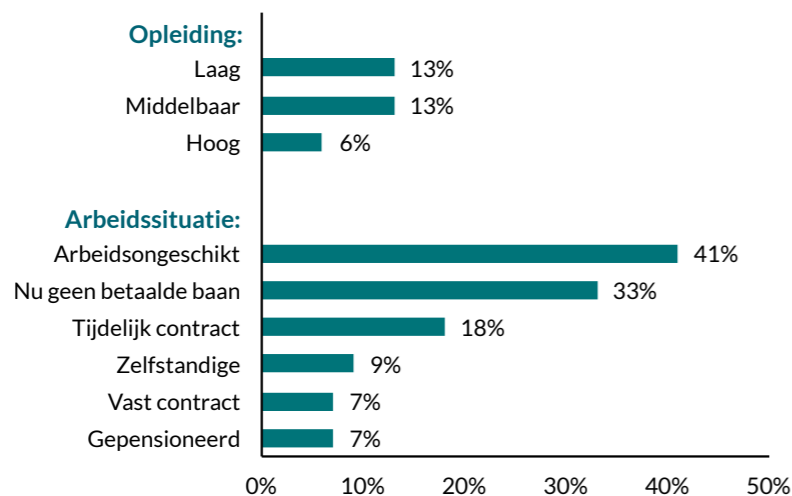
Minder inwoners moeite met rondkomen dan landelijk

In Fryslân heeft 11 procent van de inwoners moeite met rondkomen, ten opzichte van 13% landelijk (GGD Fryslân, 2020). Vooral in stedelijke GGD-regio's, zoals Amsterdam (22%) en Rotterdam-Rijnmond (16%) is het percentage dat moeite heeft met rondkomen van het huishoudinkomen hoog.

Uit onderzoek van Panel Fryslân blijkt dat ook in Fryslân inwoners van stedelijke gebieden (14%) vaker aangeven moeite te hebben met rondkomen dan inwoners van plattelandsgebieden (10%).

Daarnaast zijn opleidingsniveau en arbeidssituatie van invloed. Laag en middelbaar opgeleiden (13%) geven vaker aan moeite te hebben met rondkomen dan hoogopgeleiden (6%). Ook alleenstaanden, arbeidsongeschikten, mensen zonder betaalde baan en werkenden met een tijdelijk contract hebben meer moeite om rond te komen. Dit geldt ook voor alleenstaanden. Van de alleenstaanden jonger dan 65 jaar geeft 22 procent dit aan (Panel Fryslân, 2020).

>> Moeite met rondkomen in afgelopen twaalf maanden, 2020

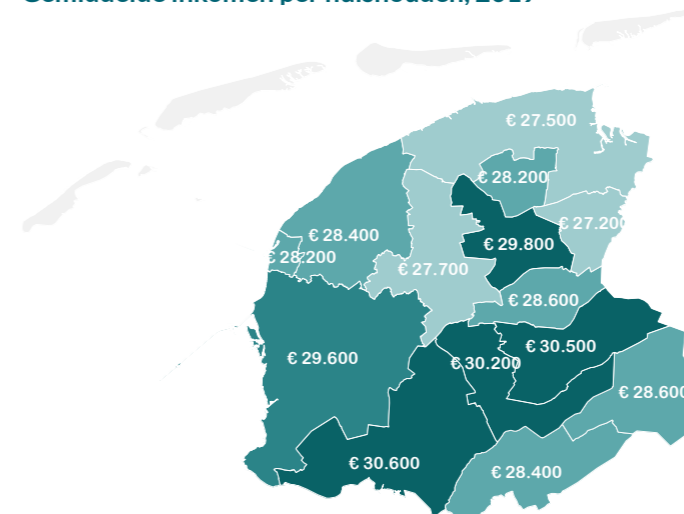

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Lager besteedbaar inkomen in Fryslân

Het gemiddeld besteedbaar inkomen per huishouden is in Fryslân in 2019 met 28.800 euro lager dan in Nederland (31.400 euro). Na Groningen is Fryslân de provincie met het laagste gemiddeld inkomen. In 2011 was het verschil tussen Fryslân en Nederland 2.100 euro, in 2019 is dit opgelopen naar 2.600 euro. Het gemiddeld inkomen in Fryslân ligt hiermee bijna 8 procent lager dan het landelijk gemiddelde. Sinds 2011 is het besteedbaar inkomen gestegen, maar landelijk (+5.200 euro) meer dan in Fryslân (+4.700 euro). Van de Friese gemeenten is het gemiddeld besteedbaar inkomen het laagst in Achtkarspelen, Noardeast-Fryslân en Leeuwarden met minder dan 27.700 euro per huishouden.

>> Gemiddelde inkomen per huishouden, 2019

Bron: CBS, bewerking FSP

GEMIDDELD GESTANDAARDISEERD BESTEEDBAAR HUISHOUDINKOMEN

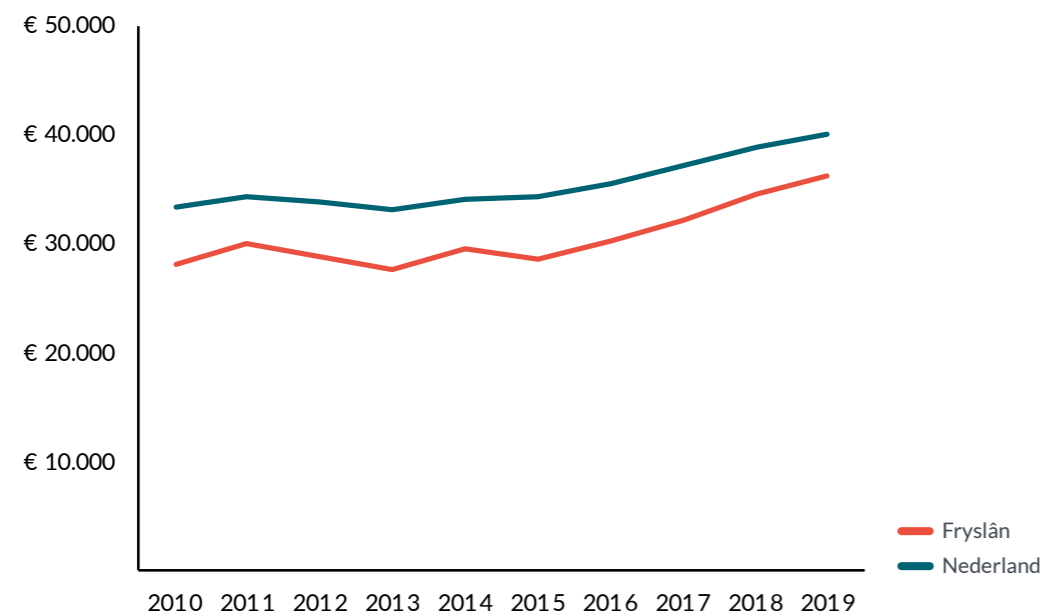
Dit is het besteedbare huishoudinkomen per jaar dat is gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens, waardoor een vergelijking tussen provincies en regio's mogelijk is. Het bedrag bestaat uit het bruto inkomen verminderd met betaalde inkomensoverdrachten, premies inkomensverzekeringen, premies ziektekostenverzekeringen en belastingen op inkomen en vermogen (CBS, 2020). Vanwege de lange benaming spreken we in dit hoofdstuk over 'besteedbaar inkomen', voor huishoudens exclusief studenten.

/ INKOMEN

Gemiddeld inkomen van zzp'er stijgt

In 2019 telt Fryslân 37.500 zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) bij wie het inkomen uit een eigen bedrijf de hoofdbron van inkomen is. Het gemiddeld (gestandaardiseerd) inkomen van deze zzp'ers is 35.900 euro in Fryslân. Dit is lager dan het landelijk gemiddelde van 39.800 euro. Sinds 2011 stijgt het gemiddeld inkomen van zzp'ers, zowel in Fryslân als landelijk. Relatief de meeste Friese zzp'ers wonen op de Waddeneilanden en in het zuiden van Fryslân (De Fryske Marren, Súdwest-Fryslân en Weststellingwerf). In 2018 hebben Friese zzp'ers in de financiële dienstverlening gemiddeld het hoogste inkomen (51.100 euro) en in de cultuur, sport- en recreatiesector het laagste (32.200 euro).

>> **Gemiddeld inkomen van zzp'ers in Fryslân en Nederland, 2011-2019**

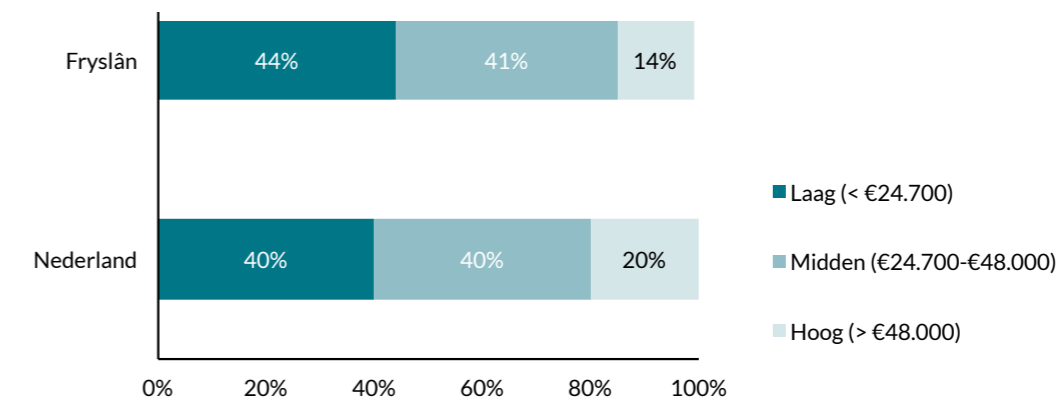

Bron: CBS, bewerking FSP

Minder hoge en meer lage inkomens in Fryslân

In Fryslân hebben in 2019 relatief minder huishoudens een hoog besteedbaar inkomen (meer dan 48.000 euro per jaar) dan het landelijk gemiddelde: 14 procent in Fryslân tegenover 20 procent landelijk. Daarentegen telt Fryslân meer huishoudens met een laag inkomen. Deze inkomensverdeling is sinds 2011 onveranderd.

>> **Inkomensverdeling in Fryslân en Nederland, 2019**

Bron: CBS, bewerking FSP

Minder inkomensongelijkheid

In Fryslân is minder inkomensongelijkheid dan landelijk. Om de mate van inkomensongelijkheid aan te geven wordt de Gini-coëfficiënt gebruikt. Hoe hoger deze Gini-coëfficiënt, hoe groter de inkomensongelijkheid. In Fryslân is in 2017 de Gini-coëfficiënt 0,25, het landelijk gemiddelde 0,29 (CBS, 2017). Zowel in Nederland als in Fryslân is de inkomensongelijkheid door de jaren heen vrij constant gebleven. De verwachting is dat dit ook op de korte termijn niet verandert.

GINI-COËFFICIËNT

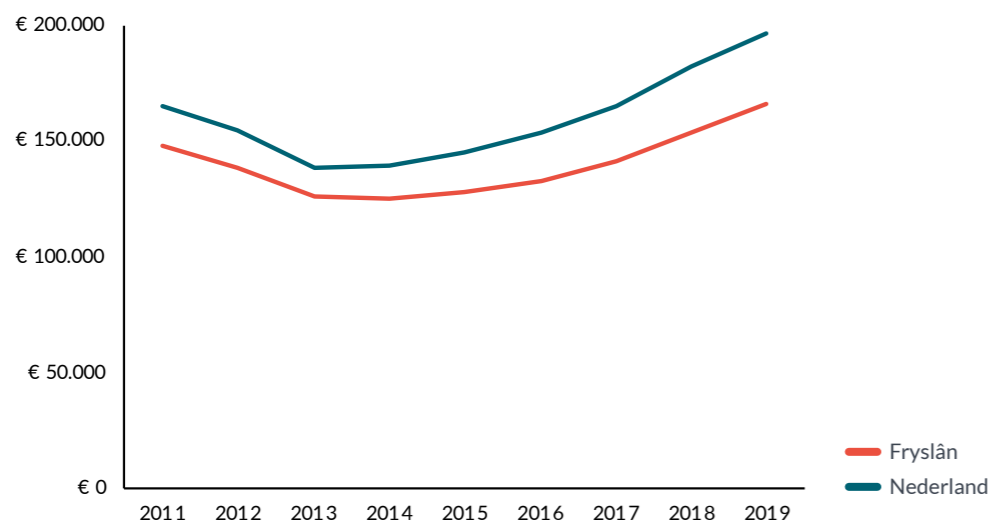
Waarden tussen 0 en 1. Als alle huishoudens een gelijk inkomen hebben, dan is de waarde 0.

Bron: CBS, 2020

Vershil gemiddeld vermogen per huishouden toegenomen

Tussen 2011 en 2019 is het gemiddeld vermogen van huishoudens (studenten niet meegerekend) toegenomen, zowel in Fryslân als in Nederland als geheel. Dit komt vooral door de stijging van de woningprijzen. Landelijk is de toename groter dan in Fryslân. In Fryslân is het gemiddeld eigen vermogen per huishouden tussen 2011 en 2019 met 17.600 euro toegenomen (van 147.700 tot 165.300 euro). Landelijk is dit in dezelfde periode met 31.200 toegenomen (van 165.100 tot 196.500 euro). In de jaren na de economische crisis van 2007/2008 is het vermogen gedaald, maar vanaf 2013 is het vermogen weer toegenomen.

>> Gemiddeld vermogen per huishouden in Fryslân en Nederland, 2011-2019

Bron: CBS, bewerking FSP

GEMIDDELD VERMOGEN

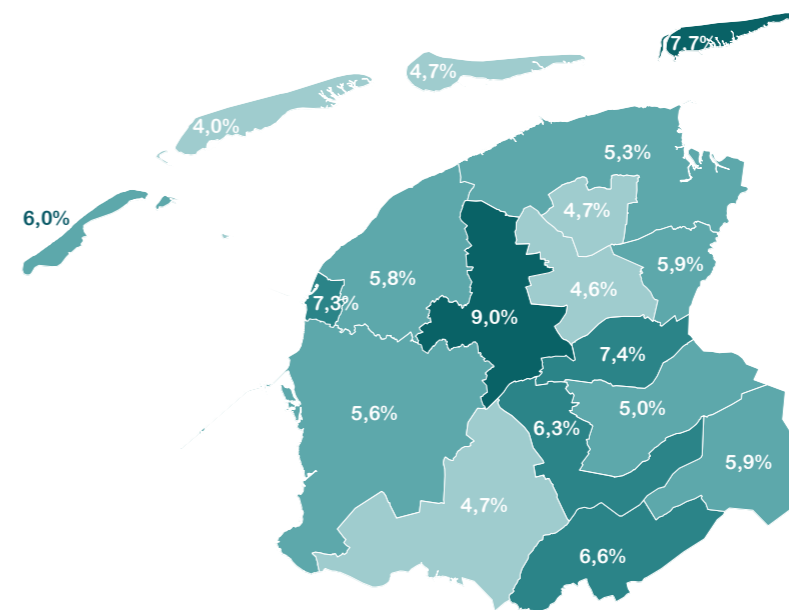
Het vermogen is het saldo van bezittingen en schulden. Bezittingen zijn spaartegoeden, effecten, de eigen woning, overig onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en overige bezittingen. Schulden omvatten onder meer schulden voor een eigen woning en consumptief krediet.

Bron: CBS

Minder huishoudens met problematische schulden

Wanneer een huishouden een geregistreerde betalingsachterstand heeft bij instanties zoals de Belastingdienst, DUO of het CJIB is er sprake van een problematische schuld. Landelijk heeft 7,6 procent van huishoudens een geregistreerde problematische schuld. In Fryslân zijn percentueel de meeste huishoudens met problematische schulden in Leeuwarden (9%) en de minste op Terschelling (4%).

>> Aandeel huishoudens met problematische schulden per Friese gemeente, 2020

Bron: CBS, bewerking FSP

LAAG INKOMEN IN 2019, NETTO PER MAAND

Alleenstaande	€ 1.090
Paar zonder kinderen	€ 1.530
Paar met kinderen	€ 2.080

Bron: CBS

/ INKOMEN

Huishoudens
in armoede

ten minste 4 jaar	2014 2,7%	2019 3,7%	2014 2,7%	2019 3,4%
minder dan 1 jaar	2014 8,6%	2019 8%	2014 8,5%	2019 7,7%

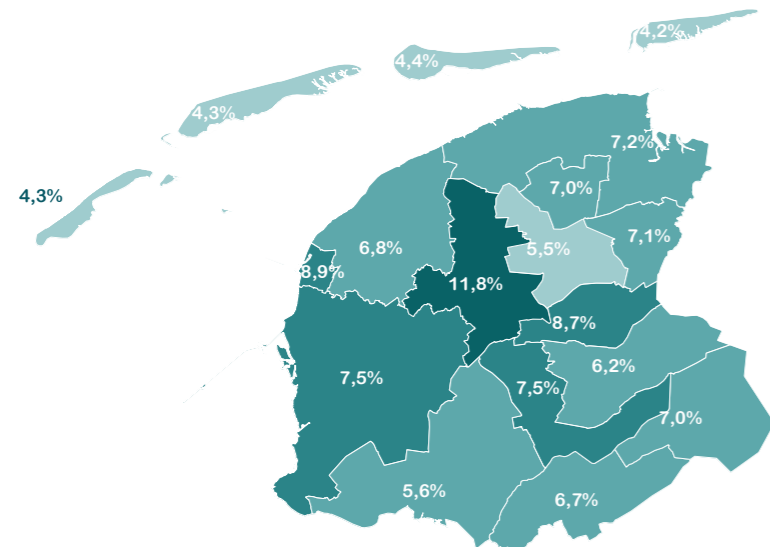
Bron: CBS, bewerking FSP

Toename langdurige, afname kortdurende armoede

Als een huishouden langdurig (vier jaar of langer) moet rondkomen van een laag inkomen neemt de ruimte om rekeningen te kunnen betalen en te kunnen voorzien in eerste levensbehoeften af. Het risico op armoede neemt daarmee toe. Het aantal huishoudens dat langdurig moet rondkomen van een laag inkomen is tussen 2014 en 2019 zowel in Fryslân als landelijk toegenomen. In 2019 ging het om 9.800 huishoudens in Fryslân, 3,7 procent van alle Friese huishoudens.

Het aantal huishoudens met kortdurende armoede (ten minste één jaar een laag inkomen) is afgenomen in de afgelopen jaren. In 2019 moest 8 procent van de Friese huishoudens (22.400 huishoudens) korte tijd rondkomen van een laag inkomen. In 2014 ging het om 8,6 procent. Het aandeel huishoudens met kortdurende armoede was in 2019 het hoogst in de gemeenten Leeuwarden (11,8%), Harlingen (8,9%) en Smallingerland (8,7%).

>> **Aandeel huishoudens met ten minste één jaar laag inkomen per Friese gemeente, 2019**

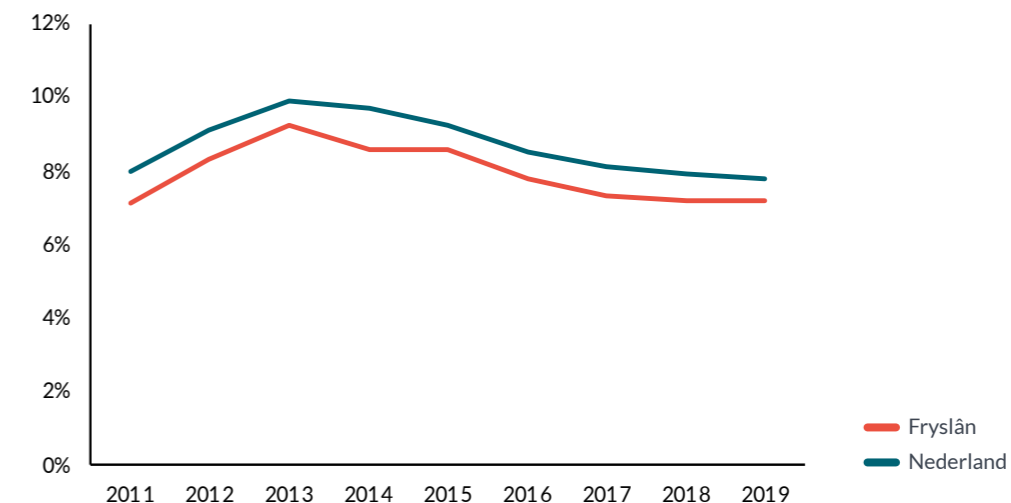
Bron: CBS, bewerking FSP

Minder kinderen in armoede

In 2019 groeiden 8.900 kinderen in Fryslân op in een huishouden dat minimaal één jaar moet rondkomen van een laag inkomen. Daarvan groeiden 5.700 kinderen op in een huishouden dat afhankelijk is van een inkomensverzekering, pensioenuitkering of een sociale voorziening zoals bijstands-, arbeidsongeschiktheid- of werkloosheidsuitkering. De andere 3.200 kinderen groeiden op in een huishouden waarin het inkomen wordt verdiend als werknemer of zelfstandige. Vergeleken met landelijk is het aandeel kinderen in armoede in Fryslân (7,2%) iets lager dan landelijk (7,8%). Opgroeien in armoede kan een negatief effect hebben op de ontwikkeling, gezondheid en welzijn van kinderen. Dat kinderen opgroeien in een huishouden met een laag inkomen komt relatief het vaakst voor onder eenoudergezinnen en gezinnen die afhankelijk zijn van een sociale voorziening. Sinds 2013 neemt het aandeel kinderen dat opgroeit in armoede af, maar deze daling zet in 2017-2019 niet verder door.

>> **Percentage kinderen (jonger dan 18 jaar) in armoede, 2011-2019**

Bron: CBS, bewerking FSP

// SAMENVATTEND

Elf procent van de inwoners van Fryslân heeft moeite met rondkomen. Het besteedbaar inkomen is in Fryslân lager dan landelijk, en de provincie telt minder hoge en meer lage inkomens. Er is wel minder inkomensongelijkheid dan landelijk. De langdurige armoede neemt toe, de kortdurende af. Fryslân telt minder inwoners met problematische schulden en minder kinderen in armoede dan landelijk. Het gemiddelde huishoudvermogen is toegenomen en het gemiddelde inkomen van zzp'ers gestegen.

// WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?

Deze ontwikkelingen, waargenomen tot het uitbreken van de coronacrisis en het uitroepen van maatregelen, schetsen zowel een hoopvol als een somber beeld. Moeite met rondkomen, problematische schulden en armoede trekken een zware wissel op het welbevinden van mensen, maar ook op hun participatiekansen en gezondheid. Fryslân telt relatief veel mensen met een laag inkomen, wat een hoger risico geeft tot het vervallen in armoede. Sinds 2013 daalt het aantal inwoners in armoede door de economische groei. In 2017-2019 stagneert deze daling echter en blijft het aandeel inwoners in armoede nagenoeg gelijk ondanks de aantrekkende economie (FSP, 2021). Kinderen, opgroeiend in armoede, maken een moeizame start in hun leven en de kans is groot dat daarmee een wankel fundament voor hun verdere leven wordt gelegd. Hoe langer schulden duren, hoe moeilijker het is om een schuldenvrije situatie te bereiken. De coronamaatregelen hebben een grote invloed op onder meer de inkomenssituatie van veel inwoners. Heeft de stijging van het gemiddeld inkomen van zzp'ers bijvoorbeeld doorgezet? Omdat financiële armslag essentieel is voor de leefbaarheid, verdient het thema, én de effecten van de recente coronamaatregel erop, een belangrijke plek op de maatschappelijke en beleidsagenda.

FYSIEKE LEEFOMGEVING

- //
- Wonen
- Bereikbaarheid
- Landschap en milieu

Makelaardij

12
//

WONEN

Een passende woning en een prettige leefomgeving dragen in hoge mate bij aan de leefbaarheid en het welbevinden van mensen: wie tevreden is met de woning en de woonomgeving is vaker tevreden met het leven (Van Beuningen, 2018). Met het ingaan van de Omgevingswet 2022 wordt er breed en integraal gekeken naar wonen en omgevingsvraagstukken. Hoe is het gesteld met wonen in Fryslân? Zijn er voldoende woningen, en zijn die geschikt voor iedere levensfase? En hoe staat het met de betaalbaarheid van woningen?

TRENDS

- / Inwoners tevreden over woning en woonomgeving
- / Minder toename aantal woningen dan landelijk
- / Meer koop- en eengezinswoningen dan landelijk
- / Hoogopgeleiden vaker koopwoning
- / Vraagprijs woning groeit sneller dan koopkracht huishoudens

/ WONEN

geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor hun woning

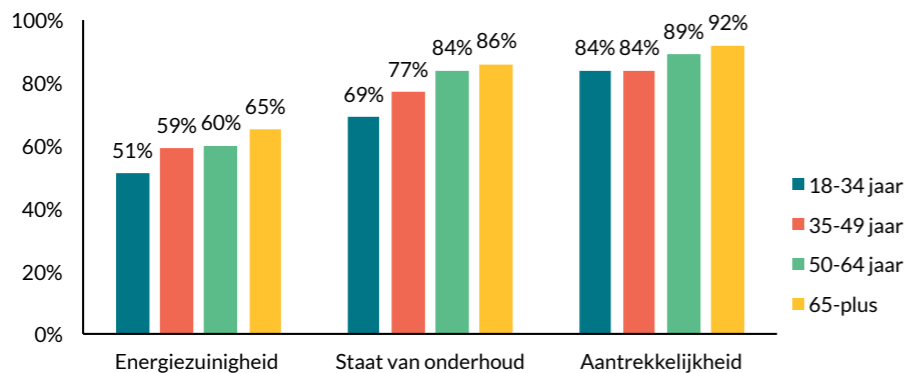
Bron: Panel Fryslân, 2020

Jongvolwassenen minst tevreden over woning

De inwoners van Fryslân zijn over het algemeen erg tevreden over hun woning: gemiddeld waarderen zij deze met een 8,2. Wel zijn er verschillen tussen groepen. De oudere leeftijdsgroepen zijn het meest tevreden over hun woning. Daarnaast is het rapportcijfer van mensen die in een huurwoning wonen (7,4) een heel punt lager dan van degenen met een koopwoning (8,4). Verder valt op dat inwoners op het platteland iets tevredener zijn over hun woning (8,3) dan inwoners van stedelijke gebieden (8,1).

Over allerlei kenmerken van de woning zijn jongvolwassenen minder tevreden dan oudere leeftijdsgroepen. Zo is ruim twee derde van de jongvolwassenen (69%) tevreden over de staat van onderhoud van de woning, terwijl dit voor de oudste leeftijdsgroep oploopt tot 86 procent. Ditzelfde is te zien bij de tevredenheid over de energiezuinigheid van de woning.

>> Tevredenheid van inwoners Fryslân over kenmerken woning naar leeftijd, 2020

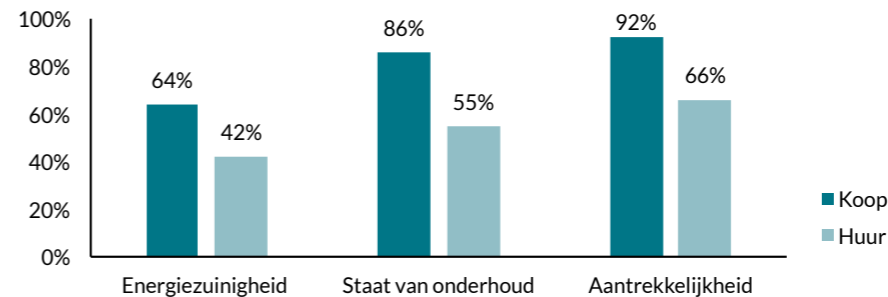
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Huurders minder tevreden

Tussen koop- en huurhuisbewoners zijn duidelijk verschillen in tevredenheid over de diverse kenmerken van de woning. Zo is 86 procent van de woningeigenaren tevreden over de staat van onderhoud van de woning, tegenover 55 procent van de huurders.

>> Tevredenheid van inwoners Fryslân over koop- en huurwoning, 2020

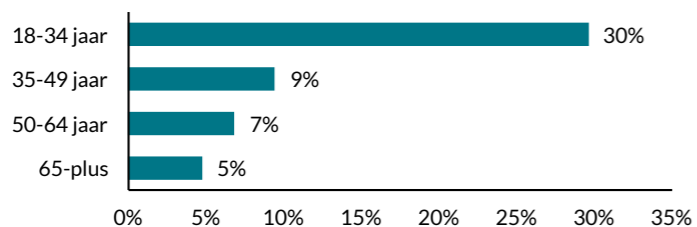

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Jongvolwassenen verhuizen het vaakst

Naast de woning scoort ook de woonomgeving hoog onder de inwoners van Fryslân: 86 procent vindt dat ze in een aantrekkelijk dorp of fijne wijk wonen. Inwoners van Fryslân zijn vrij honkvast. Zij wonen gemiddeld 24,8 jaar in hun huidige woonplaats. Eén op de tien inwoners geeft aan in de afgelopen twee jaar te zijn verhuisd. Van hen deed 63 procent dat binnen een straal van 5 kilometer, 30 procent tussen de 5 en 35 kilometer, en 7 procent 35 kilometer of verder. Jongvolwassenen verhuizen het vaakst: 30 procent van de jongvolwassenen (18-34 jaar) is in de afgelopen twee jaar verhuisd. Van de 65-plussers ging het om slechts 5 procent. Ontevredenheid met de woning is het meest genoemde verhuismotief voor de verhuizers (33%), gevolgd door persoonlijke omstandigheden (huwelijk, samenwonen, scheiding, etc.; 29%) en de wens een huis te kopen (19%).

>> Percentage van inwoners in Fryslân dat in de afgelopen twee jaar is verhuisd, 2020

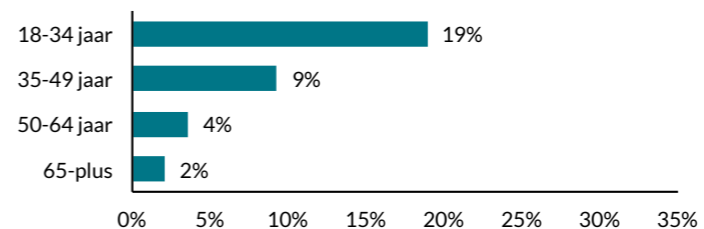

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Jongvolwassenen willen in omgeving blijven

Zeven procent van de Friezen is van plan om binnen twee jaar te verhuizen en 23 procent misschien. Jongvolwassenen geven deze wens veel vaker aan dan andere leeftijdsgroepen. Wat opvalt is dat jongvolwassenen meestal binnen een straal van 5 kilometer willen verhuizen en dus in de eigen omgeving willen blijven (64% van de verhuisgeneigden) (FSP et al., 2021). Of iemand wil verhuizen verschilt naar arbeidssituatie en het perspectief op de toekomst. Niet-werkenden (43%) geven vaker dan werkenden (29%) en gepensioneerden (19%) aan (misschien) te gaan verhuizen in de komende jaren. Mensen die de toekomst van hun dorp/wijk zonnig inzien zijn minder geneigd te willen verhuizen (21%) dan mensen die daar zorgen over hebben (38%).

>> Percentage van inwoners Fryslân dat van plan is om de komende twee jaar te verhuizen, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Wat zijn de belangrijkste verhuismotieven?

- 29% Ontevredenheid huidige woning
- 20% Persoonlijke omstandigheden (huwelijk, samenwonen, scheiding, etc.)
- 17% Gezondheid (wil kleinere, gelijkvloerse woning)
- 15% Werk
- 15% Wil huis kopen

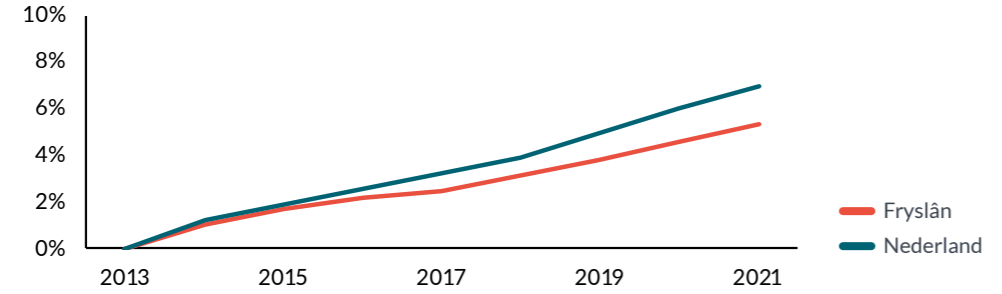

/ WONEN

Enige toename aantal woningen

Op 1 januari 2021 telde Fryslân 304.693 woningen, 5,3 procent meer dan acht jaar ervoor. Deze toename is minder sterk dan de landelijke toename van 6,9 procent.

>> **Percentuele toename woningvoorraad Fryslân en Nederland sinds 2013, 2013-2021**

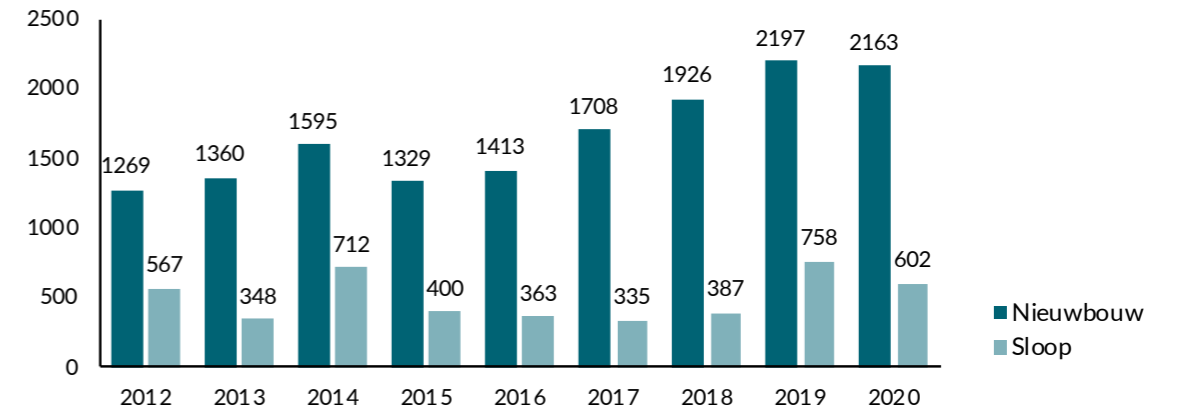
Bron: CBS, bewerking FSP

Meer nieuwbouw, maar ook toename sloop

De afgelopen jaren neemt het aantal nieuwbouwwoningen in Fryslân toe, in 2020 waren dit er 2.163. Maar ook worden er woningen gesloopt: jaarlijks tussen de 330 en 750 woningen. In 2020 ging het in Fryslân om 602 woningen. Per saldo kwamen er in 2020 dus ruim 1.500 woningen bij.

>> **Aantal nieuwbouwwoningen en sloop in Fryslân, 2012-2020**

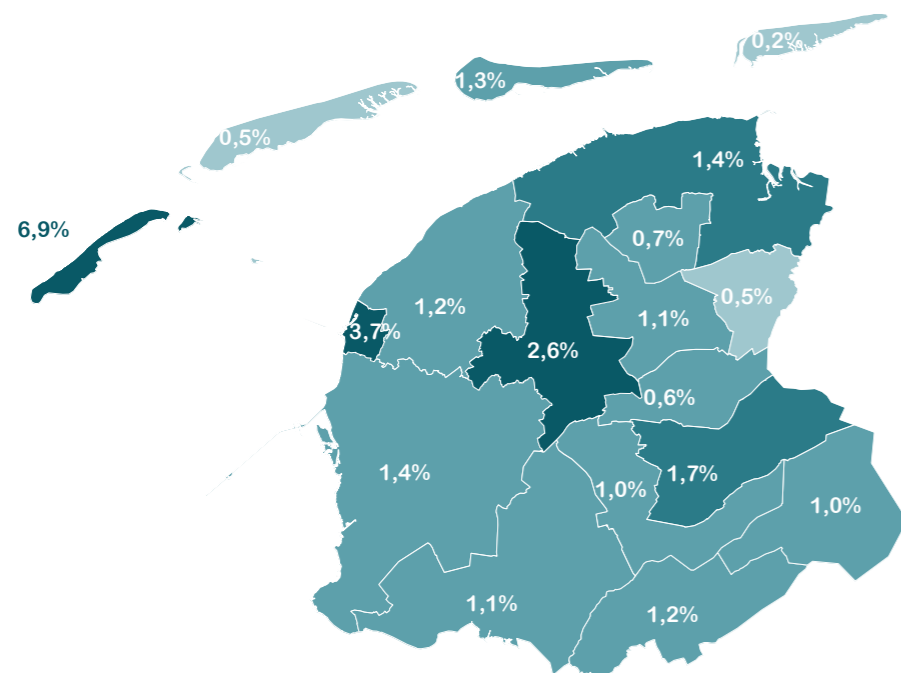

Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste nieuwe woningen in Leeuwarden

Van 1 januari 2019 tot 1 januari 2021 steeg het aantal woningen op Vlieland relatief het meest (+6.9%, 39 woningen) en op Schiermonnikoog het minst (+0,2%, 1 woning). In absolute aantallen was de groei het sterkst in de gemeente Leeuwarden (+1.574 woningen). In Fryslân als geheel is in deze periode vooral het aantal huurwoningen toegenomen (+1,4%), de toename van het aantal koopwoningen is kleiner (+0,4%).

>> Toename woningvoorraad Fryslân 2019-2021

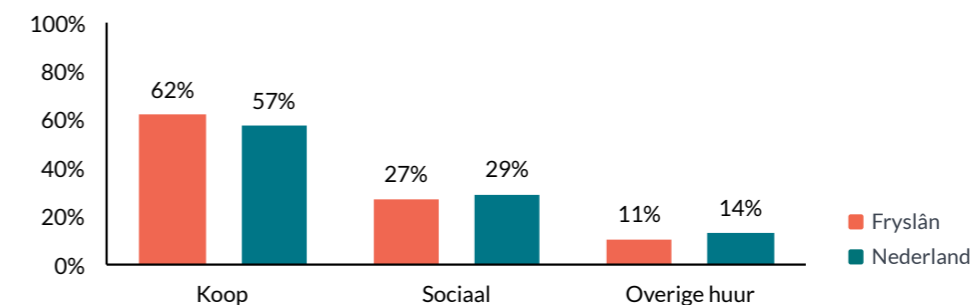

Bron: CBS, bewerking FSP

Meer koop- dan huurwoningen

Fryslân heeft een hoog aandeel koopwoningen: 62 procent van de woningvoorraad. Landelijk gaat het om 57 procent. Het grootste deel van de huurwoningen in Fryslân zijn sociale huurwoningen. Bij drie op de tien huurwoningen in Fryslân gaat het om 'overige huurwoningen'. Dit betekent dat ze in bezit zijn van bedrijven, particulieren en institutionele beleggers. Het aantal overige huurwoningen is in Fryslân in de afgelopen jaren toegenomen (+26%), van 25.234 in 2012 naar 31.854 in 2020. Een reden voor deze toename kan liggen in de lage rentestand, waardoor het kopen van woningen voor de verhuur als een goede belegging wordt gezien.

>> Woningvoorraad naar eigendom in Fryslân en Nederland, 2020

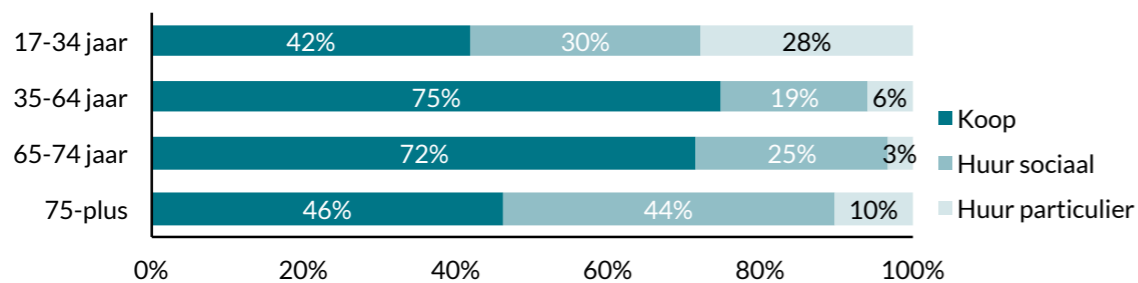

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Meeste volwassenen hebben een koopwoning

De meeste inwoners van Fryslân tussen de 35 en 74 jaar hadden in 2018 een koopwoning. De meerderheid van de zelfstandig wonende jongvolwassenen (17-34 jaar) woont in een huurwoning (28% in particuliere en 30% in de sociale sector). Vanaf 75 jaar neemt het aandeel huurwoningen weer toe en het aandeel koopwoningen af. Het hoogste aandeel sociale huurwoningen wordt bewoond door 17-34-jarigen (30%) en 75-plussers (44%).

>> Huur- of koopwoning naar leeftijd hoofdkostwinner in Fryslân, 2018

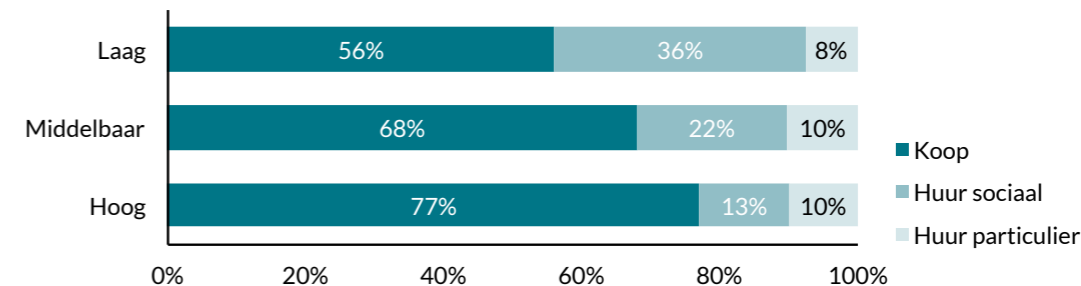

Bron: Ministerie BZK, bewerking FSP

Hoogopgeleiden vaker koopwoning

Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe vaker iemand in een koopwoning woont: 77 procent van de hoogopgeleide inwoners hebben een koopwoning en 56 procent van de laagopgeleiden. Omgekeerd is deze trend ook te zien in de sociale huursector, waar 36 procent van de bewoners laag zijn opgeleid en 13 procent hoog.

>> Woningeigendom naar opleidingsniveau hoofdkostwinner in Fryslân, 2018

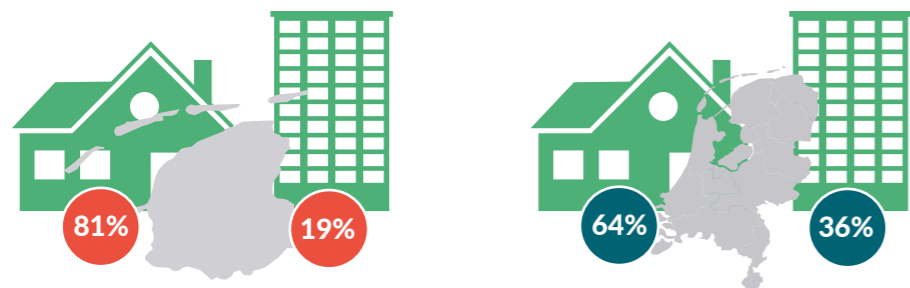

Bron: Ministerie BZK, bewerking FSP

Grotere en meer eengezinswoningen in Fryslân

De gemiddelde woningoppervlakte van een eengezinswoning is in Fryslân groter dan landelijk: 151m² tegenover 141m². Fryslân heeft relatief meer eengezinswoningen en minder meergezinswoningen dan landelijk. Meergezinswoningen hebben zowel in Fryslân als landelijk gemiddeld dezelfde grootte (81m²). Sinds 2012 is het aantal meergezinswoningen in Fryslân meer gestegen (+19%) dan landelijk (+13%). De toename van eengezinswoningen is in Fryslân (+3%) en Nederland (+5%) vergelijkbaar.

>> Percentage een- en meergezinswoningen in Fryslân en Nederland, 2021

Bron: CBS, bewerking FSP

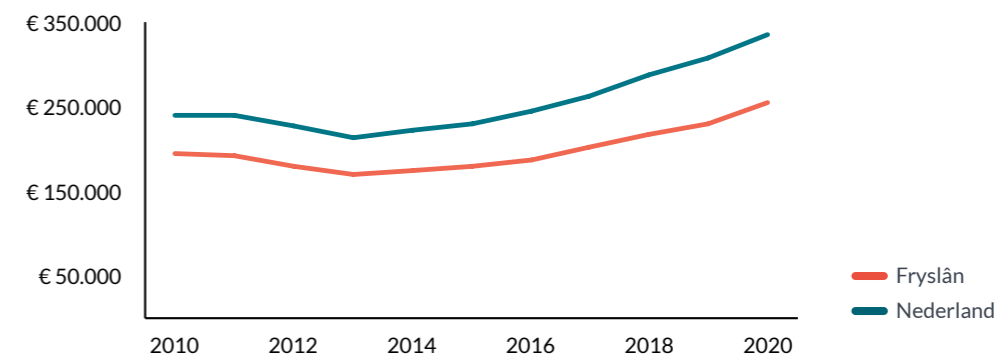
EEN- EN MEERGEZINSWONINGEN

Een eengezinswoning kenmerkt zich door het ontbreken van onder- en bovenburen, bijvoorbeeld een (vrijstaand) woonhuis of een tussenwoning. Bij een meergezinswoning kan een bewoner zowel onder- als bovenburen hebben, bijvoorbeeld een appartement of flat.

Stijging verkoopprijs woningen

De gemiddelde verkoopprijs van woningen stijgt zowel in Fryslân als landelijk. In Fryslân zijn woningen gemiddeld nog steeds goedkoper dan in Nederland. In 2020 werd een woning in Fryslân voor gemiddeld 254.223 euro verkocht, landelijk was dit 334.488 euro. De huizenprijzen in Fryslân en Nederland vertonen vrijwel dezelfde stijgende trend. De prijzen van woningen daalden na het uitbreken van de economische crisis in 2007. In 2013 bereikten de verkoopprijzen een dieptepunt, daarna zijn de prijzen weer gestegen. In Fryslân was de stijging van de verkoopprijs van woningen vanaf 2013 wel minder sterk dan landelijk.

>> Gemiddelde verkoopprijs in Fryslân en Nederland, 2010-2020

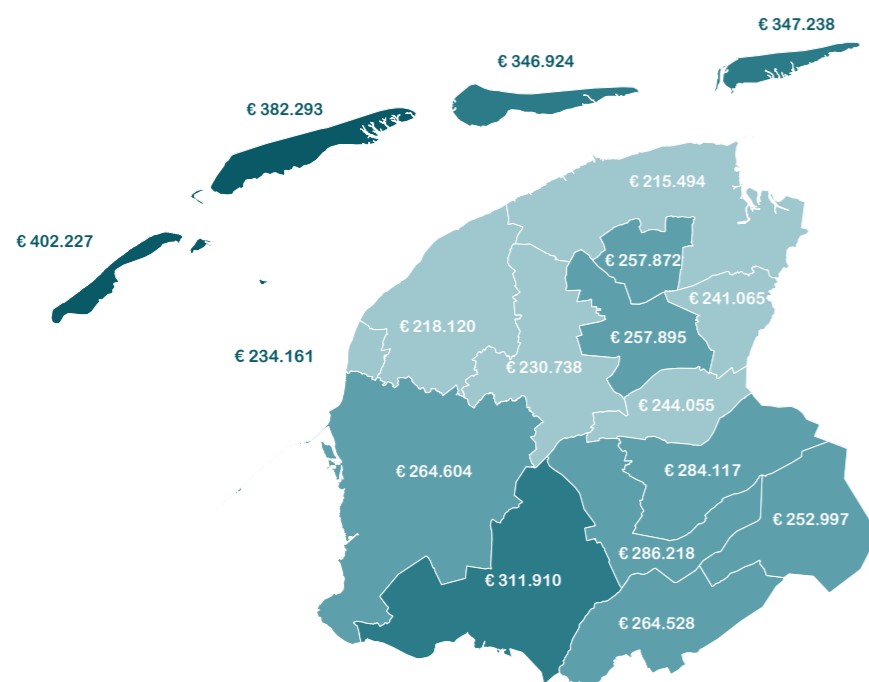

Bron: CBS, bewerking FSP

Duurste huizen op Waddeneilanden

In 2020 waren in Fryslân de verkochte woningen op de vier Waddeneilanden gemiddeld het duurst. Op het vasteland waren de verkoopprijzen het hoogst in de gemeente De Fryske Marren. De goedkoopste woningen waren te vinden in de gemeenten Noardeast-Fryslân (215.494 euro) en Waadhoeke (218.120 euro). De afgelopen tien jaar zijn de woningprijzen in alle Friese gemeenten gestegen, maar de sterkste toename was op Ameland (+67%) en in Tytsjerksteradiel (+49%).

>> Gemiddelde verkoopprijs woningen per Friese gemeente, 2020

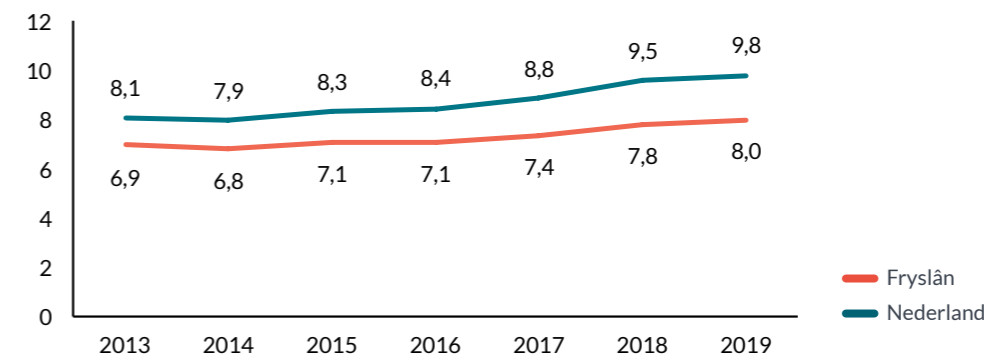

Bron: CBS, bewerking FSP

Prijs koopwoningen groeit sneller dan koopkracht huishouden

In 2019 is er een hoger jaarlijks inkomen van een huishouden nodig om een woning te kopen dan in 2013, zowel in Fryslân als landelijk. In Fryslân was het in 2013 nog mogelijk om met 6.9x het jaarinkomen (24.500 euro) een woning te kopen (169.899 euro), maar in 2019 is dit 8x (28.800 euro) voor een koopwoning (230.643 euro). Landelijk is deze stijging nog groter, van 8x in 2013 naar 9,8x in 2018.

>> Benodigde jaarlijkse koopkracht voor aankoop woning, 2013-2018

Bron: CBS, bewerking FSP

JAARLIJKSE KOOPKRACHT VOOR AANKOOP WONING

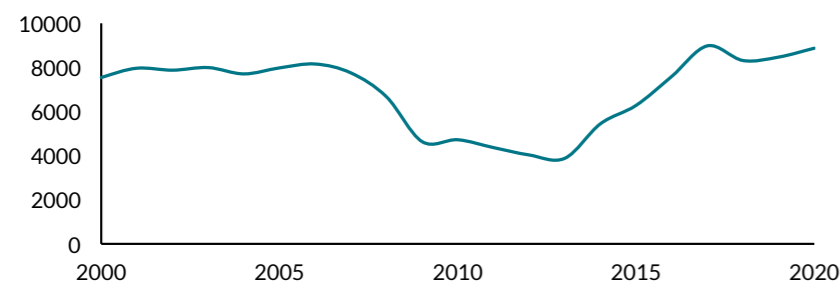
Dit is de gemiddelde koopprijs van een woning gedeeld door het gemiddelde jaarinkomen van een huishouden (excl. studenten).

/ WONEN

Herstel transacties koopwoningen

De kredietcrisis vanaf 2008 zorgde ervoor dat er aanzienlijk minder woningen werden verkocht in Fryslân. Het dieptepunt was in 2013 met slechts 3.878 verkochte woningen in het gehele jaar. Vanaf 2017 is het aantal transacties in Fryslân, met 8.977 verkochte woningen, weer op het niveau van voor de crisis. In 2020 werden er in totaal 8.870 woningen in de provincie verkocht.

>> Aantal transacties koopwoningen Fryslân, 2000-2020

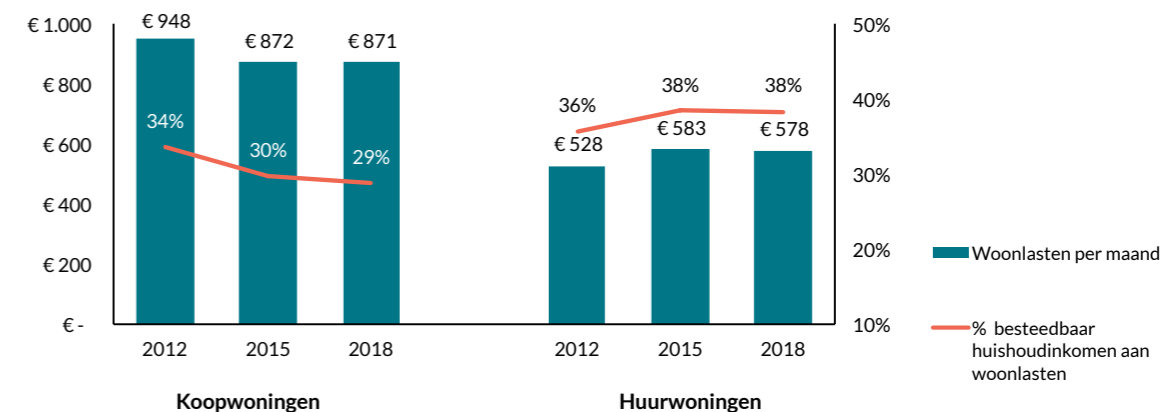
Bron: CBS, bewerking FSP

Daling woonlasten koopwoningen, stijging huurwoningen

De woonlasten per maand zijn voor koopwoningen in 2018 (871 euro) lager dan in 2012 (948 euro). Voor zowel sociale als particuliere huurwoningen zijn ze daarentegen juist gestegen van 528 euro naar 578 euro. Hetzelfde verschil is ook te zien bij het percentage van het besteedbaar huishoudinkomen dat maandelijks aan woonlasten wordt besteed. Huishoudens met een koopwoning besteden gemiddeld 29 procent van hun inkomen aan woonlasten, huishoudens met een huurwoning gemiddeld 38 procent. Landelijk gaat het om dezelfde percentages. De stijging voor huurders komt door het stijgen van de huurprijzen en niet door hogere bijkomende woonlasten, zoals gemeentebelastingen en uitgaven aan energie en water. Als de woonlasten van het inkomen worden afgetrokken houden de inwoners van Fryslân procentueel niet meer over dan het landelijk gemiddelde, doordat in Fryslân zowel het inkomen als de woonkosten (uitgedrukt in euro's) lager zijn dan gemiddeld in Nederland.

>> Maandelijkse totale woonlasten en percentage van besteedbaar huishoudinkomen, 2012, 2015 en 2018

Bron: CBS, bewerking FSP

TOTAAL WOONLASTEN

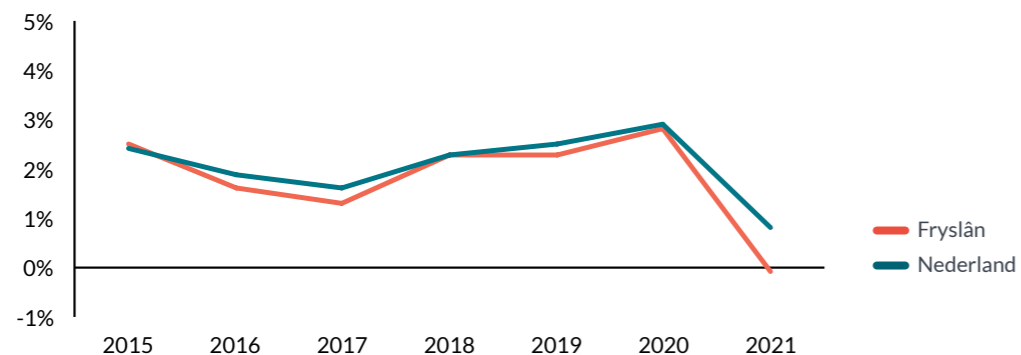
Het gemiddelde totale bedrag aan woonkosten, zoals huur- of hypotheeklasten, inclusief de bijkomende woonuitgaven zoals: onroerendzaakbelasting, premies voor woonverzekeringen, rioolrechten, gas, water, elektra.

/ WONEN

Jaarlijkse huurverhoging in Fryslân onder het landelijke

De gemiddelde jaarlijkse huurverhoging is in Fryslân in 2021 lager dan landelijk. In 2020 was de huurverhoging in Fryslân met 2,8 procent vergelijkbaar met de landelijke verhoging van 2,9 procent. Maar in 2021 is de huurverhoging in Fryslân sterk afgenomen tot -0,01 procent. Landelijk was de huurverhoging afgenomen tot 0,8 procent. In de praktijk betekent dit dat de gemiddelde huurwoning in Fryslân goedkoper is geworden in vergelijking met 2020. Dit zijn percentages inclusief huurharmonisatie, waarbij de huurprijs van een woning bij wisseling van huurder meer mag stijgen dan de voor dat jaar geldende maximale huurverhoging. De gemiddelde huurharmonisatie draagt in Fryslân en Nederland gemiddeld tussen 0,4 tot 0,6 procent bij aan de huurverhoging.

>> Jaarlijkse huurverhoging Fryslân en Nederland, 2015-2021

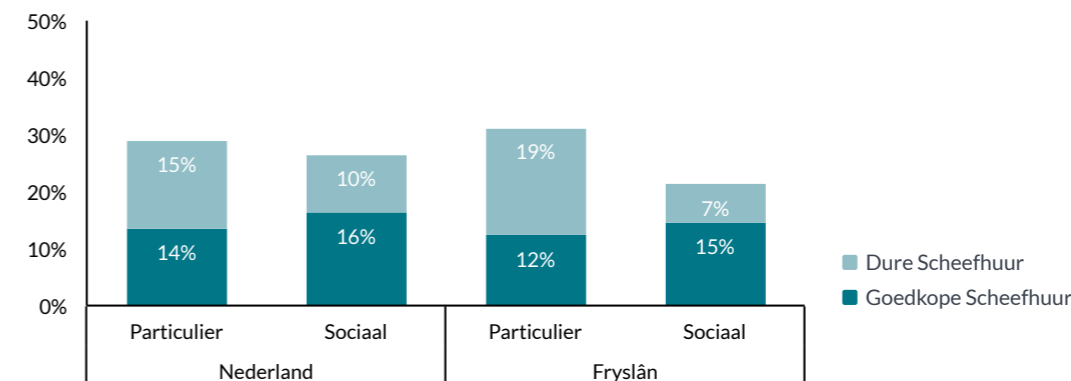

Bron: CBS, bewerking FSP

Dure scheefhuur in particuliere sector

In de particuliere huursector is te zien dat in Fryslân vooral sprake is van dure scheefhuur, landelijk is er sprake van zowel goedkope als dure scheefhuur. De sociaal huursector heeft zowel in Fryslân als landelijk meer te maken met goedkope scheefhuur. In Fryslân is er wel sprake van minder dure scheefhuur onder de sociale huurders. Van 2012 tot 2018 is de goedkope scheefhuur afgenomen in alle huursectoren, zowel landelijk als in Fryslân. Dure scheefhuur is juist toegenomen. Dit kan leiden tot meer financiële problemen bij huurders.

>> Scheefhuur Fryslân en Nederland, 2018

Bron: CBS, bewerking FSP

SCHEEFHUUR

Goedkope scheefhuur: mensen hebben een te hoog inkomen voor de huurkosten. Dit kan leiden tot doorstromingsproblematiek.

Dure scheefhuur: mensen hebben een te laag inkomen voor de huurkosten. Dit kan leiden tot financiële problematiek.

// **SAMENVATTEND**

Inwoners geven hun woning en woonomgeving gemiddeld een ruime 8, maar er zijn behoorlijke verschillen tussen leeftijdsgroepen, woningeigenaren en huurders. Het minst tevreden is men over de energiezuinigheid. Jongvolwassenen geven het laagste cijfer voor wonen. Deze groep verhuist het vaakst. Fryslân telt meer koop- en eengezinswoningen dan landelijk, en de meeste volwassenen hebben een koopwoning. De toename van nieuwbouwwoningen is minder sterk dan landelijk. De stijging van huizenprijzen is lager dan landelijk, maar is sterker dan de koopkrachtgroei van huishoudens. Dure scheefhuur komt vooral voor in de particuliere sector: de huurlasten zijn (te) hoog voor het verworven inkomen.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen brengen aan het licht dat het prettig wonen is in Fryslân. Ook de omgeving wordt hoog gewaardeerd. Zorgelijk is dat de woningprijzen recentelijk sneller stijgen dan de huishoudbudgetten. Dit maakt het voor starters moeilijk om de financiering van een woning rond te krijgen. De prijzen liggen lager dan het landelijk gemiddelde, wat het voor mensen uit 'duurdere' gebieden aantrekkelijk maakt om naar Fryslân te verhuizen, zeker nu het online-werken door de coronacrisis gemeengoed is geworden. Het zijn vaker de hoogopgeleiden die online werken, én over de nodige financiële armslag beschikken. Uit recente nieuwsberichten komt naar voren dat het kopen van een woning voor veel jongeren onmogelijk is geworden, omdat zij lastiger aan hypotheekverplichtingen kunnen voldoen en andere kopers hen overbieden. Een tweede spanningspunt is het overheidsbeleid dat van de snel groeiende groep ouderen vraagt langer thuis te wonen, waardoor minder woningen voor doorstroming beschikbaar komen. Tot slot stijgt het aantal eenpersoonshuishoudens, een stijging die om meer en kleinere woningen vraagt. Goed en passend wonen voor alle inwoners van Fryslân is een complex en urgent vraagstuk.

BEREIKBAARHEID

Bereikbaarheid van voorzieningen, informatie, werk en contacten lijkt steeds belangrijker te worden, zowel fysiek als digitaal. De fysieke mobiliteit is de afgelopen eeuw sterk toegenomen (Steenbekkers & Vermeij, 2013). Het wegennet is verbeterd, het autogebruik gestegen en het openbaar vervoer uitgebreid. Daardoor is het gemakkelijker geworden om grotere afstanden te overbruggen en hoeft het leven zich niet meer uitsluitend in de nabije omgeving van de woning af te spelen. Door de toegenomen mobiliteit is het bijvoorbeeld mogelijk op afstand van werk te wonen of gebruik te maken van voorzieningen buiten de woonplaats. De digitale bereikbaarheid wordt ook steeds belangrijker, en dit belang is door de coronasituatie toegenomen. Hoe is het met de fysieke en digitale bereikbaarheid in Fryslân gesteld? En hoe denken inwoners van Fryslân hierover?

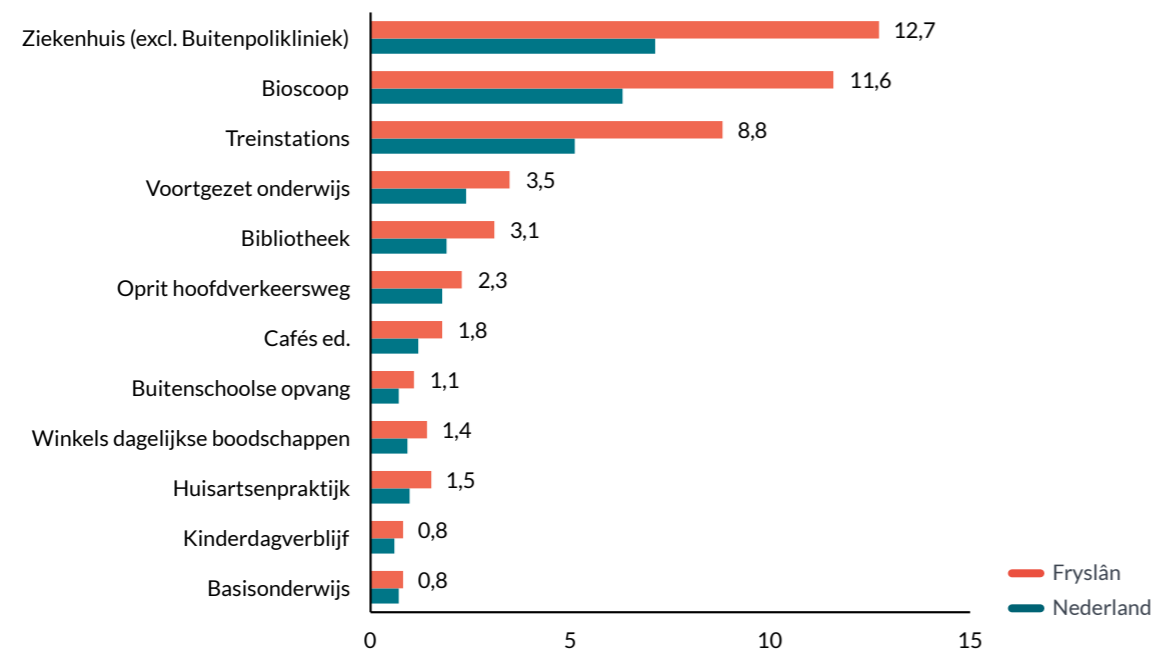
TRENDS

- / Langere afstand naar voorzieningen dan landelijk
- / Meer kilometers afgelegd dan landelijk, vooral met auto
- / Opmars van e-bike als vervoermiddel
- / Sneller met auto dan met OV naar Randstad
- / Eén op de vijf inwoners ontevreden over internetverbinding

Afstand tot voorzieningen groter in Fryslân

De aanwezigheid van voorzieningen wordt door inwoners van Fryslân als de belangrijkste voorwaarde genoemd om aangenaam te kunnen wonen. De gemiddelde afstand tot voorzieningen is in Fryslân groter dan in Nederland vanwege het plattelandskarakter van de provincie. Inwoners van Fryslân moeten daardoor meer kilometers afleggen dan de gemiddelde Nederlander. Vooral de afstand tot een ziekenhuis, bioscoop en treinstation ligt ver boven het Nederlands gemiddelde. Deze regionale voorzieningen bevinden zich vooral in de grotere Friese plaatsen. De afstanden tot basisonderwijs en kinderopvang verschillen het minst met het landelijk gemiddelde.

>> Gemiddelde afstand in km tot voorzieningen in Fryslân en Nederland, 2019

Bron: CBS, bewerking FSP

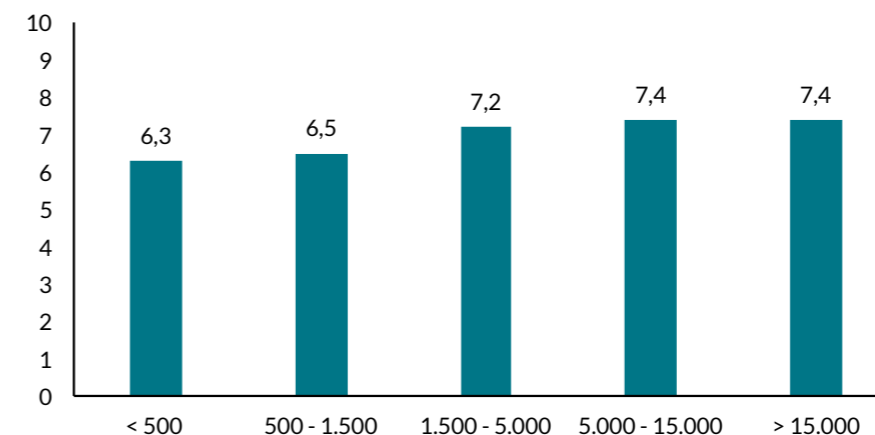
geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor voorzieningen

Panel Fryslân, 2020

In grotere kernen hogere tevredenheid voorzieningen

De inwoners van Fryslân waarderen de voorzieningen in hun dorp of wijk gemiddeld met een 7,1. Dit cijfer stijgt naarmate een kern meer inwoners telt. Er lijkt een verband te zijn tussen de beschikbaarheid van voorzieningen en het cijfer dat inwoners geven aan dit voorzieningenniveau. Hoe kleiner het dorp, hoe minder voorzieningen en hoe lager het rapportcijfer.

>> Gemiddeld cijfer voor voorzieningen naar omvang woonkern (aantal inwoners) in Fryslân, 2020

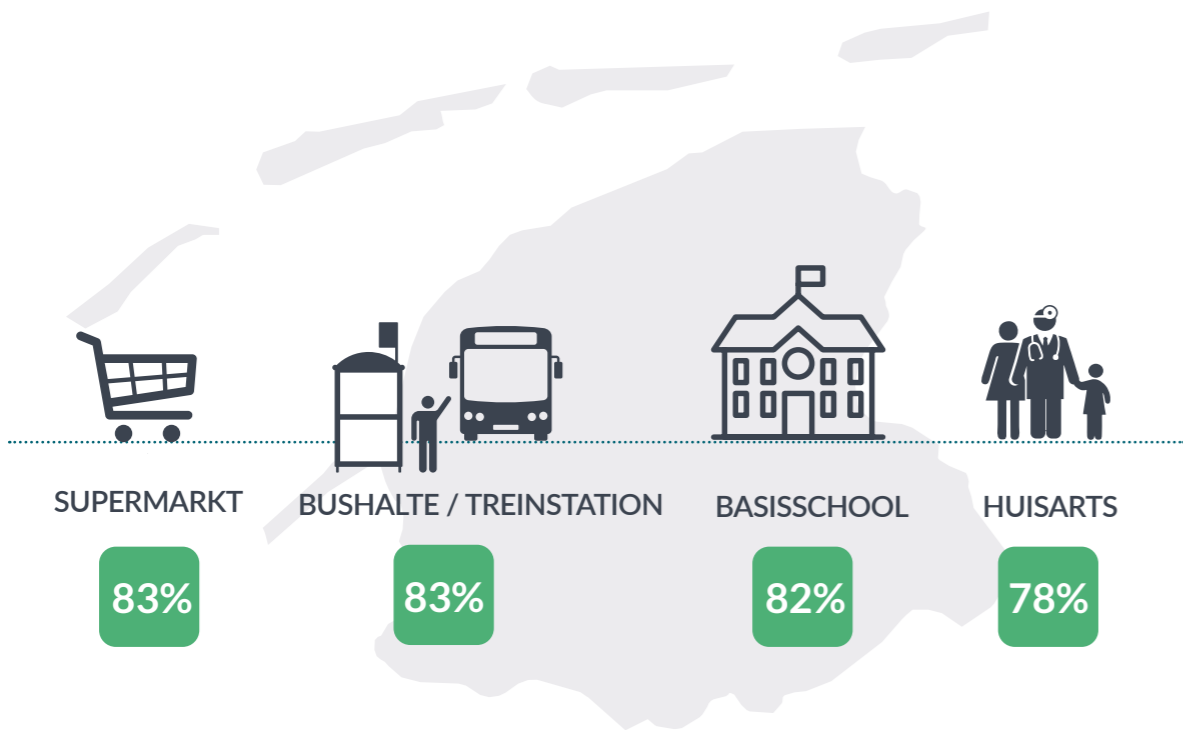
Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ BEREIKBAARHEID

Liefst supermarkt, OV en basisschool in de buurt

Inwoners van Fryslân hechten het meest aan een supermarkt, bushalte of treinstation, basisschool en huisarts in hun buurt. Ook in 2018 gaven zij deze vier voorzieningen als belangrijkste aan. Een kerk of gebedshuis wordt het minst vaak genoemd als belangrijke voorziening (34%).

>> **Belangrijkste voorzieningen in dorp of wijk volgens inwoners, 2020**

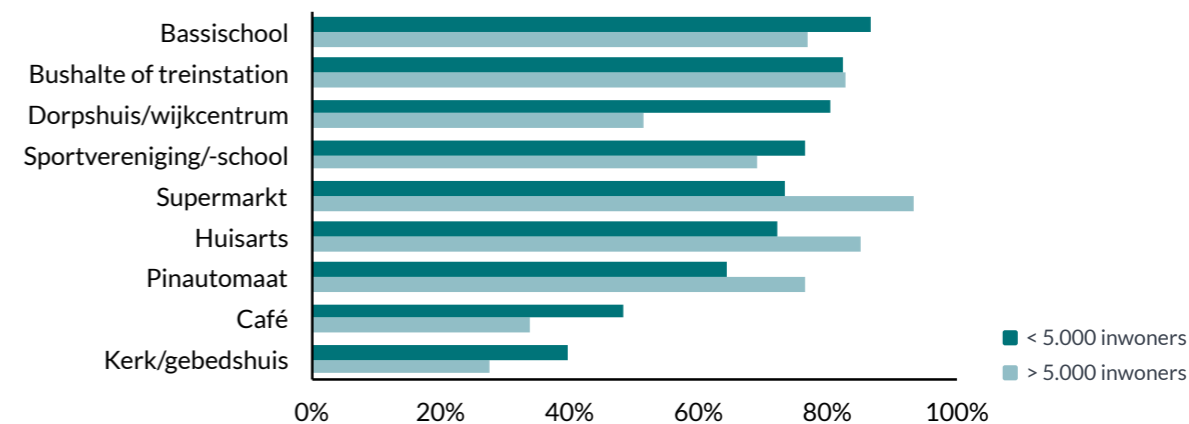
Bron: Panel Fryslân (FSP)

Voor platteland ontmoetingsplek van belang

De grootte van de woonkern is een belangrijke factor als het gaat om het belang van bepaalde voorzieningen. Zo vinden inwoners van het platteland (kernen tot 5.000 inwoners) voorzieningen als de basisschool (87%), dorps huis (80%) en sportvereniging/-school (76%), café (48%) en kerk (40%) belangrijker dan inwoners van grotere woonkernen. Op het platteland fungeren deze voorzieningen vaak ook als ontmoetingsplek. In de grotere plaatsen vinden de inwoners voorzieningen als de supermarkt (93%) en huisarts (85%) duidelijk belangrijker dan op het platteland.

>> **Percentage inwoners naar omvang kern dat een voorziening (heel) belangrijk vindt, 2020**

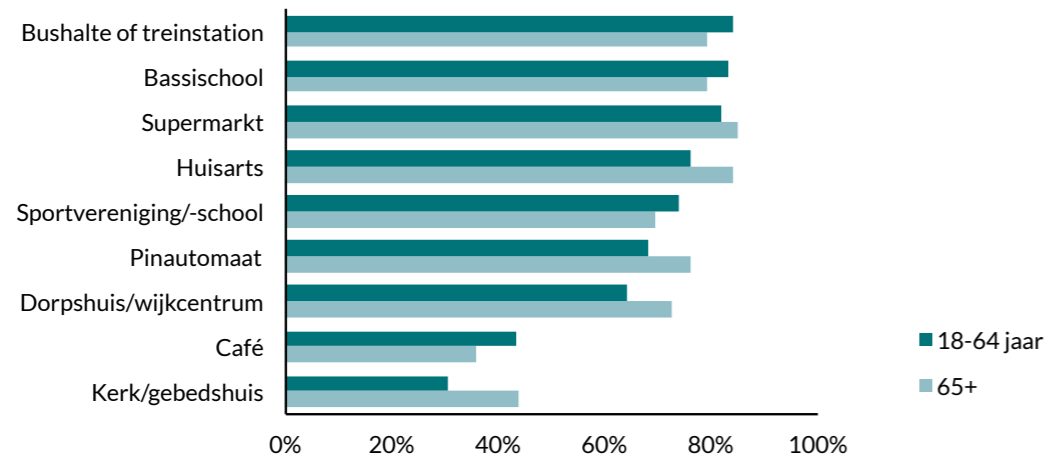
Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ BEREIKBAARHEID

Verschillende leeftijdsgroepen hechten verschillende belangen aan de aanwezigheid van voorzieningen. Zo vinden de 65-plussers de aanwezigheid van een kerk of gebedshuis, een huisarts, dorps huis of wijkcentrum en een pinautomaat belangrijker dan de 18- tot 64-jarigen. Deze laatste vinden daarentegen voorzieningen als een café, bushalte of treinstation en basisschool belangrijker.

>> Percentage inwoners naar leeftijdscategorie dat een voorziening (heel) belangrijk vindt, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

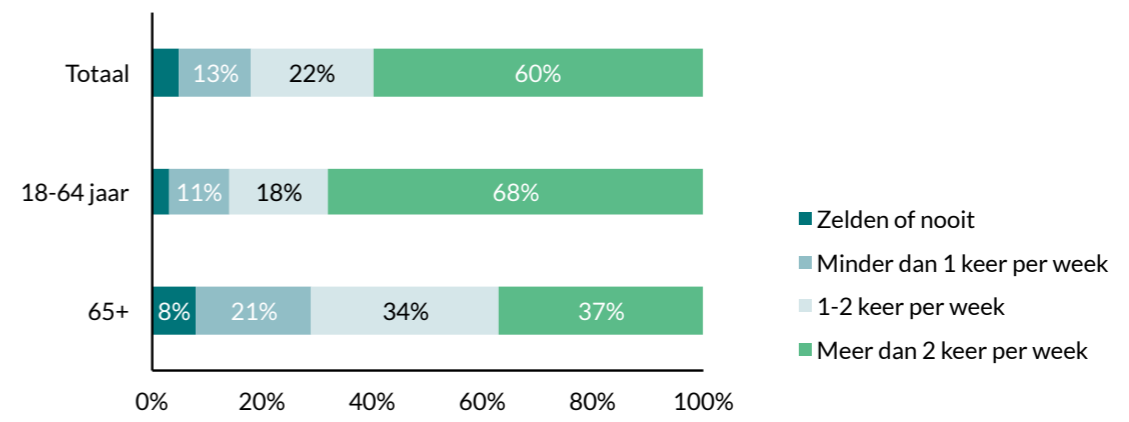
geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor hun mobiliteit

Bron: Panel Fryslân, 2020

Friezen vinden zichzelf erg mobiel

Inwoners van Fryslân vinden zichzelf erg mobiel. Gemiddeld geven zij hun mobiliteit een 9,4. Jongvolwassenen (18-34 jaar) beschouwen zichzelf als het meest mobiel, senioren (65-plus) het minst. Van de inwoners van Fryslân geeft 82 procent aan minstens één keer per week buiten hun eigen woonplaats te komen, de overige 18 procent komt minder dan één keer per week daar buiten. 65-plussers komen minder vaak buiten hun eigen woonplaats dan 65-minners, meestal omdat zij niet meer werken. Van de 65-minners geeft ruim twee derde (68%) aan vaker dan twee keer per week buiten hun woonplaats te komen, terwijl dit voor 37 procent van de 65-plussers geldt.

>> Aantal keren dat Friese inwoners buiten hun woonplaats komen (exclusief lockdown-weken), 2020

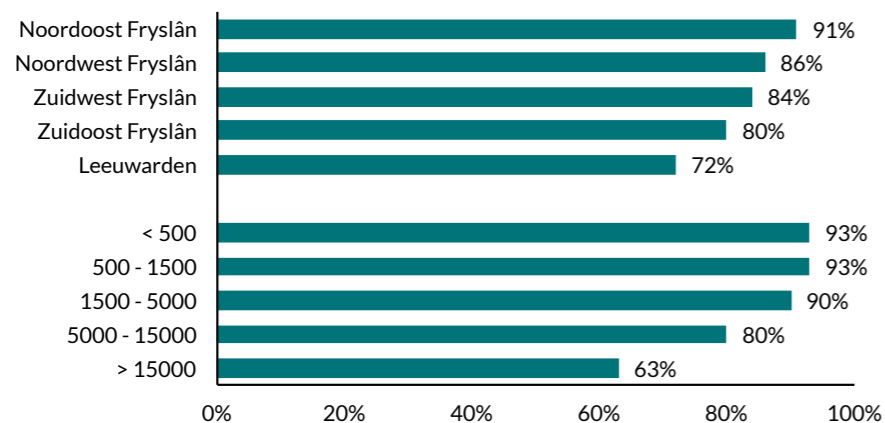
Bron: Panel Fryslân (FSP)

/ BEREIKBAARHEID

Plattelanders vaker buiten woonplaats

Logischerwijs komen mensen die in grote(re) plaatsen wonen – gezien de aanwezigheid van werk en voorzieningen – minder vaak buiten hun eigen woonplaats dan mensen in kleine(re) dorpen. Ook tussen regio's zijn er verschillen. In de plattelandsregio Noordoost Fryslân komen inwoners het vaakst buiten hun eigen woonplaats, in Leeuwarden het minst vaak.

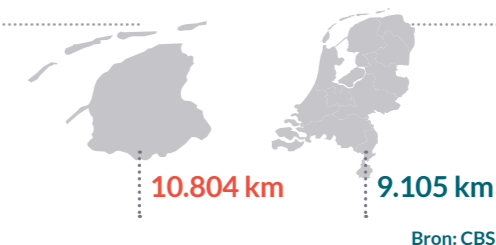
>> **Aandeel inwoners dat minstens één keer per week buiten hun woonplaats komt, 2020**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Bijna twee derde van de inwoners in Fryslân (63%) geeft aan minstens één keer per week buiten hun eigen gemeente te komen. Buiten de provincie komt bijna één op de vijf (19%) minstens één keer per week. Hoger opgeleiden en werkenden komen vaker buiten hun eigen gemeente- en provinciegrenzen dan lager opgeleiden en niet-werkenden (incl. gepensioneerden). Een belangrijke reden om grotere afstanden af te leggen is het woon-werkverkeer.

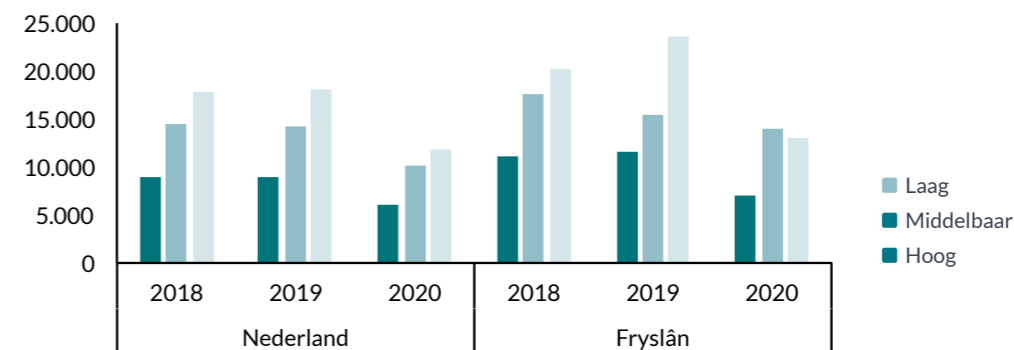
Gemiddeld aantal kilometers per jaar 2020:

Friezen maken meer kilometers dan Nederlanders

Inwoners van Fryslân rijden gemiddeld meer kilometers per jaar dan andere Nederlanders. Dit geldt voor alle opleidingsniveaus. Hoogopgeleiden maken de meeste kilometers, omdat zij gemiddeld verder van hun werk wonen. Tijdens 2020, het jaar van de coronamaatregelen, hebben alle opleidingsgroepen minder kilometers gemaakt dan in de jaren daarvoor. Opvallend is dat in Fryslân in 2020 de middelbaaropgeleiden meer kilometers hebben afgelegd dan hoogopgeleiden. Dit komt doordat hoogopgeleiden vaker thuis, online, konden werken.

>> **Gemiddeld aantal kilometers per jaar naar opleidingsniveau, 2018-2020**

Bron: CBS, bewerking FSP

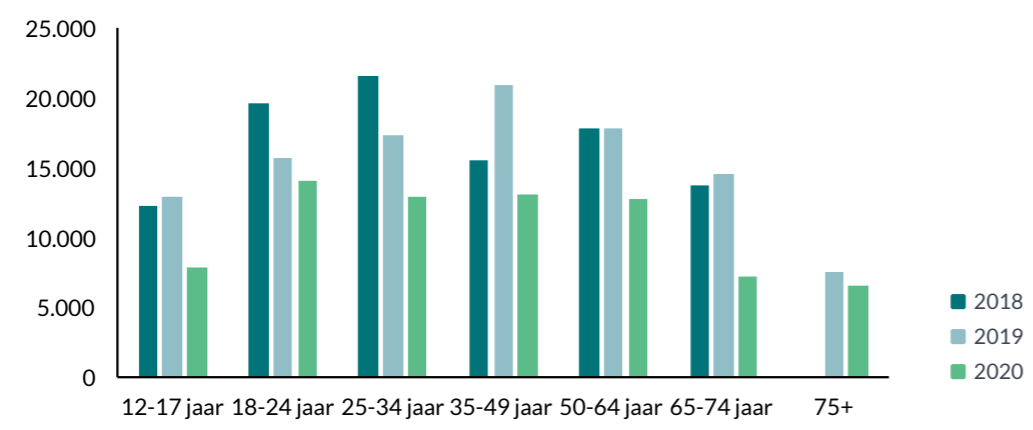
/ BEREIKBAARHEID

Werkenden meest mobiel

Friezen zijn het meest mobiel in hun werkende jaren, 18 tot 65 jaar. Van 2018 tot 2019 is de mobiliteit van de leeftijdsgroepen 18 tot 25 jaar en 25 tot 35 jaar afgenomen, terwijl de leeftijdsgroep 35 tot 50 jaar juist meer kilometers aflegde. Bij alle groepen is de mobiliteit tijdens de coronaperiode sterk verminderd. Alleen bij de groepen 18 tot 25 jaar en 75 jaar of ouder was de afname kleiner.

>> Gemiddeld aantal kilometers per jaar naar leeftijd in Fryslân, 2018-2020*

* voor 2018 ontbreken gegevens van 75-plussers

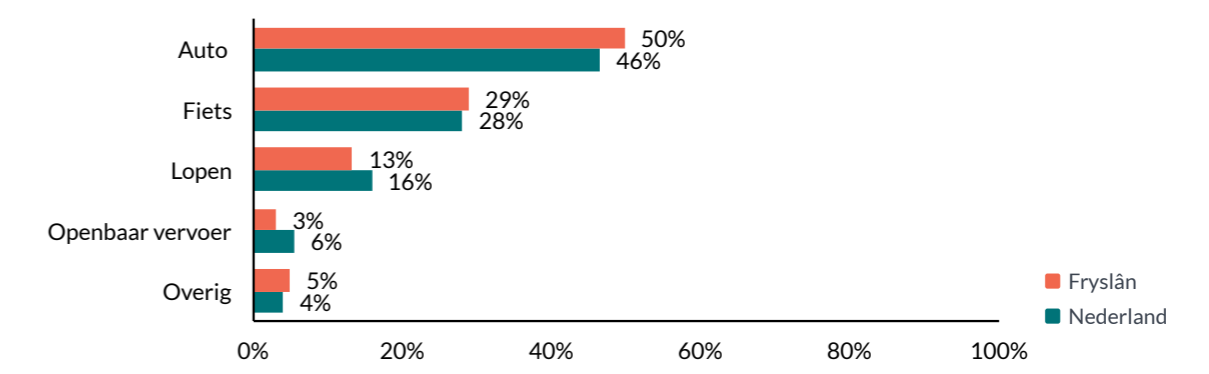
Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste verplaatsingen per auto

De meeste verplaatsingen zijn met de auto. In Fryslân wordt meer gebruik gemaakt van de auto en minder van het openbaar vervoer dan elders in Nederland. Dit heeft te maken met het plattelandskarakter van Fryslân. In Fryslân zijn meer mensen aangewezen op eigen vervoer omdat in deze relatief dunbevolkte provincie het openbaar vervoernetwerk minder dicht is dan elders in het land.

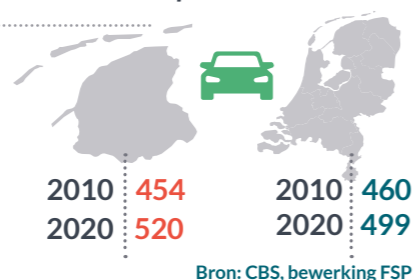
>> Dagelijkse ritten van inwoners van Fryslân en Nederland uitgesplitst naar vervoerswijze, 2019

Bron: CBS, bewerking FSP

/ BEREIKBAARHEID

Autobezit per 1000 inwoners:

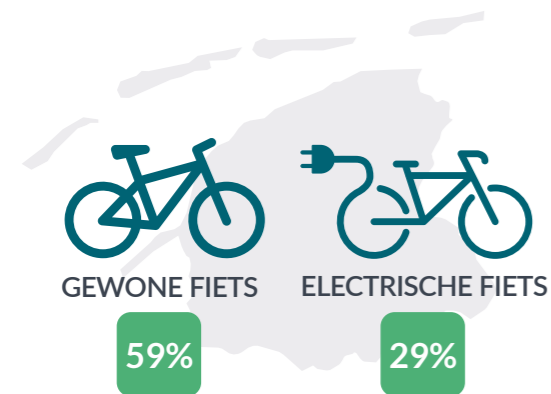
Toename autobezit

In Fryslân wordt de auto veel gebruikt. Het autobezit is tussen 2010 en 2020 jaarlijks toegenomen. Per 1000 inwoners zijn er nu 520 auto's, landelijk is dit 499. Het totale aantal auto's in Fryslân is in de periode 2010-2020 toegenomen met ruim 43.000 naar een totaal van 336.672 in 2020.

Opmars e-bike

In de afgelopen jaren heeft de elektrische fiets of e-bike als vervoersmiddel een flinke opmars gemaakt. Van de Friezen maakt 29 procent minstens één keer per week gebruik van een e-bike. Vooral voor afstanden van 15 tot 25 kilometer is de e-bike steeds vaker een vervanger van de auto of het OV. Op het Friese platteland (tot 5.000 inwoners) is het gebruik hoger (32%) dan in de grotere kernen (>5.000 inwoners) (26%). De meeste gebruikers zijn 50-plusers. Van hen gebruikt 40 procent minstens één keer per week de e-bike. Van de 20-50-jarigen is dit 13 procent. Onder scholieren en voor woon-werkverkeer lijkt de e-bike ook in opkomst te zijn, maar betrouwbare cijfers hierover zijn niet beschikbaar.

>> Gebruik minstens 1x per week, 2020:

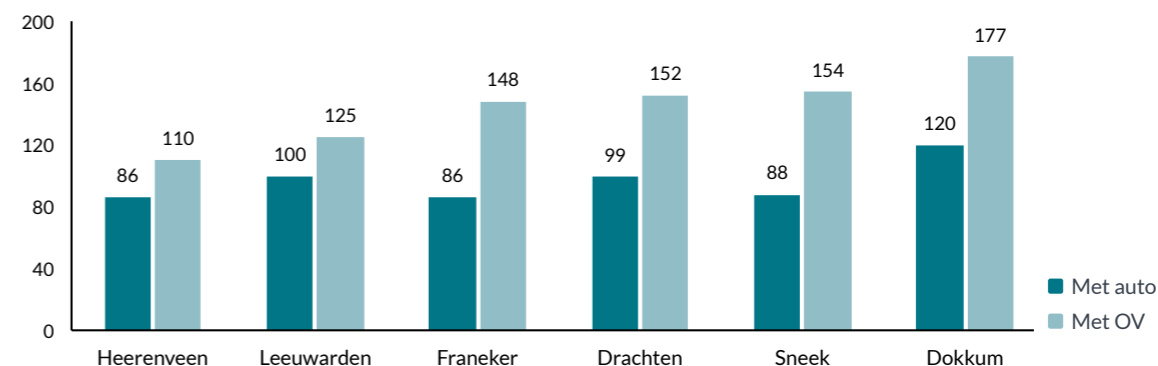

In 2020 zijn volgens cijfers van RAI Vereniging en BOVAG een recordaantal van 547.000 e-bikes in Nederland verkocht. Van alle verkochte fietsen is nu 50 procent een e-bike, terwijl dit in 2011 nog 15 procent was. De verwachting is dat deze groei de komende jaren nog verder toeneemt. Er zijn nog geen betrouwbare landelijke cijfers beschikbaar over gebruik en/of bezit van deze vorm van vervoer. Daardoor is er geen vergelijking mogelijk tussen Fryslân en Nederland.

Reistijd naar Randstad korter met auto dan met openbaar vervoer

Inwoners van Fryslân zijn de afgelopen decennia mobieler geworden. Zij gaan voor werk of vrijetijdsactiviteiten vaker verder weg, zoals naar de Randstad. Om inzicht te krijgen in de bereikbaarheid van de Randstad is de reistijd naar Amsterdam over de weg en per openbaar vervoer berekend vanuit de verschillende regio's in Fryslân. Vanuit de grotere plaatsen van de Friese regio's blijkt reizen met de auto altijd sneller te gaan dan reizen met het openbaar vervoer. Heerenveen, Franeker en Sneek hebben de kortste reistijd met de auto. De reis per openbaar vervoer naar Amsterdam is vanuit Dokkum het langst en vanuit Heerenveen het kortst.

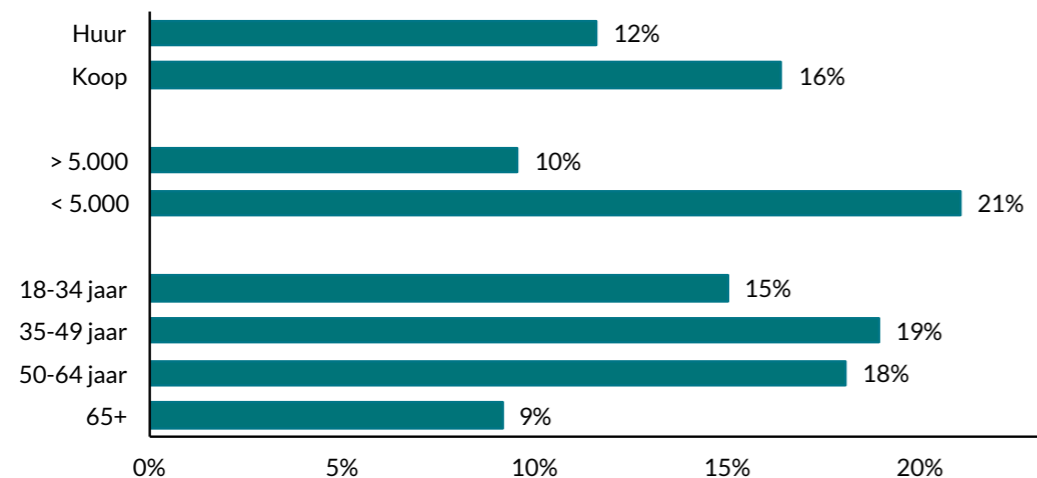
>> Gemiddelde reistijd vanuit hoofdplaats regio naar Amsterdam in minuten, 2021

Plattelanders meest ontevreden over internet

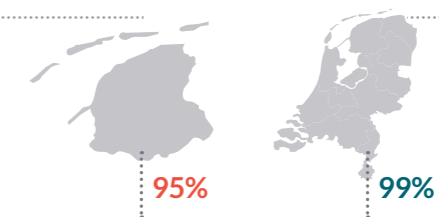
Van de inwoners van Fryslân is 67 procent (zeer) tevreden met hun internetverbinding en 15 procent (zeer) ontevreden. Tussen de inwoners zijn wel verschillen. 65-plussers (72%) en inwoners van de regionale en stedelijke kernen (76%) zijn het meest tevreden. Inwoners van het platteland (21%), de 35-49-jarigen (19%) en mensen met een koopwoning (16%) zijn het meest ontevreden over hun internetverbinding.

>> Percentage inwoners dat (zeer) ontevreden is met hun internet, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Dekking minimaal 100 mb/s internet, 2020:

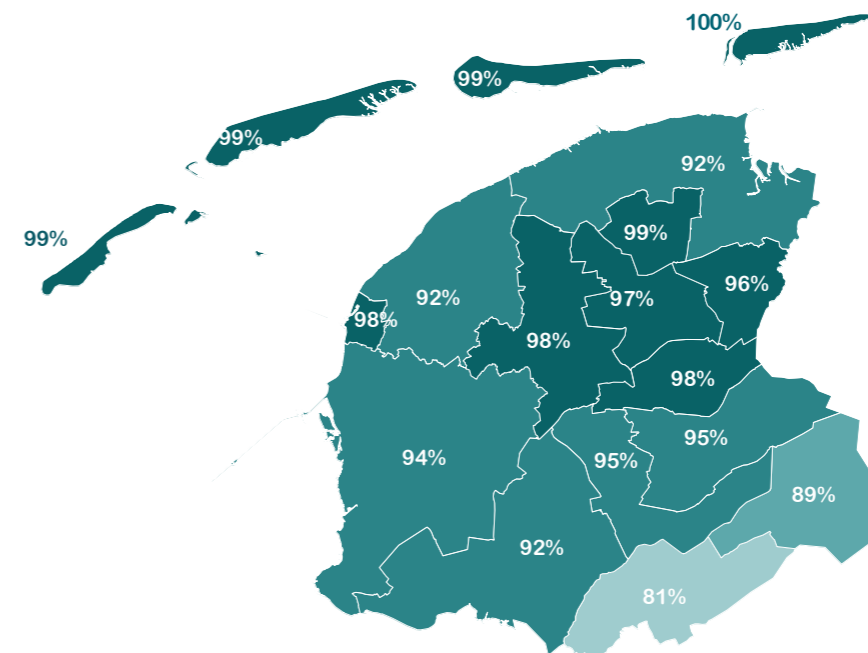

Bron: Ministerie EZK

Stellingwerven laagste internetdekking

In Fryslân heeft 95 procent van de woningen minimaal 100 mb/s internet, landelijk is dit 99 procent. 100 mb/s wordt als voldoende gezien voor het meeste internetgebruik. Alleen bij meerdere gebruikers tegelijkertijd en zwaar gebruik (zoals gamen of het verzenden van grote bestanden) kan dit problemen geven. Snelheden onder 100 mb/s zijn vaak niet geschikt voor gemiddeld gebruik. In Fryslân zijn er tussen gemeenten verschillen in de dekking. Weststellingwerf heeft met 81 procent de laagste internetdekking. Op de Waddeneilanden is de hoogste dekking met 99 tot 100 procent.

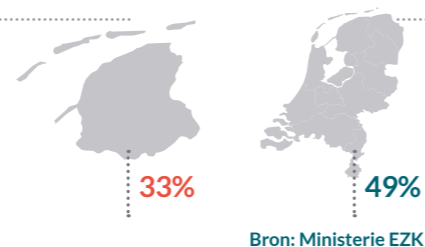
>> Dekkingspercentage > 100 mb/s vast internet per Friese gemeente, 2020

Bron: Ministerie EZK, bewerking FSP

Dekking glasvezel 1000 mb/s internet, 2020:

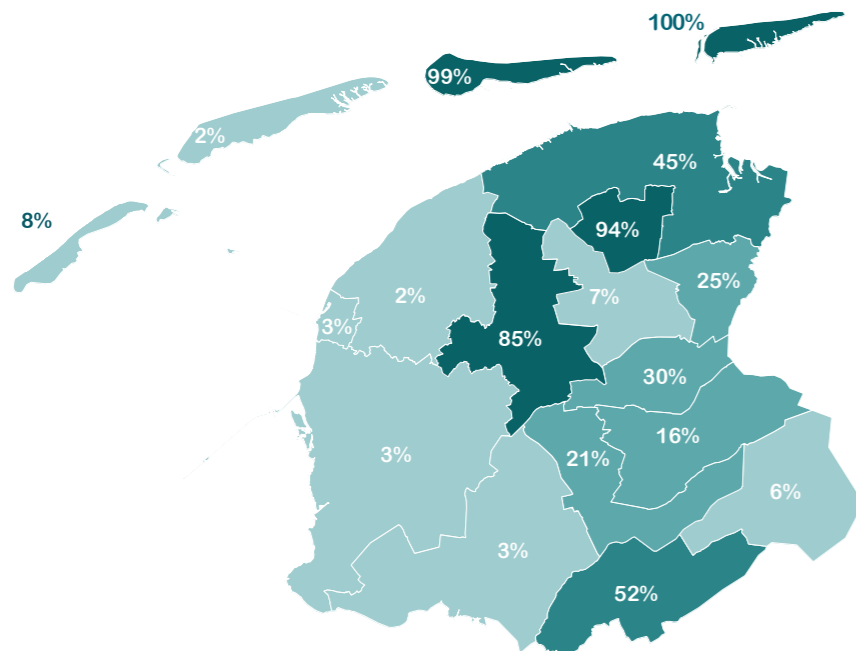
/ BEREIKBAARHEID

Minder glasvezel in Fryslân

Landelijk heeft 49 procent van de huishoudens glasvezel of een vergelijkbare snelle internetverbinding (min. 1000 mb/s). In Fryslân is dit lager met 33 procent. In Fryslân zijn er aanzienlijke verschillen tussen gemeenten. Ameland (99%), Schiermonnikoog (100%), Dantumadiel (94%) en Leeuwarden (85%) hebben een hoge dekking van glasvezel of vergelijkbare internet snelheden. Meerdere andere gemeenten hebben een lage dekking van 2 tot 8 procent. Met glasvezel is een intensief internetgebruik mogelijk, bijvoorbeeld met meerdere gebruikers videobellen. Zowel landelijk als in Fryslân wordt er nu wel hard gewerkt om de dekking te verhogen.

>> Dekkingspercentage > 100 mb/s vast internet per Friese gemeente, 2020

Bron: Ministerie EZK, bewerking FSP

// SAMENVATTEND

Voor inwoners van Fryslân is de afstand naar voorzieningen langer dan landelijk, met name voor ziekenhuizen, bioscopen en treinstations. Zij hebben het liefst een supermarkt, basisschool en OV in de buurt. Ze leggen meer kilometers af dan landelijk en verplaatsen zich vooral per auto, al wint de e-bike terrein. Inwoners van Fryslân vinden zichzelf erg mobiel, vooral werkenden. Een reis naar de Randstad duurt korter met de auto dan met het OV. Fryslân telt minder glasvezel dan landelijk, en 20 procent van de inwoners is ontevreden over de huidige internetverbinding.

// WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?

Inwoners van Fryslân vinden de aanwezigheid van voorzieningen belangrijk om aangenaam te kunnen wonen. In de afgelopen decennia is het aantal voorzieningen gedaald, maar de mobiliteit toegenomen. Dit betekent dat voorzieningen op een wat grotere afstand toch bereikbaar zijn. Vooral voor plattelandsbewoners is de auto daarbij een belangrijk vervoersmiddel. Niet iedereen kan echter over een auto beschikken, vanwege gezondheid of financiële middelen. De e-bike wint terrein. Dit vervoersmiddel is milieuvriendelijk en zet bovendien de gebruiker letterlijk aan tot beweging in de buitenlucht. Het werpt echter ook nieuwe vragen op over veiligheid en passende fietspaden. Van het OV wordt in Fryslân relatief minder gebruik gemaakt. Het OV is wel van belang voor het reizen naar andere delen van het land, maar ondervindt door de langere reistijd veel concurrentie van de auto. Voor Friezen die regelmatig naar de Randstad reizen voor werk of vrije tijd zal de mogelijke aanleg van de Lelylijn daarom goed nieuws zijn. Dit geldt ook voor nieuwkomers die overwegen zich in Fryslân te vestigen en in de Randstad willen blijven werken. Sinds de coronacrisis is online-werken gemeengoed geworden. Het zijn vooral de hoger opgeleiden en zzp'ers die 'thuis' werken. Echter, omdat Fryslân minder glasvezel heeft dan landelijk, en veel inwoners hun ontevredenheid uiten over de huidige internetverbinding, is de digitale infrastructuur een punt van aandacht.

14
//

LANDSCHAP EN MILIEU

Om goed te kunnen leven, wonen, werken en recreëren is een aantrekkelijke leefomgeving van groot belang. Ruimte, groen, frisse lucht en een aantrekkelijk landschap dragen in hoge mate bij aan die aantrekkelijkheid. Mensen die leven in een groene woonomgeving voelen zich gezonder en komen minder vaak met gezondheidsklachten bij de huisarts (WUR, 2021). Hoe is het gesteld met de groene ruimte in Fryslân, met het landschap en het milieu? Welke thema's krijgen de hoogste waardering, en om welke maken inwoners zich zorgen?

TRENDS

>>

- / Hoge waardering Friese landschap
- / Afname agrarische bedrijven minder sterk dan landelijk
- / Afname luchtvervuiling in Fryslân
- / Toename meldingen geluidshinder
- / Toename woningen met zonnepanelen
- / Zorgen over gevolgen energietransitie voor landschap

/ LANDSCHAP EN MILIEU

geven inwoners van Fryslân als rapportcijfer voor het Friese landschap

Bron: Panel Fryslân, 2020

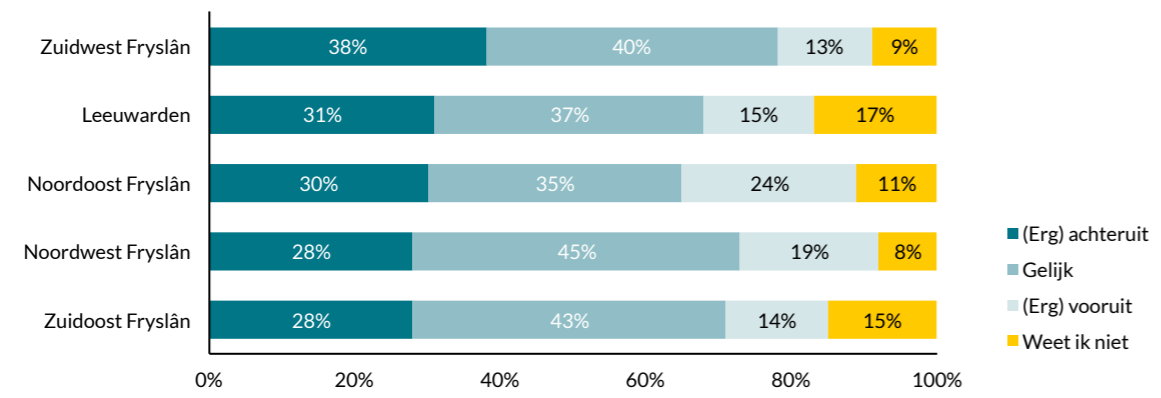
Hoge waardering voor het Friese landschap

Het Friese landschap is een belangrijk element in het leven van veel inwoners van Fryslân. Bijna negen op de tien inwoners (89%) geeft aan het landschap in de provincie (heel) belangrijk te vinden. De aantrekkelijkheid van het landschap waarderen ze gemiddeld met een 8,1. Ruim driekwart (78%) geeft een 8 of hoger.

Zorgen over achteruitgaan landschap

Ondanks het hoge cijfer voor het Friese landschap zijn er wel zorgen. Bijna een derde (31%) van de inwoners vindt dat de kwaliteit van het Friese landschap de laatste vijf jaar achteruit is gegaan. Dit is een vergelijkbaar aandeel als in eerder FSP-onderzoek (FSP, 2018), waarin vooral de afname van de biodiversiteit, weidevogels en bloemen werden genoemd, en een eentoniger landschap. Ook de megastallen en windmolens werden frequent gemeld. Tussen regio's zijn verschillen. In Zuidwest Fryslân vindt ruim een derde (38%) dat het landschap achteruit is gegaan. In Noordoost Fryslân is het aandeel inwoners dat juist vooruitgang van het landschap ziet het hoogst (24%). Opvallend is dat laagopgeleiden de aantrekkelijkheid van het landschap een hoger cijfer (8,3) geven dan middelbaar- (8,1) en hoogopgeleiden (7,9).

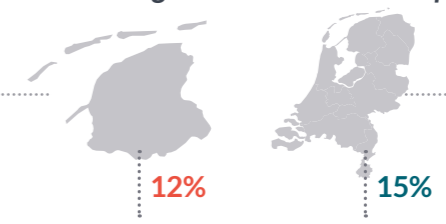
>> Ontwikkeling kwaliteit Friese Landschap in afgelopen 5 jaar volgens inwoners, 2020

Bron: Panel Fryslân (FSP)

Percentage natuur- en bosgebied van het landoppervlak, 2015

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart

Minder natuur- en bosgebieden dan landelijk

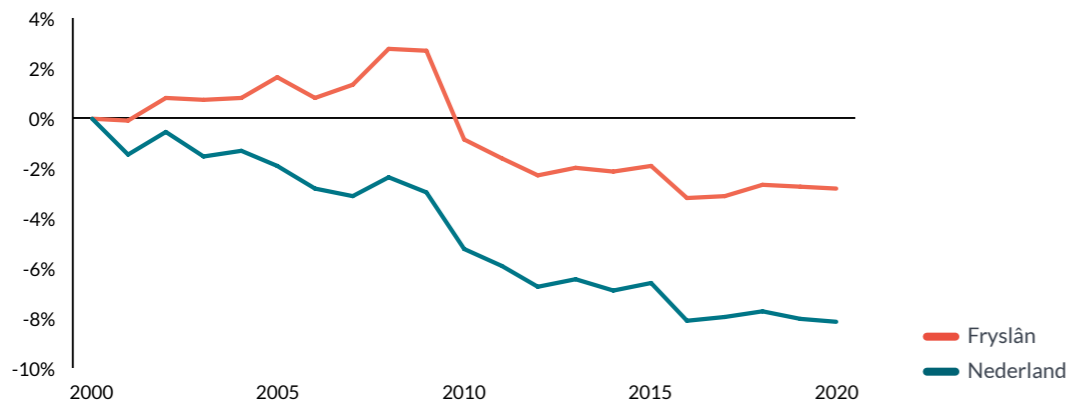
Hoewel Fryslân een groene provincie is, is het aandeel natuur- en bosgebieden van het landoppervlak in Fryslân (12%) lager dan het Nederlands gemiddelde (15%). Binnen Fryslân zijn de verschillen groot. De Waddeneilanden hebben het hoogste aandeel natuur en bos; Vlieland staat aan top met 97 procent. Op het vasteland heeft Ooststellingwerf het hoogste aandeel met 20 procent.

Afname landbouwgrond

Fryslân is altijd een belangrijke agrarische provincie geweest. Het grootste deel van het grondoppervlak wordt gebruikt voor land- en tuinbouw. Deze oppervlakte is gedaald in de afgelopen twintig jaar. In Nederland is de afname (-8%) tussen 2000 en 2020 sterker dan in Fryslân (-3%). Vooral de oppervlakte akkerbouw is in Fryslân (-10%) en Nederland (-17%) afgenomen. In Fryslân is de afgelopen twintig jaar de oppervlakte voor tuinbouw daarentegen toegenomen (+25%).

>> Percentuele ontwikkeling totale land- en tuinbouwgrond vanaf 2000, 2000-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

Minder maar grotere landbouwbedrijven

Het aantal landbouwbedrijven is sinds 2000 zowel in Fryslân (-41%) als in heel Nederland (-46%) sterk afgenomen. In Fryslân zijn bedrijven van vrijwel alle bedrijfstypen verminderd. Alleen het aantal bedrijven met blijvende teelt is toegenomen, maar dit is maar een beperkt aantal. Het aantal bedrijven is sterker afgenomen dan de oppervlakte land- en tuinbouwgrond. Dit betekent dat er een aanzienlijke schaalvergroting heeft plaatsgevonden. Deze veranderingen in de agrarische sector leiden tot veranderingen in het landschap, waarbij kleinere boerderijen plaats maken voor grotere bedrijven.

>> Aantal land- en tuinbouwbedrijven in Fryslân 2000 2020

Akkerbouw	675	400	-41%
Tuinbouw	160	70	-56%
Blijvende teelt	10	15	+50%
Graasdieren	5885	3540	-40%
Hokdieren	210	120	-43%
Combinatie	170	75	-56%
Totaal	7110	4215	-41%

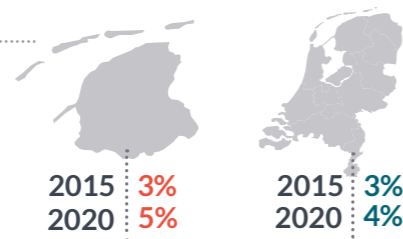
Bron: CBS, bewerking FSP

BEDRIJFSTYPEN:

- Tuinbouw: open grond en glastuinbouw
- Blijvende teelt: fruit en boomkwekerijgewassen
- Graasdieren: runderen, paarden, schapen, geiten
- Hokdieren: varkens, pluimvee
- Combinatie: gewas- en/of veeteeltcombinaties

Aandeel biologische landbouwbedrijven:

/ LANDSCHAP EN MILIEU

Bron: CBS, bewerking FSP

Beperkte groei biologische landbouw

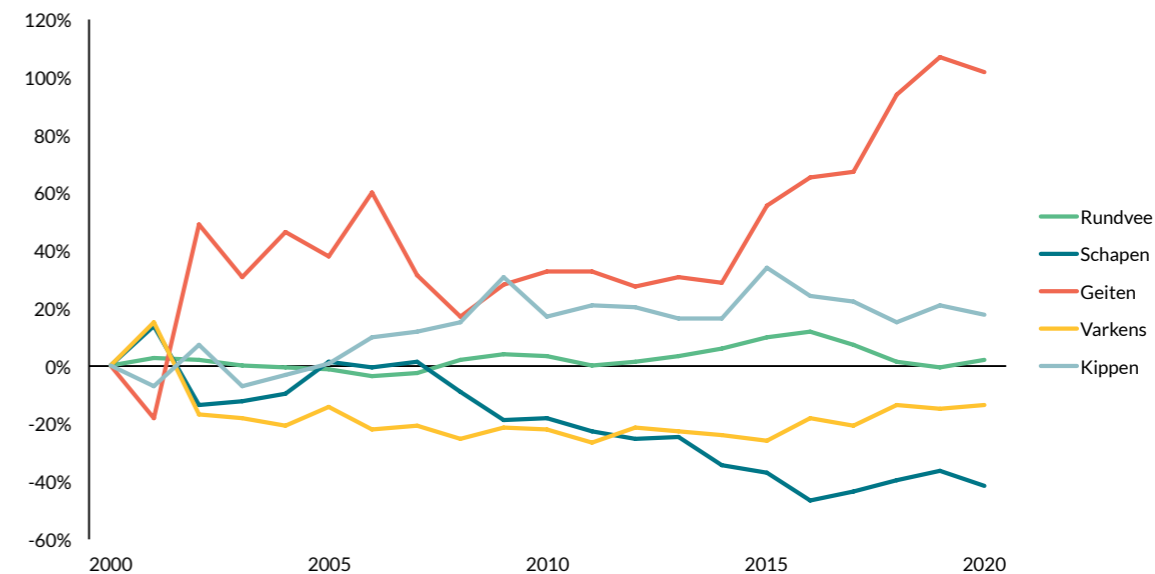
De landbouw staat - vanwege milieuproblemen en klimaatverandering - voor een transitie naar verduurzaming en een natuurinclusieve landbouw. Hiertoe is een Friese Landbouwagonde opgesteld door de Provincie in samenwerking met belanghebbenden (Provincie Fryslân, 2021a). Herstel van de biodiversiteit en maatschappelijk draagvlak zijn hierbij belangrijke doelen. Hoe is het gesteld met de biologische landbouw in Fryslân? In 2020 zijn er 206 biologische land- en tuinbouwbedrijven, ofwel 5 procent van alle bedrijven. Dit is iets hoger dan landelijk waar dit 4 procent is. Sinds 2015 is het aandeel biologische landbouwbedrijven licht toegenomen.

Samenstelling veestapel veranderd

Recentelijk is er veel maatschappelijke discussie over inkrimping van de veestapel. Hoe is dit in Fryslân? De samenstelling van de veestapel (het aantal landbouwdieren) is in de periode 2000-2020 in Fryslân veranderd: het aantal geiten en kippen is toegenomen, en het aantal schapen en varkens is afgenomen. De rundveestapel is ongeveer gelijk gebleven.

>> Percentuele ontwikkeling aantal landbouwdieren in Fryslân vanaf 2000 in Fryslân, 2000-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

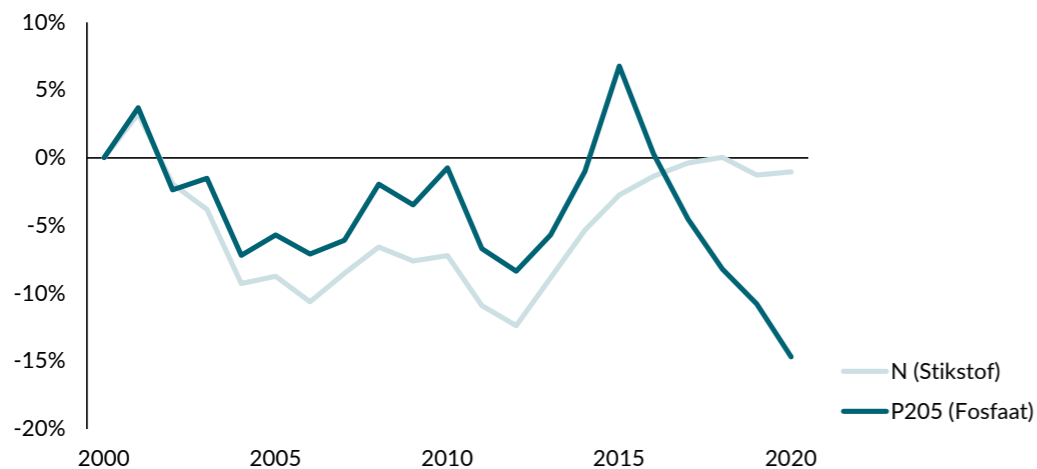
Stikstofuitscheiding van landbouw stabiel, afname fosfaatuitscheiding

Stikstof staat hoog op de politieke agenda vanwege klimaatafspraken. Stikstofuitstoot van de landbouw is de hoeveelheid stikstof die door dierlijke mest wordt uitgescheiden. De stikstof die tijdens mestopslag binnen en buiten stallen is verdampt wordt daarbij niet meegerekend. De gevolgen van deze uitstoot werken jarenlang door in het ecosysteem. De stikstofuitscheiding in 2020 is vergelijkbaar met die in 2000 (-1%). Tot 2012 was er wel een daling, maar sindsdien neemt dit weer toe.

Fosfaatuitscheiding is de hoeveelheid fosfaat die door dierlijke mest wordt uitgescheiden. Fosfaat blijft lang in het grondwater, en heeft daardoor invloed op de biodiversiteit in de toekomst. De uitstoot daalde in Fryslân vanaf 2000, om na een piek in 2015 verder af te nemen in 2020.

De stikstof- en fosfaatuitstoot neemt in Fryslân minder snel af dan landelijk. Landelijk nam de stikstofuitstoot de afgelopen twintig jaar met 10 procent af, de fosfaatuitstoot met 21 procent.

>> Percentuele ontwikkeling stikstof- en fosfaatuitscheiding van landbouw vanaf 2000 in Fryslân, 2000-2020

Bron: CBS, bewerking FSP

Broeikasemissie (CO2 equivalent per inwoner), 2018

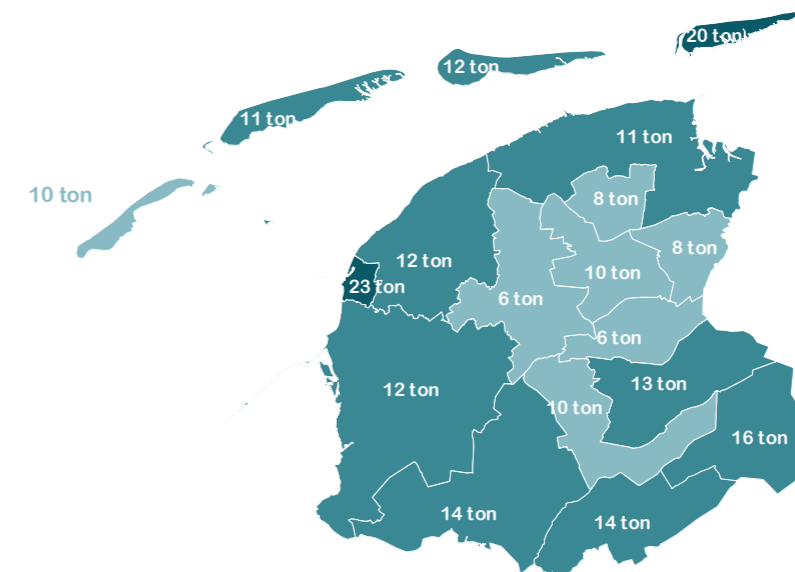

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart

Minder broeikasemissie dan landelijk

Overheden, organisaties en burgers zetten zich in om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen, zodat de kwaliteit van leven nu én in de toekomst beschermd wordt. In Fryslân wordt 10,4 ton CO₂-equivalent per inwoner uitgestoten ten opzichte van 15,8 ton landelijk. Wel zijn er grote verschillen tussen gemeenten. De gemeenten Harlingen (23 ton) en Schiermonnikoog (20 ton) hebben de hoogste broeikasemissie per inwoner. Een hoger cijfer kan veroorzaakt worden door relatief meer zware industrie, autowegen en/of toerisme ten opzichte van weinig inwoners. Dit laatste is bijvoorbeeld het geval op de Waddeneilanden, waar veel toerisme is.

>> Broeikasgasemissie in tonnen per inwoner naar Friese gemeente, 2018

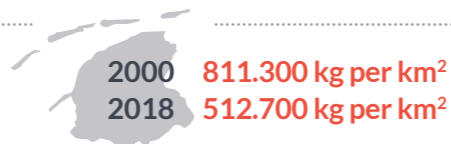
Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart, bewerking FSP

WAT IS CO₂-EQUIVALENT?

Een samenvoeging van verschillende soorten broeikasgassen: koolstofdioxide (CO₂), lachgas (N₂O, distikstofoxide), methaan (CH₄) en de fluorhoudende gassen (F-gassen). Om de invloed van de verschillende broeikasgassen te kunnen optellen, worden de uitstootcijfers omgerekend naar CO₂-equivalent.

Emissies van fijnstof (PM2,5) naar lucht in Fryslân

/ LANDSCHAP EN MILIEU

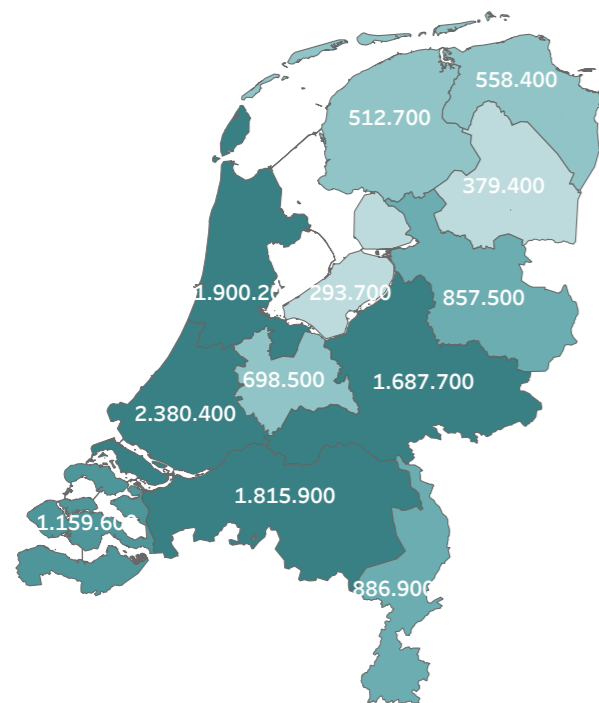

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart

Afname uitstoot van fijnstof

Teveel fijnstof in de lucht, onder andere afkomstig van het verkeer, veehouderijen en industrie, schaadt de gezondheid van mensen. In 2018 werd in Fryslân 512.700 kilogram fijnstof (PM2,5) per km² uitgestoten, ten opzichte van ruim 800.000 kg in het jaar 2000. Ook landelijk daalde de uitstoot in deze periode. Van alle provincies is de emissie van fijnstof het laagst in Drenthe, Flevoland en Fryslân. Binnen Fryslân is deze uitstoot het hoogst in Súdwest-Fryslân (72 ton per km²) en Leeuwarden (69 ton). De Waddeneilanden scoren het laagst met minder dan 1 ton per km².

>> Fijnstofuitstoot (PM2,5) per provincie, 2018

FIJNSTOF (PM2,5)

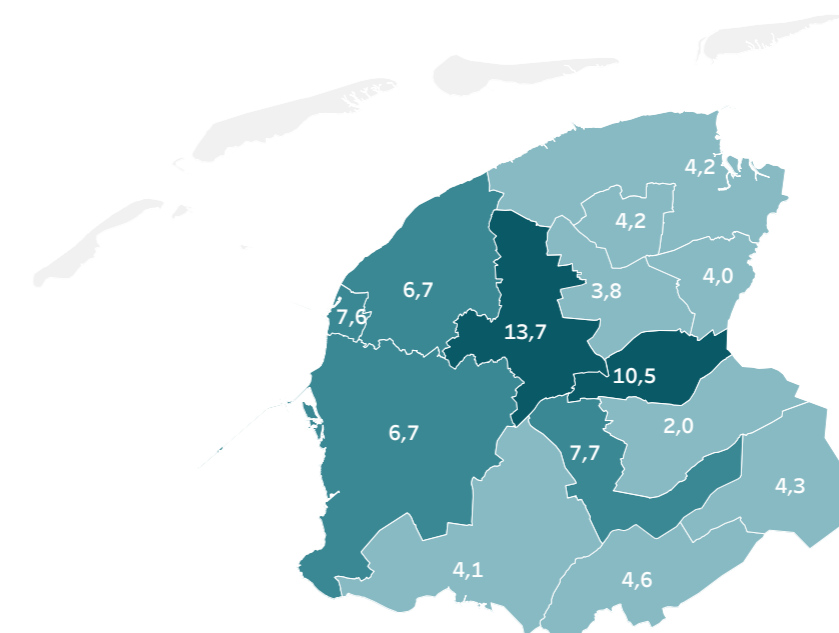
Een verzamelnaam voor heel kleine deeltjes (waarvan de diameter kleiner is dan 2,5 micrometer) die in de lucht zweven. Het is een vorm van luchtvervuiling.

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart, bewerking FSP

Toename meldingen geluidshinder

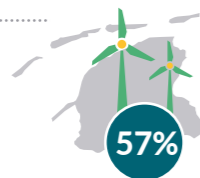
Te veel en te hard geluid kan de gezondheid schaden. Stress en slapeloosheid kunnen bijvoorbeeld de bloeddruk verhogen, met een toenemend risico op een hartinfarct als gevolg (RIVM, 2019). Van geluidshinder is sprake wanneer mensen geluidsbelasting als vervelend ervaren. Tussen 2012 en 2020 heeft de politie in Fryslân 78 procent meer meldingen van geluidsoverlast per 10.000 inwoners ontvangen. Landelijk betreft het een toename van 67 procent. In 2020 gingen het om 6.492 meldingen, waarvan een derde in Leeuwarden (13,7 op 10.000 inwoners). Wellicht wordt dit deels veroorzaakt door de nabijgelegen vliegbasis. Opsterland meldt het minst vaak overlast, twee op 10.000 inwoners in 2020.

>> Meldingen geluidshinder per 10.000 inwoners in Friese gemeenten, 2020

Bron: Politie, bewerking FSP

/ LANDSCHAP EN MILIEU

van de inwoners van Fryslân vindt dat de energietransitie niet ten koste mag gaan van het landschap

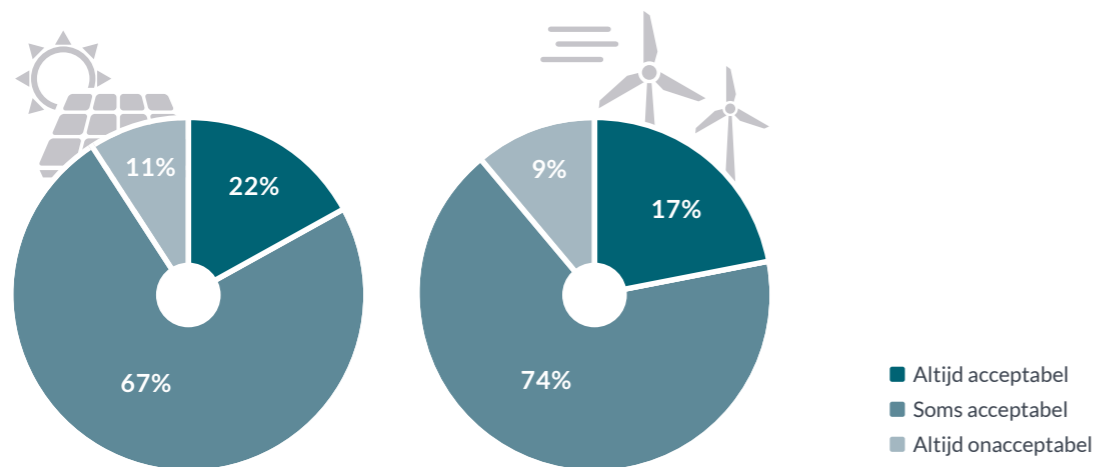
Bron: Panel Fryslân, 2021

Zorgen over gevolgen energietransitie voor landschap

Nederland wil een duurzame samenleving worden. Zo moet de energievoorziening in 2050 zo goed als duurzaam zijn, waarbij fossiele brandstoffen als steenkool, olie en gas vervangen zijn door duurzame of hernieuwbare energiebronnen als zonne- en windenergie en aardwarmte. Deze energietransitie kan zorgen voor veranderingen in het landschap.

De energietransitie moet zo weinig mogelijk ten koste van het landschap gaan, aldus 57 procent van de inwoners van Fryslân (Panel Fryslân, 2021). Voor 47 procent is ingrijpen in het landschap onwenselijk maar onvermijdelijk om tot een goede energietransitie te komen. Over zonne- en windmolenparken op het land zijn de meningen verdeeld. Als belangrijke voorwaarde wordt genoemd dat de energievoorzieningen moeten 'passen' in het landschap. Ook speelt de manier waarop omwonenden worden betrokken bij de ontwikkeling ervan een rol.

>> **Mening inwoners Fryslân over zonnevelden en windmolens op land, 2021**

Bron: Panel Fryslân (FSP)

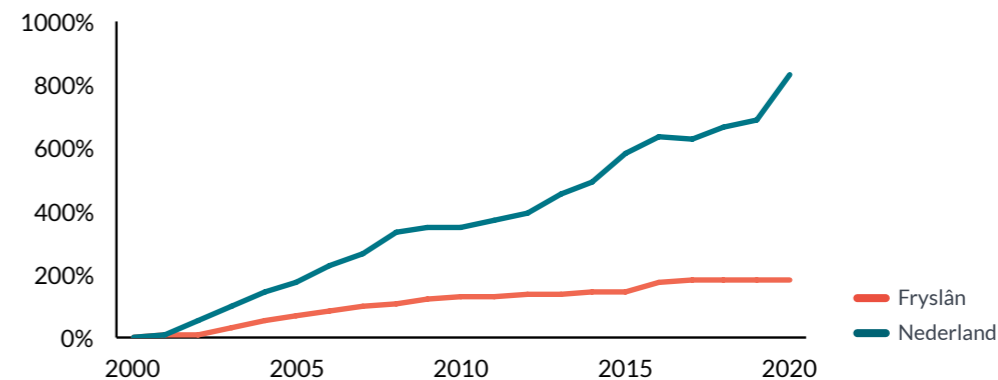

Bron: CBS, bewerking FSP

Meer elektriciteit door minder windmolens

Tussen 2000 en 2020 is het aantal door windmolens opgewekte megawatt aan elektriciteit zowel in Fryslân (plus 183%) als landelijk (plus 830%) gestegen. Het aantal windmolens op land is tussen 2000 en 2020 in Fryslân afgenomen met 5 procent. Landelijk is er een toename van 57 procent. Voor Fryslân betekent dit dat minder molens meer elektriciteit opwekken. De provincie blijft echter achter bij de landelijke trend. Recent zijn de mogelijkheden voor plaatsing van windmolens in Fryslân verruimd. Vanaf 2020 zijn maximaal drie windmolens met een ashoogte van 15 meter bij agrarische bedrijven toegestaan. Verder kunnen bestaande dorpsmolens opgeschaald worden tot een tiphoogte van 100 meter en kan een nieuwe windturbine met een tiphoogte van 100 meter geplaatst worden na sanering van een oude van minimaal 100 meter (Provincie Fryslân, 2021b).

>> **Percentuele groei megawatt (MW) van windmolens op land vanaf 2000, 2000-2020**

Bron: CBS, bewerking FSP

Aantal energiecoöperaties

/ LANDSCHAP EN MILIEU

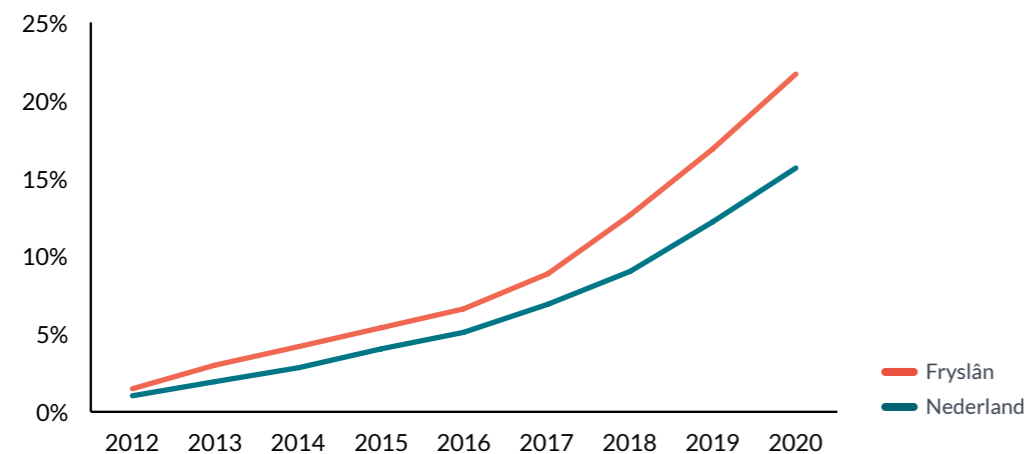
Bron: HIER Opgewekt, 2020

Meer inwoners aan de slag met energietransitie

Inwoners gaan steeds vaker zelf aan de slag in het kader van de energietransitie. De afgelopen jaren is het aantal woningen met zonnepanelen in zowel Fryslân als Nederland toegenomen. In Fryslân was de groei sterker: in 2020 had 22 procent van de Friese woningen (66.225) zonnepanelen, landelijk is dit 12 procent. In 2012 had nog slechts 1 procent (4.146) van de Friese woningen zonnepanelen.

Daarnaast zijn in Fryslân ten opzichte van andere provincies relatief veel lokale energie-initiatieven, zoals energiecoöperaties. Dit zijn groepen burgers die met elkaar duurzame energie willen opwekken. De meeste coöperaties wekken zonne-energie op, bijvoorbeeld met zonnepanelen op land in de buurt. Anderen realiseren een eigen windmolen of richten zich op energie uit biomassa of warmte (HIER Opgewekt, 2020).

>> Percentage woningen met zonnepanelen in Fryslân en Nederland, 2012-2020

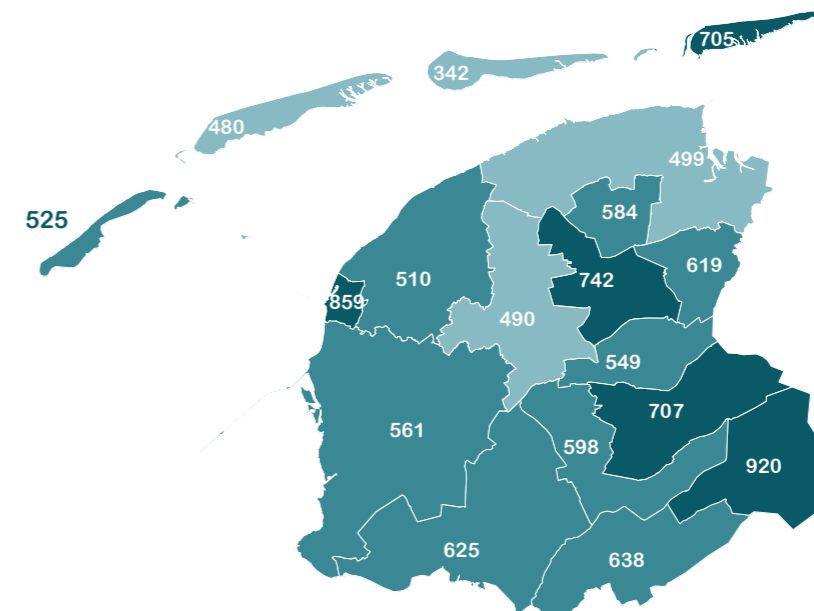

Bron: CBS, bewerking FSP

Meeste zonne-energie bij particulieren in Ooststellingwerf en Harlingen

De particuliere opbrengst van zonne-energie in een gemeente kan berekend worden door het opgestelde vermogen van zonnepanelen per woning (in Watt) te delen door het totale aantal woningen. In 2019 werd volgens deze berekening gemiddeld 586 Watt aan zonne-energie geproduceerd per woning in Fryslân, goed voor 23 procent van het totale energiegebruik van huishoudens (2540 Watt per jaar). In Ooststellingwerf produceerden particuliere huishoudens de meeste zonne-energie met omgerekend 920 Watt per huishouden, gevolgd door Harlingen met 859 Watt.

>> Gemiddeld vermogen van zonnepanelen in Watt per woning naar Friese gemeente, 2019*

Bron: CBS Regionale Monitor Brede Welvaart, bewerking FSP

*Voor de gemeenten Ameland en Terschelling is alleen data van 2018 beschikbaar

// **SAMENVATTEND**

Fryslân is een plattelandsprovincie waar de waardering voor het karakteristieke landschap hoog is, maar inwoners hebben zorgen over de achteruitgang ervan. Fryslân is groen, maar kent minder bos- en natuurgebieden dan landelijk. In de afgelopen twintig jaar heeft een verdere schaalvergroting in de landbouw plaatsgevonden. De veestapel is ongeveer gelijk gebleven en de biologische landbouw is nog beperkt. De fosfaatuitscheiding van de landbouw is afgenomen en de stikstofuitscheiding is stabiel. Fryslân heeft minder broeikas- en fijnstofuitstoot dan landelijk. Het aantal meldingen van geluidshinder stijgt. Het gebruik van windenergie neemt toe en steeds meer woningen hebben zonnepanelen. Inwoners hebben echter zorgen over de gevolgen van de energietransitie voor het Friese landschap.

// **WAT BETEKENEN DEZE ONTWIKKELINGEN?**

Deze ontwikkelingen schetsen enerzijds een gunstig, anderzijds een zorgelijk beeld. Vooral de afname van luchtvervuiling en de fosfaatuitscheiding van de landbouw stemmen positief, evenals de hoge waardering voor het Friese landschap en de toename van wind- en zonne-energie. Inwoners zijn volop bezig met de energietransitie, door het plaatsen van zonnepanelen en deel te nemen aan energiecoöperaties. De meeste inwoners willen echter niet dat deze transitie ten koste gaat van het landschap. Zij hebben zorgen over de aantasting van het landschap door windmolens, zonne-energievelden, maar ook over de verwachte toename van woningbouw, intensieve landbouw en infrastructurele werken (mogelijke Lelylijn). Het is daarom van belang om inwoners te betrekken bij vraagstukken omtrent veranderingen in het landschap. De Veenweidekwestie, de voorgenomen gasboringen én de toegenomen geluidshinder gaan niet alleen over milieu en het Friese landschap, maar ook over betrokken bewoners.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN EN UITDAGINGEN

Plattelandsprovincie met lage welvaart en hoog welzijn

Fryslân is een plattelandsregio met enkele stedelijke kernen. Dit geeft een specifieke dynamiek in de samenhang tussen sociale, economische en fysieke ontwikkelingen. Eerder is al gewezen op de Friese paradox (FSP, 2019). Fryslân scoort lager dan andere regio's op welvaart, maar goed op welzijn. Deze publicatie geeft een actueel overzicht van hoe het is gesteld met de leefbaarheid in de provincie binnen de context van een veranderende bevolkingssamenstelling van vergrijzing, ontgroening en - in sommige delen van de provincie - bevolkingsdaling. Er komen vele onderwerpen aan bod die van belang zijn voor prettig leven, wonen, werken en recreëren in Fryslân. Dit gebeurt aan de hand van het leefbaarheidsmodel met elf maatschappelijke thema's, die van invloed zijn op de leefbaarheid van de inwoners. De thema's kunnen gegroepeerd worden in drie leefomgevingen: de sociale, economische en fysieke leefomgeving. Aan de hand van deze indeling worden in dit slothoofdstuk de belangrijkste resultaten op een rij gezet, waarbij onderscheid wordt gemaakt in wat gaat goed gaat en wat beter kan.

Over de uitdagingen die deze ontwikkelingen met zich meebrengen zijn de leden van Panel Fryslân bevrraagd en gesprekken gevoerd met medewerkers van overheden en maatschappelijke organisaties en bestuurders. Op basis van hun input, reflecties en de analyses zijn ter afronding van Leven in Fryslân de vier grootste integrale uitdagingen voor Fryslân onder woorden gebracht.

// Sociale leefomgeving

Wat gaat goed?

Sterke sociale samenhang

Fryslân kent van oudsher een sterke sociale samenhang: mienskip. Dit uit zich in een sterk onderling vertrouwen, het verrichten van veel vrijwilligerswerk en een hechte buurtbinding. Daarnaast is er in Fryslân minder eenzaamheid ten opzichte van landelijk. De sociale samenhang lijkt het sterkst op het platteland.

Goede ervaren (psychische) gezondheid

Fryslân scoort gunstig op ervaren gezondheid. Daarnaast ervaren inwoners van Fryslân minder vaak stress en psychische klachten dan landelijk. Hierbij is het opleidingsniveau van invloed: hoog opgeleiden voelen zich over het algemeen gezonder dan inwoners met een lager opleidingsniveau.

Hoge tevredenheid en geluk

Over het algemeen zijn inwoners van Fryslân erg tevreden met hun leven en scoort hun geluk hoger dan het landelijk gemiddelde. Fryslân staat samen met Zeeland en Drenthe - ook plattelandsprovincies - al jaren bovenaan de provinciale ranglijst. Geluk wordt vooral beïnvloed door gezondheid, financieel kunnen rondkomen en leeftijd.

Hoog veiligheidsgevoel

Veiligheid wordt door inwoners van Fryslân gewaardeerd met een ruime voldoende. Inwoners van kleine kernen en mensen met een koopwoning voelen zich het veiligst. Ten opzichte van landelijk zijn er in Fryslân minder geregistreerde misdrijven. Wel stijgt het aantal slachtoffers van cybercrime.

Veel mogelijkheden tot ontspanning

In Fryslân zijn volop mogelijkheden tot ontspanning en het prettig invullen van vrije tijd. Dit geldt voor inwoners, maar ook voor bezoekers. Inwoners waarderen vooral de mogelijkheden voor buitenrecreatie, sport en de watersportmogelijkheden. Fryslân telt, landelijk gezien, het hoogste aandeel sporters. Hoogopgeleiden zijn vaker lid van een sport- of culturele vereniging dan laagopgeleiden.

Wat kan beter?

Sociale verschillen tussen opleidingsniveaus toegenomen

De bestaande verschillen tussen hoog- en lager opgeleiden op het gebied van meedoen en vertrouwen zijn groter geworden. Door de coronacrisis lijken deze verschillen versterkt, doordat lager opgeleiden harder werden getroffen dan hoogopgeleiden.

Meer (psychische) problemen onder jongvolwassenen

Jongvolwassenen (18-34 jaar) ervaren meer stress en psychische klachten dan andere leeftijdsgroepen. Het aandeel onder jongvolwassenen steeg al voor het uitbreken van de coronacrisis, maar is door deze crisis verdiept. Ook ervaart deze leeftijdsgroep minder geluk en hebben zij minder vertrouwen in de medemens en in de overheid.

Overgewicht neemt toe

Meer dan de helft van de inwoners van Fryslân heeft overgewicht. Dat is iets meer dan landelijk. Dit aandeel is fors toegenomen sinds de jaren tachtig. In het noorden van Fryslân kampen inwoners het vaakst met overgewicht. Overgewicht is een belangrijke voorspeller voor later zorggebruik.

Mantelzorgpotentieel neemt af

Door de dubbele vergrijzing neemt in de komende twee decennia het aantal inwoners van 50-75 jaar (de potentiële mantelzorgers) gestaag af en het aantal 80-plussers (die eventueel mantelzorg nodig hebben) toe. Kan een oudere nu nog rekenen op gemiddeld veertien mantelzorgers, in 2040 zijn dat er zes. Dit betekent dat de druk op de 50-75-jarigen fors zal toenemen.

// Economische leefomgeving

Wat gaat goed?

Groeiende werkgelegenheid, afnemende werkloosheid

De werkgelegenheid groeit in Fryslân. Er komen steeds meer banen bij, vooral in de sectoren techniek, zakelijke dienstverlening, ICT en gezondheid en welzijn. De werkloosheid was altijd hoger dan landelijk, maar is inmiddels op een vergelijkbaar niveau. Het toenemend aantal banen heeft ook geleid tot een groeiende arbeidsparticipatie. Al zijn er op het gebied van arbeidsparticipatie wel verschillen tussen opleidingsniveaus en geslacht.

Meer inkomensgelijkheid

Het gemiddelde inkomen is in Fryslân lager dan landelijk, maar de inkomensverschillen zijn binnen Fryslân minder groot dan in andere delen van Nederland. Dit betekent dat de verschillen tussen de hoge en lage inkomens in Fryslân kleiner zijn.

Minder inwoners moeite met rondkomen dan landelijk

Het aandeel huishoudens dat moeite heeft met rondkomen is in Fryslân lager dan landelijk. Gemiddeld heeft in Fryslân 11 procent van de inwoners moeite met rondkomen, landelijk is dit 13 procent.

Minder huishoudens met problematische schulden

In Fryslân zijn minder huishoudens met problematische schulden dan landelijk. In stedelijke gemeenten is het aandeel huishoudens dat hier mee te maken heeft hoger dan op het platteland. Dit zelfde verschil is ook te zien bij huishoudens die tenminste één jaar met een laag inkomen te maken hebben.

Wat kan beter?

Lager opleidingsniveau in Fryslân

Hoewel het aantal hoogopgeleiden groeit heeft Fryslân minder hoogopgeleiden dan landelijk. Fryslân wordt daarom wel een 'mbo-provincie' genoemd. Ook worden er in groep 8 van het basisonderwijs lagere schooladviezen gegeven, terwijl de eindtoetsscores identiek zijn aan landelijk. Vooral in plattelandsgebieden worden lagere schooladviezen gegeven. De kans bestaat dat leerlingen daardoor onvoldoende tot hun recht komen en toegerust zijn op de steeds complexer wordende maatschappij en arbeidsmarkt.

Minder banen op hoog beroepsniveau

Fryslân telt in vergelijking met landelijk meer banen op laag- en middelbaar niveau en minder op een hoog beroepsniveau. Dit kan tot gevolg hebben dat hoogopgeleiden de provincie verlaten om elders werk te zoeken.

Spanning op arbeidsmarkt neemt toe

De beroepsbevolking krimpt door vergrijzing van de beroepsbevolking en daling van het aantal jongeren. Hierdoor neemt de spanning op de arbeidsmarkt toe. Vooral in de techniek en zorg zullen de tekorten in de komende jaren toenemen. Tegelijkertijd is er onbenut arbeidspotentieel: niet iedereen sluit qua opleiding en vaardigheden aan op (veranderende) functie-eisen van werkgevers. Het is belangrijk om deze groep te ondersteunen door middel van (bij)scholing en begeleiding.

Armoede daalt niet

Het aantal inwoners dat moeite heeft met rondkomen daalt, evenals het aantal huishoudens met problematische schulden. Toch neemt de langdurige armoede, dus het langdurig rond moeten komen met een minimuminkomen, toe. Het aantal kinderen dat opgroeit in armoede neemt niet af, ondanks de gunstige economische situatie. Armoede en financiële zorgen trekken een zware wissel op het welbevinden van mensen, maar ook op hun participatiekansen en gezondheid. Ook zullen inwoners met een smalle beurs minder mee kunnen doen met de energietransitie.

// Fysieke leefomgeving

Wat gaat goed?

Inwoners tevreden over woning en woonomgeving

Inwoners van Fryslân scoren hoger dan landelijk als het gaat om de tevredenheid met hun woning en woonomgeving. De woningen zijn gemiddeld groter en vaker in eigendom van de bewoner. Vooral 50-plussers zijn tevreden met hun woning. Huurders en jongvolwassenen (tot 35 jaar) zijn minder tevreden.

Hoge waardering voor Friese landschap

Inwoners hebben veel waardering voor het Friese landschap. Zij waarderen ook de rust en ruimte in de provincie. Het landschap in Fryslân krijgt gemiddeld een 8,1 als rapportcijfer. Er zijn wel regionale verschillen, waarbij inwoners in het noorden van Fryslân tevredener zijn.

Veel inwoners bezig met energietransitie

Inwoners van Fryslân zijn volop bezig met de energietransitie. Het aantal zonnepanelen op particuliere woningen is in de afgelopen jaren in Fryslân sterk gestegen. Deze stijging is sterker dan landelijk. Daarnaast zijn er relatief veel lokale energiecoöperaties.

Goede luchtkwaliteit

In Fryslân is nog veel frisse lucht. Er is minder broeikas- en fijnstofemissie dan landelijk. De emissie van fijnstof daalt sinds langere tijd. De Waddeneilanden hebben de laagste emissies en dus de schoonste lucht.

Wat kan beter?

Fryslân heeft ook een wooncrisis

Net als landelijk is ook in Fryslân sprake van een wooncrisis: een passend aanbod van geschikte woningen blijft achter en de woningprijzen zijn sneller gestegen dan de inkomens. Doordat het aantal huishoudens toeneemt, maar de woningvoorraad in slechts beperkte mate komt Fryslân als aantrekkelijke woonprovincie in gevaar. Ook de slechte bereikbaarheid van andere delen van Nederland met het openbaar vervoer drukt op het aantrekkelijk zijn als woonomgeving.

Digitale bereikbaarheid blijft achter

De digitale bereikbaarheid in Fryslân blijft achter. Vooral op het platteland zijn inwoners ontevreden over hun internetverbinding. De dekkingsgraad van snelle internetverbindingen blijft achter bij het landelijk gemiddelde. De aanleg van glasvezel kan hierbij soelaas bieden.

Verdwijnen voorzieningen op platteland

In de afgelopen decennia is het aantal voorzieningen gedaald in de provincie, met name op het platteland. Daardoor is de afstand tot voorzieningen zoals basisscholen, huisartsen, winkels, groter geworden. De gevolgen worden voornamelijk gevoeld door inwoners met verminderde mobiliteit en inwoners met een krappe portemonnee. Maar ook steeds meer kinderen en jongeren moeten verder reizen naar hun school dan voorheen.

Zorgen over aantasting landschap

Inwoners hebben zorgen over de aantasting van het landschap door windmolens, zonnevelden, woningbouw, megastallen en infrastructurele werken. Ook de aantasting van het milieu door intensieve landbouw, en de gevolgen van monoculturen voor weidevogels en bloemen zijn een bron van zorg. Verder zijn er zorgen over klimaatverandering en waterbeheersing.

VAN MAATSCHAPPELIJKE TRENDS NAAR UITDAGINGEN VOOR FRYSLÂN

Inwoners, overheden en maatschappelijke organisaties koesteren een aantal brede ambities om de leefbaarheid in Fryslân op peil te houden en waar nodig te versterken. Zo streven zij naar gelijke kansen voor alle inwoners in een vitale en inclusieve 'mienskip' met een sterke sociale samenhang. Daarnaast willen deze partijen het groene landschap behouden en de biodiversiteit vergroten, met ruimte voor de energietransitie om klimaatverandering tegen te gaan. Daarbij zetten zij in op een natuurinclusieve landbouw. Ook hechten overheden en maatschappelijke organisaties aan een evenwichtige bevolkingssamenstelling om problematische krimp te voorkomen, voorzieningen op peil te houden, de kansen van jongvolwassenen op de arbeids- en woningmarkt te vergroten en jonge gezinnen (weer) aan Fryslân te binden. Tot slot blijft de ambitie om langer thuis wonen van ouderen mogelijk te maken door voldoende aanbod van woningen in een woonomgeving geschikt voor deze groep en het bieden van passende zorg en ondersteuning die ook op de langere termijn kan worden volgehouden.

Het nastreven van deze brede ambities brengt een aantal uitdagingen voor Fryslân met zich mee. Over deze uitdagingen zijn de leden van Panel Fryslân bevestigd en gesprekken gevoerd met medewerkers van overheden en maatschappelijke organisaties en bestuurders. Op basis van hun input, reflecties en de analyses daarvan kunnen de uitdagingen voor Fryslân als volgt worden samengevat:

1. Hoe kan een verdere tweedeling tussen hoger- en lageropgeleiden worden voorkomen?
2. Hoe kunnen de kwaliteiten van het Friese landschap worden versterkt?
3. Hoe kan Fryslân aantrekkelijk blijven voor jongvolwassenen?
4. Hoe kan Fryslân de gevolgen van de vergrijzing opvangen?

1. Hoe kan een verdere tweedeling tussen hoger- en lageropgeleiden worden voorkomen?

Het streven naar een inclusieve samenleving waar iedere inwoner naar eigen vermogen aan kan deelnemen staat onder druk van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Zo is het opleidingsniveau in Fryslân laag, vergeleken met het landelijk gemiddelde. Ook zijn de verschillen tussen hoogopgeleiden enerzijds en middelbaar en laagopgeleiden anderzijds toegenomen. Het opleidingsniveau van inwoners wordt steeds bepalender voor de kansen in ieders leven. Een lagere opleiding brengt een groter risico met zich mee op armoede, een ongezonde leefstijl, overgewicht, psychische problemen, het wonen in een kwetsbare wijk, een lagere weerbaarheid ten aanzien van veiligheidsrisico's en een geringere participatie. Een toenemend aantal inwoners blijkt moeite te hebben om de snelle veranderingen in de complexer wordende samenleving bij te houden. Daarnaast is de armoede in Fryslân niet gedaald. De flexibilisering van de arbeidsmarkt zorgt daarbij voor groeiende verschillen. Met het verdwijnen van lokale voorzieningen en ontmoetingsplekken verdwijnen in sommige dorpen en wijken bovendien de gelegenheden voor inwoners met verschillende achtergronden om elkaar te treffen.

Deze ontwikkelingen brengen een eerste grote uitdaging met zich mee: Hoe kunnen inwoners, overheden en maatschappelijke organisaties bij het nastreven van gelijke kansen en een inclusieve samenleving de belemmeringen wegnemen die deze structurele ongelijkheid met zich meebrengt? Daar waar kansenongelijkheid toeneemt en gelegenheden voor uitwisseling tussen verschillende groepen in de lokale samenleving afnemen, zullen publieke inspanningen van inwoners, overheden en maatschappelijke organisaties om een inclusieve samenleving te bevorderen een sterker Mattheüseffect tweebrengen: inwoners die over veel hulpbronnen beschikken, profiteren meer van deze investeringen dan inwoners die maar weinig hulpbronnen tot hun beschikking hebben. Meer aandacht is daarom nodig voor structurele ongelijkheden en segregatie van groepen inwoners in de aanpak van samenlevingsbrede vraagstukken. Hoe kunnen overheden en maatschappelijke organisaties er bijvoorbeeld voor zorgen dat iedere inwoner kan deelnemen aan de energietransitie en de kosten naar draagkracht worden verdeeld?

Bij deze aanpak kunnen inwoners, overheden en maatschappelijke organisaties gebruik maken van de collectieve hulpbronnen die in onze regio rijkelijk voorhanden zijn. Zo kent Fryslân van oudsher een sterke

sociale samenhang. Minder inwoners dan landelijk hebben moeite met rondkomen, minder huishoudens hebben problematische schulden, en Fryslân kent minder inkomensongelijkheid. Tot slot groeit de werkgelegenheid en neemt de werkloosheid af. Allemaal factoren die kunnen worden benut in het samenwerken aan een inclusieve samenleving.

2. Hoe kunnen de kwaliteiten van het Friese landschap worden versterkt?

Het in stand houden van het karakteristieke Friese landschap met veel groen en het vergroten van de biodiversiteit staan eveneens onder druk van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. De realisering van windmolen- en zonneparken brengt een toenemende druk op de open ruimte met zich mee, evenals nieuwbouwwensen en de ontwikkeling van economische bedrijvigheid en recreatie. Daarbij leven er zorgen over de teloorgang van het traditionele cultuurlandschap en horizonvervuiling. Bovendien ontbreekt het aan consensus over de toekomst van de landbouw.

Deze ontwikkelingen brengen een tweede grote uitdaging met zich mee. Er zullen weloverwogen keuzes moeten worden gemaakt die de kwaliteiten van het Friese landschap waarborgen en waar nodig versterken. Bij het zoeken naar draagvlak voor deze keuzes blijkt echter dat publieke doelen op gespannen voet met elkaar staan. Belangentegenstellingen tussen uiteenlopende betrokkenen kunnen moeilijk overbrugd worden zolang het ontbreekt aan een gezamenlijke visie op de toekomst van Fryslân en het Friese landschap. Voor het maken van integrale afwegingen en gedragen keuzes zullen alle betrokkenen moeten worden uitgedaagd om over hun eigenbelangen en eigen gelijk te stappen en de perspectieven van anderen in hun publieke afwegingen mee te nemen.

Bij het ontwikkelen van een gezamenlijke visie kan gebruik worden gemaakt van de grote betrokkenheid van inwoners bij hun fysieke leefomgeving. Zo zijn inwoners over het algemeen tevreden over hun woning en woonomgeving en waarderen zij het Friese landschap in hoge mate. Daarbij vinden ze dat boerenbedrijven en landbouwactiviteiten bij het Friese landschap horen. Daarnaast zetten relatief veel inwoners zich vanuit energiecoöperaties en andere initiatieven actief in voor het realiseren van klimaatdoelstellingen op

het terrein van de energietransitie. Onderlinge spanningen tussen publieke doeleinden en tegengestelde belangen kunnen wellicht worden overbrugd wanneer alle betrokkenen in staat zijn om vanuit deze positieve betrokkenheid bij te dragen aan een brede welvaart die de kwaliteiten van het Friese landschap op de lange termijn voor alle inwoners behoudt en versterkt.

3. Hoe kan Fryslân aantrekkelijk blijven voor jongvolwassenen?

Een evenwichtige bevolkingssamenstelling wordt door velen belangrijk gevonden om problematische krimp te voorkomen, lokale voorzieningen op peil te houden en daarmee sociale dynamiek en economische ontwikkeling te voeden. Maar wil Fryslân een aantrekkelijke regio blijven voor jongvolwassenen en jonge gezinnen (weer) aan zich binden, dan zijn er enkele maatschappelijke ontwikkelingen die dat streven weerbarstig maken. Ook in Fryslân zorgt de wooncrisis er immers voor dat veel koopwoningen onbetaalbaar zijn geworden voor jongvolwassenen. Daarbij is er een toenemend tekort aan (sociale) huurwoningen. Fryslân telt daarnaast minder banen voor hoogopgeleiden, waardoor jongeren naar elders vertrekken. Doordat voorzieningen verdwijnen nemen hier en daar ook de gelegenheden voor ontmoeting, sport, cultuur en recreatie af. Bovendien zijn de openbaarvervoersverbindingen vanuit Fryslân niet optimaal, waardoor hoogwaardige voorzieningen op het gebied van cultuur, onderwijs, werk en recreatie in andere delen van het land moeilijk bereikbaar blijven. Tot slot blijft de digitale bereikbaarheid in Fryslân achter bij andere regio's. Deze kenmerken maken Fryslân minder aantrekkelijk voor jongvolwassenen en jonge gezinnen.

Om ervoor te zorgen dat Fryslân een aantrekkelijke regio voor jongvolwassenen en jonge gezinnen blijft, kunnen inwoners overheden en maatschappelijke organisaties zich inspannen om de genoemde knelpunten aan te pakken. De stuwende sectoren van de economie (industrie, logistiek zakelijke dienstverlening) gericht op de nationale en internationale markt verdienen hierbij aandacht. Deze sectoren kunnen bedrijven en mensen naar Fryslân trekken. Ook kan een beroep gedaan worden op de voordelen van het wonen in Fryslân. Zo is er in Fryslân meer rust en letterlijk meer ruimte om nieuwe ambities te verwezenlijken. Ook zijn woningen in Fryslân nog altijd betaalbaarder dan elders in het land. En tegen de

achtergrond van een sterke sociale samenhang geven inwoners van Fryslân blijk van een grote tevredenheid met hun eigen woning, woonomgeving en mogelijkheden tot ontspanning. Het landschap wordt hoog gewaardeerd en de provincie is goed bereikbaar en bereikbaar met de auto. Bovendien bevinden aantrekkelijke steden als Groningen en Zwolle zich op korte reisafstand, ook met het openbaar vervoer. Tot slot kunnen jongvolwassenen en jonge gezinnen die al een band met Fryslân hebben zich aangesproken voelen door de sterke binding en identificatie met Friese taal en cultuur. Het leven in Fryslân heeft voor jongere generaties kortom ook veel te bieden.

4. Hoe kan Fryslân de gevolgen van de vergrijzing opvangen?

Overheden en maatschappelijke organisaties willen langer thuis wonen van ouderen mogelijk maken door een toereikend aanbod van woningen en een woonomgeving geschikt voor senioren, het bieden van passende zorg en ondersteuning die ook op de langere termijn kan worden volgehouden. Daarbij zal Fryslân de bredere gevolgen van vergrijzing voor economische ontwikkeling, de regionale arbeidsmarkt, woningmarkt en sociale samenhang moeten opvangen met minder inwoners in de arbeidzame levensfase.

Deze ambities staan onder druk door vele maatschappelijke ontwikkelingen. Cruciaal is de onzekerheid over de vraag of de verwachte zorgvraagpiek in 2040 voldoende opgevangen kan worden met de beschikbare mienskip, menskracht en middelen. Het mantelzorgpotentieel neemt af en de grenzen van wat mantelzorgers kunnen bijdragen zijn nu al in zicht, gelet op het aandeel overbelaste mantelzorgers. Ouderen blijven vaak wonen in grotere woningen met tuinen die zij zelf moeilijk kunnen onderhouden. De woningmarkt voorziet daarbij nog niet voldoende in de behoefte aan nieuwe, collectieve woonvormen. Bovendien blijkt het moeilijk om lokale voorzieningen die voor ouderen belangrijk zijn op peil te houden. Door het groeiende aandeel ouderen in dorpen en wijken verandert de sociale en economische dynamiek, met effecten voor de middenstand, het verenigingsleven en vrijwilligerswerk.

Deze ontwikkelingen brengen niet één maar meerdere uitdagingen met zich mee. Wanneer deze uitdagingen onder een noemer worden gebracht, luidt de vraag: hoe behouden we een leefbare regio voor de groeiende groep ouderen, hun naasten en andere inwoners in een samenleving die onder druk staat van de eisen die de verwachte piek in de zorgvraag rond 2040 aan onze sociale, economische en fysieke leefomgeving stelt? Bij het aanpakken van de mismatch op de woningmarkt, de verwachte tekorten aan mensen en middelen in de zorg en ondersteuning aan ouderen en andere uitdagingen kan gebruik worden gemaakt van alle eerdergenoemde kansen in Fryslân. Het zal echter een grote uitdaging zijn om de sterke sociale samenhang, het hoge veiligheids-, tevredenheid- en geluksgevoel, de goede ervaren (psychische) gezondheid en hoge waardering van de eigen woning en woonomgeving op peil te houden. De condities die sterk samenhangen met demografische ontwikkelingen zijn immers maar in beperkte mate te beïnvloeden. De maakbaarheid van deze condities wordt nogal eens overschat. Pas wanneer partijen samen erkennen dat de sociale en economische condities in de loop van de komende twintig jaar ingrijpend zullen veranderen, kunnen we ons goed voorbereiden op schaarsteproblemen die nu nog vaak onbesproken blijven.

BRONNEN

ANWB (2021). Routeplanner.

<https://www.anwb.nl/verkeer/routeplanner>

CBS. (2020). Regionale Monitor Brede Welvaart.

<https://dashboards.cbs.nl/rmbw/regionalemonitorbredewelvaart/>

CBS. (2021). Nederland regionaal/Arbeid en sociale zekerheid.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Bedrijven.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Bevolking.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Bouwen en wonen.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Energie.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Gezondheid en welzijn.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Inkomen en bestedingen.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Landbouw.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Macro-economie.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Natuur en milieu.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Onderwijs.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Veiligheid en recht.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Verkeer en vervoer.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Nederland regionaal/Vrije tijd en cultuur.

https://opendata.cbs.nl/statline/Nederland_regionaal/

CBS. (2021). Onbenut arbeidspotentieel meest toegenomen in Noord-Holland en Drenthe. Nieuwsbericht.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws>

CBS. (2021). Regionale verschillen in geluksbeleving en tevredenheid met het leven in 2013-2019.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread>

CBS. (2021). Welzijnsongelijkheid: verschillen in geluk en tevredenheid.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/longread>

CBS maatwerk. (2020). Gezondheid, zorggebruik en leefstijl.

<https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/43>

CentERdata. (2020). Regionale arbeidsmarktramingen voor leraren in het primair onderwijs.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten>

CentERdata. (2020). Regionale arbeidsmarktramingen voor leraren in het voortgezet onderwijs.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten>

De Beer, P. (1999). Wat is het nut van werken? *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 26(1), 25-57.

DUO. (2019). *Heroverwegingen, bijgestelde en schooladviezen*.

www.duo.nl

DUO. (2020). *Aantal leerlingen speciaal onderwijs*.

www.duo.nl

DUO. (2020). *Aantallen leerlingen en prognoses per onderwijssoort*.

www.duo.nl

DUO. (2020). *Adressen primair en voortgezet onderwijs*.

www.duo.nl

DUO. (2020). *Eindscores toetsen bo en sbo*.

www.duo.nl

DUO. (2020). *Onderwijsdeelnemers mbo*.
www.duo.nl

FSP. (2018). *Duurzame landbouw en het Friese landschap*.
<https://www.fsp.nl>

FSP. (2019). *Leven in Fryslân*. Leeuwarden: FSP.
<https://www.fsp.nl/leveninfryslan/>

FSP. (2019-21). *Vragenlijsten Panel Fryslân*.
<https://www.fsp.nl/panelfryslan/>

FSP. (2020). *Ongelijk verdeeld: de gevolgen van de coronacrisis voor de inwoners van Fryslân*.
<https://www.fsp.nl/corona>

FSP. (2020). *Op bezoek bij mooie dingen: cultuur in cijfers*.
<https://www.fsp.nl>

FSP. (2020). *Toerisme in Fryslân: het perspectief van de inwoners*.
<https://www.fsp.nl>

FSP. (2021) *Armoede in Fryslân ondanks gunstige economie amper gedaald*.
<https://www.fsp.nl/nieuws>

FSP. (2021). *Digitale monitoren*.
<https://www.fsp.nl/monitoren>

FSP. (2021). *Brede welvaart in Fryslân. Eerste duiding van de CBS-monitor*.
<https://www.fsp.nl>

FSP, SPG en Trendbureau Drenthe. (2021). *Leefbaarheid in Groningen, Fryslân, Drenthe, factsheet*.
<https://www.fsp.nl>

FSP, SPG en Trendbureau Drenthe. (2021). *Wonen voor jongvolwassenen in Noord-Nederland, factsheet*.
<https://www.fsp.nl>

GGD Fryslân. (2017). *Gezondheidsmonitor 2016*. Leeuwarden: GGD Fryslân.

GGD Fryslân. (2021). *Gezondheidsmonitor 2020*. Leeuwarden: GGD Fryslân.

GGD GHOR. (2020). *Kernwaarden gezonde leefomgeving*.
<https://ggdghor.nl>

HIER opgewekt (2021). *Lokale energie monitor 2020, bijlage 2*.
<https://www.hieropgewekt.nl/>

I&O Research. (2019). *Regio- & provinciegevoel*.
<https://www.ioresearch.nl>

IPH. (2021). *Wat is Positieve Gezondheid*.
<https://www.iph.nl>

LISA Vestigingenregister. (2020). *Werkgelegenheid recreatie en toerisme*.
<https://www.waarstaatjegemeente.nl>

Luman, R. (2018). *Utrecht de schoonste economie, Zeeland de meest vervuilende. Grote verschillen in provinciale klimaatscore*. Amsterdam: ING Economisch Bureau.

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (2018). *Eigendom woning*. Dataset WOon 2018.

Ministerie van Economische zaken en Klimaat (2019). *Vaste Internetverbindingen in Nederland* [kaart].

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2021). *Waarom moet ik een startkwalificatie hebben*. Den Haag: Ministerie van OCW.

Ministerie van VWS. (2020). *Gezondheid breed op de agenda*.
<https://www.rijksoverheid.nl/>

NOC*NSF. (2020). *Zo sport Nederland: trends en ontwikkelingen in sportdeelname (2013-2019)*.
<https://nocnsf.nl/media>

Ocwincijfers. (2020). *Voortijdig schoolverlaters*.
www.ocwincijfers.nl

OECD. (2018). *OECD Regional Well-being: A user's guide*.
<https://www.oecdregionalwellbeing.org>

Onderwijsinspectie. (2018). *De staat van het onderwijs 2018*. Den Haag: Ministerie van OCW.

Planbureau voor de leefomgeving. (2018). *Regionale ontwikkelingen in het aantal potentiële helpers van ouderen tussen 1975-2040*. <https://www.pbl.nl/publicaties>

- Politie (2021). *Geregistreerde overlast; soort overlast, gemeente* [dataset]. Geraadpleegd van <https://data.politie.nl/#/Politie/nl/dataset>
- Provincie Fryslân. (diverse jaren). Databank Fryslân in cijfers. <https://friesland.databank.nl/>
- Provincie Fryslân. (2018). *Beleidsbrief Leefberens*. <https://www.fryslan.frl/leefbaarheid>
- Provincie Fryslân. (2018). *Cultuurparticipatie Fryslân 2018*. <https://www.fryslan.frl/>
- Provincie Fryslân. (2018). *Fryslân geeft energie*. <https://www.fryslan.frl/>
- Provincie Fryslân. (2020). *Werkgelegenheidsregister provincie Fryslân/LISA*.
- Provincie Fryslân. (2021a). *Landbouwagenda 2021-2030*. <https://www.fryslan.frl/landbouwagenda>
- Provincie Fryslân. (2021b). *Geconsolideerde versie Verordening Romte 2014, versie maart 2021*. <https://www.fryslan.frl/ruimtelijkeplannen>
- Radboudumc. (2021). *Patiënten met obesitas of overgewicht lopen het risico op een ernstiger verloop COVID-19*. Nieuwsbericht. <https://www.radboudumc.nl/nieuws>
- RAI Vereniging en BOVAG. (2021). *30 procent meer elektrische fietsen verkocht in 2020*. <https://www.bovag.nl/nieuws>
- RIVM. (2017). *Atlas Leefomgeving*. <https://www.atlasleefomgeving.nl/stedelijk-hitte-eiland-effect-uhi>
- RIVM. (2018). *VTV-2018*. www.vtv2018.nl
- RIVM. (2019). *Geluid*. <https://www.rivm.nl/geluid>
- RIVM. (2021). *Gevolgen overgewicht*. <https://www.volksgezondheinzorg.info>

- RIVM. (2021). *Oorzaken en gevolgen eenzaamheid*. www.volksgezondheinzorg.info.
- SCP. (2019). *Statusscores 2017*. <https://www.scp.nl/Sociaal-Economische-Status-per-postcodegebied>
- SCP. (2020). *De sociale staat van Nederland 2020*. <https://digitaal.scp.nl/ssn2020/>
- SCP. (2021). *Een jaar met corona*. <https://www.scp.nl/onderwerpen/corona>
- Steenbekkers, A., & Vermeij, L. (2013). *De dorpenmonitor. Ontwikkelingen in de leefsituatie van dorpsbewoners*. Den Haag: SCP.
- Trimbos-instituut. (2021). *Voortdurende coronacrisis leidt tot toename psychische klachten en behoefte aan perspectief*. www.trimbos.nl/actueel/nieuws
- UWV. (2021). *Dashboard online vacatures*. <https://www.werk.nl/arbeidsmarktinformatie>
- UWV. (2021). *Driekwart bedrijven voelt coronacrisis*. Nieuwsbericht. <https://www.uwv.nl/overuwv/pers/persberichten>
- Van Beuningen, J. (2018). *Woning en woonomgeving gerelateerd aan tevredenheid met het leven*. Den Haag: CBS.
- Van Beuningen, J., & Akkermans, M. (2020). *Regionale verschillen in geluksbeleving en tevredenheid met het leven in 2013-2019*. CBS. <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread>
- Vektis. (2019). *Feiten en cijfers over thuiszorg*. <https://www.vektis.nl>
- Vis, E., Bosmans, M., Keuper, J., Batenburg, R. (2020). *Arbeidsmarkt huisartsenzorg regio Friesland*. Utrecht: Nivel.
- WRR. (2020). *Het betere werk*. <https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten>
- WUR. (2021). *Groen: goed voor de gezondheid*. <https://www.wur.nl/nl/show-longread>
- Zorgpleinnoord (2021). *Arbeidsmarkt zorg en welzijn 2020 in Groningen, Friesland en Drenthe*. <https://werkgevers.zorgpleinnoord.nl/kennisbank>

COLOFON

Leven in Fryslân, editie 2021

Auteurs

Wilma de Vries (projectleiding), Sibilla Hoekstra, Jesse David Marinus, Truus de Witte

Met dank aan

Fries Sociaal Planbureau:

Ingrid van de Vegte, Dirk Postma, Arjen Brander, Sjaak Moerman, Keimpe Anema, Wouter Marchand, Stephanie Brands, Wies Kooistra, Edser Brant Stuursma, Ido de Vries

Team Leefberens Provincie Fryslân

Deelnemers focusgroepen:

Marlon Berends (Gemeente Weststellingwerf), Jeannette Dekker (Thús Wonen), Michel Dijkman (Sûnenz), Annet Doesburg (Gemeente Waadhoeke), Marjan van der Feen (Qop Noordoost Fryslân), Tanja Grgić (SDF), Sjoerd IJdema (Partoer), Johan Krul (Jeugdhulp Friesland), Johannes Lankester (Doarpswurk), Anke Mulder (Humanitas), Ellen Offers (RvT FSP), Marijn Oud (Samenwerkingsverband De Waddeneilanden), Esmeralda Popkema (Gemeente Súdwest-Fryslân), Sander de Rouwe (Provincie Fryslân), Erica Schaper (NHL Stenden), Rozemarijn Strubbe (Keunstwurk), Mark Stuijt (Provincie Fryslân), Anke de Vries (Gemeente Smallingerland), Geke Walsma (Provincie Fryslân), Renate Westdijk (VNO-NCW), Femke Woudenberg (Gemeente Leeuwarden).

Geïnterviewden:

Bouwe de Boer (Fossylfrij Fryslân), Arno Brok (provincie Fryslân), Sybrand Buma (gemeente Leeuwarden), Margreet de Graaf (GGD Fryslân), Sigrid Hoekstra en Karin Koopmans (WoonFriesland), Luzette Kroon (Wetterskip Fryslân), Ellen van Selm (gemeente Opsterland), Hans Paul van der Sneek (IPF), Klaas Sietse Spoelstra (Nij Sicht), Jannewietske de Vries (gemeente Súdwest-Fryslân), Andrej Zwitter (Campus Fryslân/RUG).

Vormgeving

Jongens van de Jong

Uitgave

Fries Sociaal Planbureau, november 2021
Doelestraat 8a 8911 DX Leeuwarden
www.fsp.nl

Het Fries Sociaal Planbureau wordt gesubsidieerd door de provincie Fryslân.

LEVEN IN FRYSLÂN: TRENDS EN UITDAGINGEN

In deze tweede leefbaarheidsmonitor wordt op elf thema's van leefbaarheid de situatie in Fryslân vergeleken met Nederland. Wat zijn belangrijke trends? Wat gaat goed en wat kan beter?

Veel aandacht is er voor het perspectief van de inwoners door gebruik van data van Panel Fryslân. Verder zijn in deze editie nieuwe indicatoren toegevoegd, passend bij veranderende omstandigheden, zoals de coronacrisis, energietransitie en brede welvaart.

Naast trends worden uitdagingen benoemd. De veranderende samenstelling van de bevolking, de toenemende verschillen tussen hoog- en laagopgeleiden en de zorgen over het Friese landschap vragen om keuzes en een integrale aanpak om ervoor te zorgen dat het goed leven, wonen, werken en recreëren blijft in Fryslân.

Fries Sociaal Planbureau
Doelestraat 8a / 8911 DX Leeuwarden
(058) 234 85 00
info@fsp.nl
www.fsp.nl